

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (GENEL KAMU HUKUKU)
ANABİLİM DALI

BİR KAMU HİZMETİ OLARAK
SU KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep MÜFTÜOĞLU

Ankara-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (GENEL KAMU HUKUKU)
ANABİLİM DALI

BİR KAMU HİZMETİ OLARAK
SU KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep MÜFTÜOĞLU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN

Ankara-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (GENEL KAMU HUKUKU)
ANABİLİM DALI

BİR KAMU HİZMETİ OLARAK
SU KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (...../...../201...).

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
İNSAN HAKLARI VE SUYUN İNSAN HAKKI NİTELİĞİ.....	3
A. SUYUN ÖNEMİ VE SU SORUNUNUN BOYUTLARI	3
B. SUYUN İNSAN HAKLARI SINIFLANDIRMASINDA YERİ	10
1. İnsan Haklarının Gelişimi ve Üçüncü Kuşak Haklar	10
C. Yaşama Hakkı	15
D. Sağlık Hakkı.....	18
E. Çevre Hakkı	18
F. BİR İNSAN HAKKI OLARAK SU	25
1. Su ve İnsan Onuru	25
2. Su Hakkının Gelişimi	26
3. Suyun Bir İnsan Hakkı Sayılmasının Doğurduğu Sonuçlar	31
4. Ülkelerin Su Hakkını Tanıması	32
II. BÖLÜM	
SU KAYNAKLARI YÖNETİMİ.....	35
G. SU KAYNAKLARI YÖNETİMİ YAKLAŞIMLARI	35
1. Kamu Menfaati Yaklaşımı	35
2. Piyasacı Yaklaşım.....	36
3. Yerelci Yaklaşım.....	36
4. İnsan Hakları Yaklaşımı	37
5. Su Kaynakları Politikalarına Getirilen Alternatifler	38
a) Teknik Alternatifler	38
b) Yönetimsel Alternatifler.....	39
B. SU KAYNAKLARININ VE YÖNETİMİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ.....	43
1. Talep Yönlü Yönetim	43

2. Özelleştirme.....	45
a) Tanımı	45
b) Su Hizmetlerinin Özelleştirilmek İstenmesinin Nedenleri	45
c) Özelleştirme Politikalarının Uygulanma Esasları.....	48
d) Özelleştirme Araçları	50
e) Özelleştirme Aşamaları	54
3. Dünyada Özelleştirmeler.....	55
4. Özelleştirmenin Sonuçları	56
a) Sosyal Sonuçlar	57
b) Siyasi Sonuçlar	59
c) Ekonomik Sonuçlar	61
5. Özelleştirme Politikalarına Eleştiriler	63
C. SU KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE KAMU HİZMETİ YAKLAŞIMI.....	66
1. Kamu Hizmeti Kavramı	67
a) Mutlakçı Anlayış (Objektivist).....	68
b) Göreceli Anlayış (Sübjektivist)	69
c) Modern İdare Hukuku	69
2. Kamu Hizmeti Unsurları	70
a) Geleneksel Görüş.....	70
b) Günümüzde Dönüşüm.....	71
3. Kamu Hizmetinin Özellikleri.....	73
a) Kamu Yararı	73
b) Özel Kesim Tarafından Yerine Getirilememe	74
c) Araçların Sahipliği.....	74
d) Serbest Rekabete Bırakılmama.....	75
e) Ayrıcalıklar ve Yükümlülükler	75
f) Denetim	75
4. Kamu Hizmeti Yönetimi İlkeleri	77
a) Devamlılık İlkesi.....	77
b) Değişkenlik İlkesi	77
c) Eşitlik İlkesi	78
d) Tarafsızlık İlkesi	78
e) Bedelsizlik İlkesi.....	78

f) Yargı Denetimi İlkesi.....	79
5. Farklı Kamu Hizmeti Alternatifleri	80
a) Kamusal Mal	80
b) Anayasal Kamu Hizmeti.....	81
c) Genel Ekonomik Yarar Hizmetleri.....	81
6. Kamu Hizmeti (İdari Etkinlikler)- Özel Sektör Etkinlikleri Farkı	82

III. BÖLÜM

ULUSLARARASI KURULUŞ VE KONFERANSLARIN SU KAYNAKLARINA BAKIŞ AÇISI.....	85
A. ULUSLARARASI KURULUŞLAR	85
1. Genel Kuruluşlar	85
a) Avrupa Birliği	85
(1) AB Çevre ve Su Politikaları Oluşumu ve Kaynakları	86
(2) AB Çevre (Su) Politikasının Hedefleri.....	89
(3) AB'nin Çevre ve Su Kaynakları Yönetimi Yaklaşımı	90
b) Birleşmiş Milletler	92
c) Dünya Bankası	93
d) IMF	97
e) OECD	97
2. Uzmanlık Kuruluşları	98
a) Dünya Su Konseyi	98
b) Küresel Su Ortaklığı	100
c) Diğer.....	101
B. ULUSLARARASI KONFERANSLAR VE BELGELER	103
1. İnsan ve Çevresi Konferansı	103
2. BM Su Konferansı	104
3. Uluslararası Su ve Çevre Konferansı	104
4. BM Çevre ve Kalkınma Konferansı.....	105
5. Dünya Su Forumları	105
a) Birinci Dünya Su Forumu	105
b) İkinci Dünya Su Forumu	106
c) Üçüncü Dünya Su Forumu	106
d) Dördüncü Dünya Su Forumu	106

e) Beşinci Dünya Su Forumu.....	107
6. Özelleştirme Karşıtı Hareketler.....	108
a) Mavi Gezegen Projesi.....	108
b) İnsanlar ve Doğa İçin Su Zirvesi.....	108
c) Halkın Dünya Su Forumu.....	109
d) Üçüncü Dünya Su Forumu.....	109
e) Suyu Savunma Uluslararası Forumu.....	109
f) Avrupa Başkentleri Belediye Başkanları Deklarasyonu.....	110
g) Afrika Su Ağı.....	110
h) Suyuma Dokunma Kampanyası.....	111
i) Avrupa Kamusal Su Ağı.....	112

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN SU KAYNAKLARI VE YÖNETİMİ POLİTİKALARI..... 114

A. TÜRKİYE’NİN SU KAYNAKLARI.....	114
B. TÜRKİYE’DE SU KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN HUKUKSAL DAYANAĞI VE KURUMSAL YAPISI.....	118
1. Türkiye Su Hukukunun Tarihçesi.....	118
2. Türkiye’de Su Kaynakları Yönetimine Esas Teşkil Eden Mevzuat.....	120
3. Türkiye’de Su Kaynakları Yönetimini Kurumsal Yapısı.....	122
C. TÜRKİYE’DE SU KAYNAKLARI YÖNETİMİ ESASLARI.....	123
1. Kaynaklara Bakış Açısı.....	123
2. Sistemimizde Fiyatlandırma.....	124
3. Entegre Havza Yönetimi.....	124
4. Türkiye’de Çevre Hakkı.....	126
a) 1982 Anayasası.....	126
b) Çevre Kanunu.....	129
c) Türk Ceza Kanunu.....	131
5. Türkiye’de Kamu Hizmeti Kavramı.....	131
a) Anayasa Mahkemesi.....	131
b) Kamu Hizmetinin Kurulması.....	135
c) Kamu Hizmeti Görüş Yöntemleri.....	137
d) Kamu Hizmeti İlkelerinin Ülkemizde Görünümü.....	138
e) Anayasa Değişikliği.....	139

f) Kamu Hizmetlerine Özel Hukuk Uygulanması	141
g) Kamu Hizmetlerinde Son Durum	142
6. Kamu Hizmetlerinde Yaşanan Dönüşümün Türkiye’de Yansımaları	143
a) Özelleştirme.....	143
b) Dışarıdan Yönlendirme.....	146
c) Avrupa Birliği’ne Uyum	147
d) İşbirliği Projeleri.....	150
7.Türkiye’de Yaşanan Su Sorununun Nedenleri ve Eleştiriler	152
a) Başarısız Yönetim Politikaları.....	152
b) Alt Yapı ve İdari Yapı Eksikliği.....	156
c) Kentlere Bakış Açısı.....	157
d) Siyasi Etkiler ve Dış Borçlanma	158
e) Mevzuat Eksikliği.....	159
f) Eksik Bilinçlendirme Kampanyası	160
g) Özelleştirmeler Sorgulanmalı.....	161
V. BÖLÜM	
GENEL KAMU HUKUKU BAKIŞ AÇISIYLA	163
A. KAMUSAL FAYDA.....	164
B. KAMUSAL AKIL.....	170
C. KAMU DÜZENİ	173
D. KAMU GÜVENLİĞİ	176
E. KAMU SAĞLIĞI.....	178
SONUÇ.....	182
ÖZET.....	186
SUMMARY	188
KAYNAKLAR	190

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB	Avrupa Birliği
Age	Adı Geçen Eser
Agm	Adı Geçen Makale
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Bkz	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
Çev	Çeviren
DSİ	Devlet Su İşleri
Ed	Editör
et al	ve diğerleri
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GATS	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (The General Agreement on Trade in Services)
USİAD	Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği
GÜHFD	Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
GWP	Küresel Su Ortaklığı (Global Water Partnership)
IAWQ	Uluslararası Su Kalitesi Derneği (International Association on Water Quality)
IBRD	Uluslararası Yeniden Yapılandırma Bankası (The International Bank for Reconstruction and Development)
ICID	Uluslararası Sulama ve Drenaj Komisyonu

	(International Commission on Irrigation and Drainage)
IDA	Uluslararası Kalkınma Birliği (International Development Association)
IHA	Uluslararası Hidroelektrik Enerji Birliği (International Hydropower Association)
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
IMWI	Uluslararası Su Yönetimi Kurumları (International Water Management Institute)
IWA	Uluslararası Su Birliği (International Water Association)
IWRA	Uluslararası Su Kaynakları Derneği (International Water Resources Association)
IWSA	Uluslararası Su Arzı Derneği (International Water Supply Association)
Md	Madde
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (The Organisation for Economic Co-operation and Development)
ÖİK	Özel İhtisas Komisyonu
s	Sayfa
SIWI	Stockholm Uluslararası Su Enstitüsü (Stockholm International Water Institute)
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TCK	Türk Ceza Kanunu
TEMA	Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla

TMMOB	Makine Mühendisleri Odası
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UN	United Nations
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
WWAP	Dünya Su Değerlendirme Programı (World Water Assessment Programme)
WWC	Dünya Su Konseyi (World Water Council)

GİRİŞ

Bu çalışmada incelenecek olan “su sorunu” su kaynaklarının dengesiz dağılımı ve azalan yağışlar nedeni ile yaşanan su kıstı kaynakların hızla kirlenmesi nedeni ile mevcut suyumuzu bile kullanamaz duruma geliyor olmamızdır. Günümüzde bireyler yaşamsal ihtiyaçları olan sağlıklı suya uzak mesafeler, artan fiyatlar ya da kaynakların kirlenmiş olmasından dolayı ulaşamamaktadırlar ve bu durumda olan kişilerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Yaşanmakta olduğumuz su sorunun temelinde başarısız yönetim politikaları yatmaktadır.

Suyun kıt bir kaynak olduğu ve gün geçtikçe azaldığı kanıtlanmış bir gerçektir. Bu durum ülkemiz için geçerli olduğu ve ülkemizde hissedildiği kadar bütün dünya için de geçerlidir ve etkileri hissedilmektedir. Dünyanın belli bölgelerinde (Afrika'nın büyük bölümü, Orta Doğu, Çin'in kuzeyi, Meksika ve Kaliforniya) su rezervleri tükenmek üzeredir. Artan nüfus, kentleşme, suya olan talebin artması, mevcut su kaynaklarının sürekli kirlenmesi de bu bölgelerdeki su sıkıntısının başlıca nedenleridir.

Bu bağlamda çalışmada öncelikle yaşanmakta olan su sorunun net bir şekilde ortaya koyulabilmesi için su sorunun nedenleri incelenecektir. Ardından su kaynaklarında azalma, kirlenme, suya ulaşamama sorununun neden bu kadar büyük bir sorun olduğunu görebilmek için suyun yaşamsal değerine dikkat çekilecektir. Bu bölümde suyun insan hakkı niteliği ve diğer haklar arasındaki yeri tartışılacaktır. Ardından su hizmetlerinin sunumunda dünyada gittikçe yandaş bulan “özelleştirme” olgusu incelenecek; yaşanmakta olan bu dönüşümün uluslararası aktörler tarafından nasıl planlandığı ile dünyanın çeşitli bölgelerinde uygulanmakta olan örnekleri ve

sonuçlarına yer verilecektir. Bu somut örnek ile zelleştirme olgusunun suya bakış açısı ortaya konacak, bu yaklaşımın suyun yaşamsal değeri ile paralellik taşıyıp taşımadığı araştırılacaktır. Bu bölümden sonra su kaynakları yönetimine diğer ana bakış açılarından biri olan “kamu hizmeti” kavramı ele alınarak bu sefer de su hizmetlerinin bu yönetim biçimine uygunluğu tartışılacaktır. Su kaynaklarına bu Şekilde iki farklı bakış açısından sonra gerek uluslararası kuruluşların gerekse uluslararası konferansların bu konuya nasıl baktığı incelenecek. Bunun ardından da Türkiye’de su kaynakları miktarına, su kaynakları yönetiminin dayandığı idari yapı ve mevzuata yer verilecek; ülkemizde yaşamakta olduğumuz ya da yaşamamızın muhtemel olduğu su sorunlarına çözüm üretebilmek için uygulamada ve doktrinde bu konuya getirilen eleştiriler ve alternatifler araştırılacaktır. Son olarak da konuya Genel Kamu Hukuku bakış açısıyla yaklaşıp genel bir değerlendirme yapılacaktır.

I. BÖLÜM

İNSAN HAKLARI VE SUYUN İNSAN HAKKI NİTELİĞİ

A. SUYUN ÖNEMİ VE SU SORUNUNUN BOYUTLARI

Günümüzde sudan, temel olarak evsel (beşeri), tarımsal ve endüstriyel olmak üzere üç kullanım alanında faydalanılmaktadır ve bu üç alan için de değeri ikame edilemezdir. Hava, oksijen insan hayatı için ne kadar önemliyse su da o kadar yaşamsaldır. İnsanlar gıda tüketmeden yaklaşık bir hafta yaşayabilirler fakat su tüketmeden sadece birkaç gün hayatta kalabilirler. Kanın %92'si, kemiklerin %22'si, beynin ve kasların %75'i sudur. Vücut fonksiyonlarının gerçekleşmesi ve hücrelerin yaşamsal faaliyetlerini yerine getirebilmesi vücuttaki bu su dengesinin korunması ile mümkündür. Vücuttaki suyun %20'sinin kaybedilmesi ölüme yol açar. Yani su yaşamın kendisidir ve bütün yaşam biçimlerinin mecburi unsurudur. İnsan hayatı için, metabolizmanın çalışması için su ne kadar gerekli ise tarım ürünlerinin yetişmesi için de o kadar mecburidir. Su olmadan tarımdan da bahsedilemez. Tarımsal alanda yapılan sulama faaliyetleri su kaynaklarının çok önemli bir bölümünü teşkil ettiğinden sulamada doğru tekniklerin kullanılması elzemdir. Aksi takdirde ülkelerin ekonomileri bu durumdan büyük zarar görmekte; daha da önemlisi bireylerin su ihtiyaçlarının karşılanması tehlikeye girmektedir. Suyun her alanda olduğu gibi sanayi alanında da kilit bir rolü vardır. Üretimin neredeyse her aşamasında suya ihtiyaç duyulmaktadır. Sanayide su kullanımının miktarının büyüklüğü yanında bir de bu alanda kullanılan suyun kirlenmesi sorunu unutulmamalıdır. Birleşmiş Milletlerin 2002 yılında yayınladığı bir rapora göre OECD'ye üye ülkelerin temiz su kaynaklarından sanayiye aktardığı miktar 1960

yılında %12 iken 2000 yılında %90'dır¹. Su kaynakları kullanımının sektörler arası dağılımı dünya düzeyinde incelendiğinde ise bu durum küresel rakamlar arasında erimekte ve en çok su kullanan sektör tarım olarak görünmektedir².

Su, kıt bir kaynak olması nedeniyle önemi gün geçtikçe artmakta ve 21. yüzyılda kendisinden “mavi altın” olarak bahsedilmektedir³. Su hem tarım ve endüstri girdisi hem de enerji kaynağıdır. Bu nedenle genellikle ulusal gelişmeyi gösteren stratejik bir anlam taşır⁴. Mark Twain'in söylediği düşünülen çok güzel bir söz: “Viski, içmek içindir; su, uğrunda savaşmak için”⁵. Su, insan yaşamı için vazgeçilmez olduğu için medeniyetlerin ve devletlerin de varlığını sürdürülebilmesinde çok önemli bir faktördür. Yüzyıllar boyunca medeniyetler su

¹ United Nations World Water Development Report, World Summit on sustainable Development, Plan of Implementation, III, 8, a. http://www.unesco.org/water/wwap/facts_figures/water_industry.shtml. (Erişim Tarihi: 03.05. 2011).

² TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: Dünya Su Forumu ve Ticarileşen Su, TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni, Ankara, 2009/+, s: 55.

³ Şimşek, Bedia Sanem: Su Sektöründe Reform Hareketleri Yeni Politika Arayışları ve Rekabet Olanakları, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi No: 79, 2007, Ankara, s. 1; ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz: Barlow, Maude; Clark, Tony: Blue Gold The Fight to Stop the Corporate Theft of the World's Water, The New Press, New York, 2002.

⁴ Yaşar, Doğan; Yıldız, Dursun: Küresel Isıtılan Dünya ve Su, Truva Yayınları,, 2009, İstanbul, s. 43.

⁵ Pennington, Karrielynn; Cech, Thomas: Introduction to Water Resources and Environmental Issues, Cambridge University Press, 2010, Cambridge, s. 371.

kenarlarında kurulmuş, yerleşik yaşam nehir boylarında başlamıştır. Tarih boyunca suyun varlığı medeniyetler kurduğunu; yokluğu medeniyetler yıkmıştır. Örneğin Sümerler ve Mayalar gibi çağının çok ötesine geçmiş uygarlıklar, kuraklık nedeni ile tarihe karışmışlardır⁶. Üzerinde anlaşmazlık ya da çatışma bulunan hali hazırda yaklaşık 260 nehir bulunmaktadır ve temiz suya erişim zorlaştıkça bu sayıda da artacaktır⁷. Zaten Orta Doğu'da mevcut su kaynaklarının yetersiz olduğu, birçok bölgede bu yüzden sıkıntılar çıkacağı ve bu sıkıntılar sonucunda özellikle Orta Doğu'da meydana gelecek çatışma ve savaşların başlıca nedeninin su olacağı 1990'lı yılların başlarında dahi belgelere geçmeye başlamıştı⁸.

Dünyada 1400 milyon km³ su bulunmaktadır ve bu suyun %97,5'i deniz ve okyanuslarda bulunan tuzlu sudur. Bu durumda geriye 35 milyon km³ tatlı su kalmaktadır. Bu tatlı suyun ise %69,5'i donmuş haldedir %30,1'i ise yer altı suyudur. Yani kolay ulaşılabilen ve kullanılabilen su, tüm su miktarının %0,4- 1'idir⁹. Dünya genelinde içilebilir- kullanılabilir su miktarı toplam miktarın %0,007'sine civarına karşılık gelmektedir.

⁶ Pearce, Fred: Nehirler Kuruyunca, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2009, s: 222, 228. Sümerler ve Mayaların kuraklık nedeni ile yıkılması hakkında daha fazla bilgi için bkz: Ponting, Clive: Dünyanın Yeşil Tarihi Çevre ve Uygarlıkların Çöküşü, çev: Başcı- Sander, Ayşe, Detay Basım, İstanbul, 2000, s. 62- 78.

⁷ Gupta, S. K.: Modern Hydrology, Sustainable Water Development, Wiley-Blackwell, New Delhi, 2011, s. 339.

⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı Bölgesel ve Sınırşan Sular Dairesi: Orta Doğu'da Su Sorunu, Ankara, 1994, s: 1, 2.

⁹ İlk dört madde: Konuralp, Pamukçu: Su Politikası, Bağlam Yayınları, Ankara, 2000, s. 36.

Kullanılabilen suyun %85'ini tüm dünya nüfusunun %12'si tüketmektedir. Bu su kaynakları dünya üzerinde eşitsiz dağılmaktadır ve 1,2 milyar kişi suyun yetersiz olduğu yerlerde yaşamaktadır¹⁰. Kısıtlı miktarda içme ve kullanma suyu bulunan veya bu olanağa hiç sahip olmayan nüfus, tüm dünya nüfusunun %18'i, Asya ve Pasifik ülkeleri nüfusunun %37'si, Latin Amerika, Kuzey Afrika ve Orta Doğu nüfusunun %23'ü, Afrika nüfusunun %62'si, sanayileşmiş ülkelerin nüfusunun %1'idir¹¹. Ülkemizin kırsal alan nüfusunun %3'ü, kentsel alan nüfusunun %0,5'idir¹². Bir başka açıdan söyleyecek olursak, gelişmekte olan ülkelerde yaşayan halkın beşte biri insan hakkı olarak kabul edilen en az 20 litre/gün suya ulaşamamaktadır. Kalkınmakta olan ülkelerde en zengin halkın %20'si şebeke sistemi ile ulaşan suyun %85'ini, halkın en yoksul %20'lik kısmı ise sadece %25'ini kullanabilmektedir. Güney Afrika ülkeleri her yıl GSMH'lerinin %5'ini temiz suya ulaşamamaktan kaynaklanan hastalıkların tedavisinde kaybetmektedir¹³.

İnsanların yaşaması için günlük asgari su kullanım miktarı 20 litre olarak belirlenmiştir. Avrupa ülkelerinde bu rakam ortalama 200- 300 litre ve ABD'de 575 litre iken gelişmekte olan ülkelerde günlük 20 litre suya halkın beşte biri

¹⁰ Dünya Su Forumları ve Suyun Özelleştirilmesi, http://www.emo.org.tr/ekler/a51645e378e1c0e_ek.pdf?dergi=5 (Erişim Tarihi: 01.04.2010), s. 11.

¹¹ Devlet Planlama Teşkilatı Raporu 2007.

¹² Yaşar; Yıldız: s. 38.

¹³ UN World Water Development Report 2003: Water for People, Water for Life, Executive Summary, UNESCO, UN Water, World Water Assessment Programme. http://www.unesco.org/water/wwap/wwdr/wwdr1/ex_summary/index.shtml (Erişim Tarihi: 10.12.2010); Devlet Planlama Teşkilatı Su ve Toprak Kaynakları'nın Geliştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) Raporu 2007.

ulařamamaktadır¹⁴. Su kaynaklarının dağılımda eşitsizlikler böyle iken suyun fiyatlandırılmasında da dengesizlikler açıkça göze çarpmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) yaptığı bir çalışmaya göre, gecekondulu semtlerinde oturan yoksul halk suya, şebeke suyundan yararlananlardan 5-10 kat fazla bedel demektedir¹⁵. Suyun fiyatlandırılmasında temel kriter hangi unsurların fiyata dahil edilip edilmeyeceğidir. Çevresel masraflar mı yoksa işletim maliyetleri de eklenecek mi? Günümüzde bir de kirleten öder ilkesi gereği suyun bir başka fiyatı daha oluşmuştur. Bu durumda kirleten öder ilkesi gereği ödenecek fiyata nelerin dahil edileceği de değişkenlik göstermektedir. Grldğu gibi hem hakkaniyete uygun hem de harcamaları karşılayacak bir fiyat bulmak gerçekten zordur¹⁶.

Günümüzde su sorunu/ krizi olarak adlandırılan durumun çok önemli bir bölümünü/ tetikleyicisini de mevcut kaynakların kirletilmesi oluşturmaktadır. Dünya üzerinde var olan su kaynakları hızla azalırken düzeltmemiz gereken yanlışlardan birisi etkinsiz ve aşırı kullanım iken bir diğer ise su kaynaklarını kirletmeyi durdurmaktır. Yapılan incelemeler göstermiştir ki dünyada en kaliteli su Finlandiya'da bulunurken¹⁷, Polonya'da son yirmi yılda nehirlerden yüksek kalitede

¹⁴ TMMOB evre Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: evre Mühendisleri Odası 2007 Su Raporu, Su ve evre, S. 18, 2008, s. 36.

¹⁵ Dünya Su Forumları ve Suyun zelleştirilmesi, http://www.emo.org.tr/ekler/a51645e378e1c0e_ek.pdf?dergi=5 (Erişim Tarihi: 01.04.2010), s. 11.

¹⁶ Deutsch, M; Hack, P.; Prtge, H.; Rost, K. T.: Wasser- Lebensnotwendige Resource und Konfliktstoff, Fachgebiet Geographie Universitt, Erfurt, 2004, s. 98- 102.

¹⁷ UN World Water Development Report 2: Water a Shared Responsibility, 2006, <http://www.unesco.org/water/wwap/wwdr/wwdr2/>, (Erişim Tarihi: 10.12.2010).

içme suyu elde etme oranı %32'den %5'e düşmüştür¹⁸. Söz konusu kaynakların kirliliği tüm dünyayı tehdit eden bir tehlikedir. Suyu karışabilecek mikroplar, besinlerde özellikle de hayvansal kaynaklı olanlarda üreyenler kadar tehlikelidir. Suda mikro üremesi bu tarz besinlerde olduğundan daha çok zaman alır fakat yine de suyun kalitesinin korunması yaşamsal önemdedir çünkü az önce de belirtildiği üzere suda üreyen mikroplar ve su yolu ile bulaşabilecek hastalıklar küçümsenemeyecek kadar tehlikelidir. Evet insan vücudu gelişmiş bir bağışıklık sistemine sahiptir fakat içme suyunda bulunan mikrop ve bakteriyi sadece bir miktara kadar tolere edebilir. Söz konusu miktarlar uzmanlar tarafından ince hesaplar yaparak açıklanmaktadır. Bu sınırların dikkate alınması ve su kalite ölçümlerinin bu sınırlara bağlı kalınarak yapılması çok önemlidir. Çünkü bu sınırların aşılması durumunda suyun kaliteli olduğundan bahsedilemez¹⁹. Bir suyun kaliteli olup olmadığını hangi amaç için kullanılacağına göre söylemek daha doğrudur ve daha verimli sonuçlar doğurur. Kuşkusuz ki endüstriyel kullanım için kaliteli, temiz olarak nitelendirilen bir su, içme suyu olarak kullanılacak olsa hiç de öyle olmaz²⁰. Su kalitesinin ne denli önemli olduğunu anlamak için Endonezya örneğine bakmak yeterli olacaktır. Endonezya'da kişi başına 13000 m³'ten fazla su düşmektedir fakat temiz ve sağlıklı içme suyuna

¹⁸ Postel, Sandra: Son Vaha Su Sıkıntısıyla Karşı Karşıya, çev: F. Şebnem Sözer, TÜBİTAK- TEMA Yayınları, Ankara, 2000, s. 5.

¹⁹ Aurand, K., Hâsselbarth, U., Schumacher, W., von Nieding, G., Steuer, W.: Die Trinkwasserordnung, Einführung und Erläuterungen Wasserversorgungsunternehmen und Überwachungsbehörden, Erich Schmidt Verlag, 2. AuflAge, München, 2010, s. 15, 16, 19.

²⁰ Nixon, S. C.;Lack, T. J.: Ist Europas Wasser Nachhaltig Nutzbar Europâsche UmweltAgentur, KopenhAgen, 2000, s. 14.

ulaşabilen halk toplam nüfusun sadece dörtte üçüdür²¹. Yani bir ülkenin su zengini olması, su kaynaklarının kalitesinin düşük olması durumunda o ülkeyi su fakiri ülkelerle aynı sorunlara muhatap bırakabilir.

Su kaynaklarının nüfusa yetersizliği ve kalitesizliği sorununun yanında bu kaynakların iyi yönetilmemesi de sorunu büyötmektedir. ABD su israfının en çarpıcı örneklerini yaşatmaktadır. Bu ülkede toplum su tüketiminin %90'ı sulama faaliyetlerinde kullanılmaktadır²². ABD'de her gün golf sahalarını sulamak için 7,8 milyar litre su harcanıyor²³. Ülkemizde ise golf sahaları için bir yılda harcanan su Tuz Gölü'nün su hacminin yaklaşık üç katı²⁴. Kanalizasyon sistemini kurulması için harcama yapılmaması nedeniyle kirli su içilmesi yüzünden meydana gelen hastalıkları tedavi etmek için yılda 125 milyar dolar harcanmaktadır. Bu miktarın çok daha azı kaynakların kirlenmesinin önlenmesi için kullanılsa kuşkusuz ki hem insan sağlığı bu kadar tehdit edilmeyecek hem de harcamalar çok daha azalacaktır²⁵. Su

²¹ UN World Water Development Report 2003: Water for People, Water for Life, Executive Summary, UNESCO, UN Water, World Water Assessment Programme. http://www.unesco.org/water/wwap/wwdr/wwdr1/ex_summary/index.shtml (Erişim Tarihi: 10.12.2010)

²² Shiva, Vandana: Özelleştirme, Kirlenme ve Kar Su Savaşları, bgst yayınları, İstanbul, 2007, s. 142.

²³ Yemyeşil Sahalar, National Geographic Türkiye, Su Varlığı da Yokluğu da Korkutuyor, Nisan 2004, s. 42.

²⁴ National Geographic Türkiye, Su Varlığı da Yokluğu da Korkutuyor: s. 88.

²⁵ Engbruch, Katharina: Das Menschenrecht auf einen angemessenen Lebensstandard, Peter Lang International Verlag der Wissenschaften, Frankfurt, 2008, s. 192

sorunu global bir sorundur ve bir coğrafyada bol bulunması bu sorunun etkilerinin orada hissedilmeyeceği ya da diğer coğrafyalardaki insanların bu sorundan zarar görmediği anlamına gelmez. Bir bölgede meydana gelen su kaynakları yetersizliği çok geniş coğrafyalarda etki doğurabilir. Deprem, sel gibi doğa olayları sadece gerçekleştikleri yerleri etkilerken kuraklık aynı anda tüm dünyayı etkiler²⁶.

B. SUYUN İNSAN HAKLARI SINIFLANDIRMASINDA YERİ

1. İnsan Haklarının Gelişimi ve Üçüncü Kuşak Haklar

İnsan hakları genel olarak, insanın birey olmaktan kaynaklanan hakları anlamına gelmektedir. Dar anlamda kullanıldığında ise temel haklar kastedilmektedir. “İnsan Hakları” kavramı “insan” ve “hak” üzerine kurulmuştur. İnsan haklarının ne olduğunu anlamak için önce bu kavramın kastettiği insan ve hak ele alınmalıdır. Burada insan deyimini genelde gerçek kişiler için kullanılmaktadır. “Kişi” olmak, tam ve sağ doğmakla başlamakla beraber ana rahmindeki çocuğun insan haklarına dair de tartışmalar sürmektedir. Hak ise farklı görüşler öne sürülmekle beraber genel kabul gören anlatımıyla, “hukuk düzenince tanınmış, sınırı, konusu, kullanma şekli ve koşulları gösterilmiş, yararlanılması toplumca sağlanmış özgürlükler ve hukuk düzeninin kişilere tanıdığı yetki”dir²⁷. Bu açıklama ışığında insan hakları kavramı en iyi niteleyen cümle “bireylerin sadece insan olmakla kazandıkları ve insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmelerini sağlayan haklardır”

²⁶ Yaşar; Yıldız: s. 79.

²⁷ Tezcan, Durmuş; Erdem, Mustafa Ruhan; Sancakdar, Oğuz; Önok, Rıfat Murat: İnsan Hakları El Kitabı, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2009, s: 29. Ayrıca çeşitli insan hakları tanımları için bkz s. 28 dipnot: 3.

diyebiliriz. İnsan haklarının sağlanması, bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanmadan gerçekleştirilemeyecek bir idealdir²⁸. Başka hiçbir koşula bağlanmaksızın sadece insan olarak doğmuş olmakla kazanılırlar ve renk, ırk, dil ve buna benzer ayrımlar yapılmaksızın herkesin sahip olduğu haklardır. Dokunulamaz, devredilemez, geri alınamaz ve vazgeçilemezler ve evrenselidirler. Yani belli bölge ya da kültüre göre değişmezler. Bazı bireylerin bu hakkı kullanmıyor, kullanamıyor hatta bu haktan haberdar bile olmamaları insan haklarının bu özelliğini değiştirmez. Yaşamakta olan somut durum bu şekilde olmasa bile insanın insan olarak yaşayabilmesi için insan haklarının evrensel olduğu kabul edilerek bu hedefin gerçekleştirilmesi için çalışılmalıdır²⁹. İnsan hakları insanın değerine işaret ederler ve değer yargıları değil etik ilkelerdir. İnsan hakları bir fikir, bir düşüncedir. Kişilerin doğal olanaklarını gerçekleştirebilmeleri için birbirlerine nasıl muamele etmesi gerektiği düşüncesidir. Devlet açısından bakıldığında ise vatandaşların, devletten bekledikleri, devletin görevlerini açıklayan normlar oluyorlar³⁰. Hukuk, toplumsal yapı ile iç içe geçmiştir ve hak ve özgürlüklerin hem düzenleyicisi hem koruyucusudur³¹. İnsan hakları, insan olmanın, insanca yaşamının, insan onurundan

²⁸ Durul, Ferzan: İnsan Hakları ve Küreselleşme, Toroslu Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 121.

²⁹ The Tr. Hon. Lord Justice Stephen Sedley: Are Human Rights Universal, and Does It Matter?, Human Rights, Democracy and the Rule of Law, ed: Breitenmoser, Stephan et al, Dike Verlag AG Zürich, Nomos Verlagsgesellschaft Baden- Baden, 2007, s. 793, 794.

³⁰ Kuçuradi, İoanna: İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2007, s: 56- 68.

³¹ Çeçen: s. 271, 272.

kaynaklanır. Bu nedenle hukukun koruyucu çatısı altına alınmadıklarında bu haklar sadece içi boş bir kılıfa benzerler³².

Ulusal hukukta tanınan ve geliştirilen insan hakları, günümüzde evrensel hukuk kuralları haline gelmiş ve bu hakları bireysel haklar olarak tanımayan devletler dahi yükümlülüklerini inkar edemez duruma gelmişler; insanın, hukukun asli unsuru olduğunu kabul etmek zorunda kalmışlardır³³. Şöyle söylenebilir ki insan haklarına dayanmadan kurulan ve devam ettirilen devlet, hukuku kötüye kullanmaktadır³⁴. Yetkinin kötüye kullanımı hukuk devleti ilkesinin benimsenmediği ülkelerde de yaşanabilmektedir çünkü böyle durumlarda yasama yetkisi çoğunluk tarafından kendisine verilmiş olan yasama organı çoğunluğun sultası olarak hareket edebilmektedir³⁵. Kısacası insan haklarının bir ülkede korunabilmesinin en etkin yollarının başında insan haklarına dayanan hukuk devleti olmak ve idarenin yetkilerini denetlemek gelmektedir. İnsan haklarının korunmasında farklı ve etkin bir diğer korumaya 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel

³² Higgins, Rosalyn: Problems and Process, International Law and How We Use It, Clarendon Press, New York, 2007, s. 96, 99.

³³ Doehring, Karl: Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku), çev: Ahmet Mumcu, 2. Baskı, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 258, 259.

³⁴ Kuçuradi: İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları, s. 43.

³⁵ Doehring: s. 213, 214.

Bildirisi'nde yer verilmiştir. Metin, sayılan hakların bu hakları ortadan kaldırmak için kullanılmayacağını düzenler³⁶.

İnsan hakları iki yüze sahiptir. Bunlardan birisi hukuka birisi hukuk ötesi siyasal alana dönüktür³⁷. İnsan hakları öncelikle toplumsal mücadele konusu olur bu talebin ardından hukuksallaşarak pozitif hukuka girerler. Yani hukuk öncesi oluşum sürecinden geçerler³⁸. Şöyle ki günümüzde “hak” olarak kabul edilen durumlar genellikle tarihte bu hakka ihtiyaç duyulan durumların yaşanıp, eksikliğinin hissedilmesi ile doğmuşlardır³⁹. Su hakkı da ileriki bölümlerde ele alınacağı üzere böyle bir oluşum sürecinden geçmektedir. Bu oluşumun en hızlı yaşandığı dönemlerden birisi de kuşkusuz II. Dünya Savaşı dönemi ve sonrası olmuştur⁴⁰. II.

³⁶ Mumcu, Ahmet; Küzeci, Elif: İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri, Turhan Kİtabevi, Ankara 2007, s. 97- 99.

³⁷ Habermas, J: Zur Legitimation Durch Menschenrechte, In Die Postnationale Konstellation, Frankfurt, 1998, s. 177 (Aktarım: Sancar, Mithat: Hukuk ile Siyaset Arasında İnsan Hakları, Toroslu Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 213).

³⁸ Kaboğlu, İbrahim: Özgürlükler Hukuku- İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme, Afa Yayınları, İstanbul, 1994, s. 11 (Aktarım: Sancar: s. 213).

³⁹ Holland- Hoffmann, Klaus: Ethics and Human Rights in a Globalized World, An Interdisciplinary and International Approach, Gulde- Druck, Tübingen, 2009, s. 1, 5, 6.

⁴⁰ Tarih boyunca insan haklarının niteliklerinde ve sayılarında meydana gelen değişimlere dayanılarak çok farklı tasnifler yapılmaktadır. Farklı kaynaklarda farklı tasniflere yer verilmektedir. Bireysel Haklar ve Kolektif Haklar; Koruyucu Haklar, İsteme Hakları, Katılma Hakları; Birinci Kuşak Haklar, İkinci Kuşak Haklar, Üçüncü Kuşak Haklar, Dördüncü Kuşak Haklar gibi tasnifler ve ayrıntılı açıklama için Bkz: Tezcan; Erdem; Sancakdar; Önok: s. 64- 70.

Dünya Savaşı, insan haklarına uluslararası bir nitelik kazandırmış ve bu haklar uluslararası alana ilk defa BM Anlaşması ile taşınmış ve onlara evrensel bir değer tanınmıştır⁴¹. İnsanın, insan olmakla sahip olduğu bu haklar, günümüzün yasal ve uygar haklarının temelini oluşturmuştur⁴². Bir insan hakkı olarak su hakkı da yukarıda bahsi geçen bir süreçten geçmektedir ve günümüz yasal ve uygar haklarının arasında hızla yerini almaktadır.

Bu hakları toplamının içinde bir insan hakkı olarak su hakkı yerini üçüncü kuşak haklarda bulmaktadır. Dayanışma hakkı olarak da isimlendirilen bu kuşak, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, klasik özgürlüklerin, sosyal hakların ve yeni hakların uluslararası metinlere girmeye başladığı ve aynı zamanda sömürge olmaktan çıkan üçüncü dünya ülkelerinin çalışmaları doğmuştur. Çevre Hakkı da bu süreçte ve özellikle 1982 yılında Dayanışma Haklarına İlişkin Uluslararası Üçüncü Pakt Öntasarısı'nın hazırlanması ile birlikte barış hakkı, gelişme hakkı ve insanlığın ortak mirasına saygı hakkı ile birlikte tanınmıştır. Dayanışma Hakkı olarak adlandırılan bu üçüncü kuşak haklar, büyük uluslararası toplantılarda ve bu toplantılarda oluşturulan metinlerde olgunlaşmıştır. Birleşmiş Milletler Şartı ile tohumları atılan bu haklar, 1968 yılında İnsan Hakları Uluslararası Konferansı sonrasında yayınlanan Tahran Bildirgesi ile somutlaşma yolunda büyük adım atmıştır. 1989 yılında yayınlanan La Haye Bildirgesi ve 1992 yılında gerçekleştirilen Dünya Çevresi Zirvesi sonunda oluşturulan metinler de bu hakların gelişiminde önemli aşamalardır. Bu hakların doğrulanması ise 1993 yılında Viyana'da gerçekleştirilen İnsan Hakları Dünya

⁴¹ Kapani, Münci: Kamu Hürriyetleri, Yekin Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 1993, s. 60, 61.

⁴² Çeçen, Anıl: İnsan Hakları, Savaş Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 2000, s. 13.

Konferansı'nda ilan edilen Bildirge ve Eylem Programı'nda olmuştur⁴³. Üçüncü kuşak haklar ile insan, hakkın ilk sahibi yapılmıştır. Bu haklarda devletler okyanus dipleri, uzay gibi alanlardan gelecek gelirlerin paylaşılmasının bir insan hakkı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu şekilde geliştirilen hakların insan haklarını çoğaltarak etkinsizleştireceğini ve korumadan yoksun bırakacağını savunan; yükümlülüğün sahibinin ve çerçevenin belirsizliği nedeni insan hakları olarak kabul etmeyen görüşler de bulunmaktadır⁴⁴.

İnsan haklarının tarihi gelişimine ve kapsamına, tez kapsamı ile doğrudan bağlantısı olmadığı için konuyu dağıtmamak adına değinilmeyecek; su kaynaklarının yönetimi ile yakın ilgisi nedeni ile insan haklarından yaşam hakkına ve çevre hakkına yer verilecektir.

C. Yaşama Hakkı

Bireyin en temel hakkı olan yaşama hakkı Türk Dil Kurumu tarafından “canlının yaşamsal fonksiyonlarını tam olarak sürdürebilme hakkı” olarak tanımlanmaktadır. Yukarıda incelediğimiz şekilde kuşaklar ayrımına tabi tutarsak, birinci kuşakta “güvenlik içinde yaşama hakkı”; ikinci kuşakta “onur içinde yaşama hakkı”; üçüncü kuşakta ise “uygun çevrede yaşama hakkı” şeklinde tanımlanabilir⁴⁵.

⁴³ Kaboğlu, İbrahim: Özgürlükler Hukuku, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 529, 530.

⁴⁴ Higgins: s. 103.

⁴⁵ Kaboğlu: Özgürlükler Hukuku, s. 535.

Dünyaya gelen bir insanın, bedeninin olanakları izin verdiği sürece hayatını devam ettirmesi onun en doğal hakkıdır⁴⁶. Yaşama hakkı, insanlığın temel öğelerinden ve hukuk devletinin temel öge ve görevlerinden birisi olduğu için etkin bir koruma altına alınmıştır ve pek çok ulusal, uluslararası hukuki güvenceye kavuşturulmuştur. Yaşam, doğumla başlar, ölümle biter. Yaşam hakkının ne zaman başladığına ülkeler kendi ulusal mevzuatlarıyla karar verirler. Yaşama hakkı, kişinin biyolojik ve psikolojik bütünlüğüne dokunmamayı talep eder⁴⁷.

Güvenceye kavuşturulan yaşam sadece biyolojik- fizyolojik anlamda değil; aynı zamanda hukuksal bir değerdir. Yani kişi biyolojik olarak ölmeseydi fakat yaşam hakkı tehlikeye girmiş dahi olsa bu hakkı ihlal edilmiş olacaktır.

Bu hakkın sağlanması ve korunmasında da devlet hem istisnai durumlar dışında bir bireyin yaşamına son veremeyeceği için negatif yükümlülük, hem bireyleri yaşamsal tehlike yaratan durumlardan korumak görevi nedeniyle aktif yükümlülük hem de yaşam hakkının ihlali durumunda bu sonuca meydan veren olayları araştırma, açıklığa kavuşturma ve hükme baklama şeklinde usuli yükümlülük altındadır.

BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, yaşamın herkesin hakkı olduğunu açıkça belirtmiştir. BM İnsan Hakları Komisyonu ise yaşama hakkının sapmaya imkan tanımayan ve koruma tedbirleri gerektiren en yüksek hak olduğunu açıkça

⁴⁶ Mumcu; Küzeci: s. 119.

⁴⁷ Kuçuradi: İnsan Hakları Kavramları ve Sorunlar, s. 117.

düzenlemektedir⁴⁸. BM bünyesinde hazırlanan ya da diğer tüm genel nitelikli bildiri ve sözleşmeler yaşama hakkını kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde tanırlar⁴⁹. BM, yaşamı koruma yükümlülüğünü sağlıklı yaşam koşullarını sağlama yükümlülüğünü de içine alacak şekilde geniş yorumlamaktadır. BM İnsan Hakları Komitesi, kişinin yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürebileceği güvenli ortamın sağlanmasını da yaşam hakkı çerçevesinde ele almaktadır⁵⁰.

Suyun, insan hayatını devam ettirebilmesi için zaruri ihtiyaç olduğu göz önünde tutulursa; yaşama hakkı ile doğrudan bağlantılı olduğu görülecektir. Yeterli, sağlıklı suya erişemeyen bireylerin yaşama hakkının sağlandığından bahsedilemez. Suyun bu hayati değerine rağmen maalesef dünyada 1,1 milyar kişi temiz suya ulaşamamakta. Başka bir deyişle dünyada sekiz insandan birini temiz suya erişimi bulunmamaktadır. Her yıl 3,3 milyon kişi yeterli ve temiz suya ulaşamamadan kaynaklanan hastalıklardan dolayı ölmektedir⁵¹. Daha açık belirtecek olursak güvenli ve temiz su sağlanamadığı için her yıl dünyada 1,4 milyon çocuk ishali hastalık, 500.000 çocuk sıtma, 860.000 çocuk yetersiz beslenme, 280.000 çocuk ise boğulma nedeni ile hayatını kaybetmektedir⁵². Son on yılda ishal yüzünden ölen insanların sayısı II Dünya Savaşı'nda ölen tüm insan sayısından fazladır. Yeterli ve sağlıklı

⁴⁸ United Nations, International Human Rights Instruments, Vol. I, s. 176 vd. UN Doc HRI/ GEN/1/Rev. 9 (Aktarım: Oschmann, Dr. Volker: Das Internationale Klimaschutzrecht nach KopenhAgen, çev: Dr. Ahmet M. Güneş, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Türkiye Adalet Akademisi, S. 4, Ankara, Ocak 2011, s. 370).

⁴⁹ Mumcu; Küzeci: s. 119.

⁵⁰ Tezcan; Erdem; Sancakdar; Önok: s. 77- 82.

⁵¹ National Geographic Türkiye, Su Varlığı da Yokluğu da Korkutuyor: s. 106.

⁵² How Does Safe Water Effect Global Health?: <http://www.who.int/features/qa/70/en/index.html> (Erişim tarihi 27.11.2010).

suya erişilememesinin bu yaşamsal sonuçları, bütün kârlardan, piyasa sistemlerinden daha önemlidir.

D. Sağlık Hakkı

Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 12. maddesinde açıkça düzenlendiği üzere sözleşmeye taraf olan devletler, herkesin mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olma hakkını tanımaktadır. Sağlık hakkı, sağlıklı bir yaşam için gerekli olan tüm faktörleri, böylelikle bilhassa beslenme, içme suyuna erişim, atık suların bertaraf edilmesi, barınma ve sağlıklı bir çevre"yi kapsamaktadır⁵³.

E. Çevre Hakkı

Çevre Hakkı, bireylerin bedensel ve ruhsal açıdan sağlıklı bir çevrede yaşaması anlamına gelir. Çevre hakkı sayesinde bireylerin yaşam kalitesi ve sağlık hakkı korunmaktadır.

Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, ait olduğu kuşak her ne kadar İkinci Dünya Savaşı ile doğmuş olsa da 10 Aralık 1948 tarihinde BM tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer almamıştır. Çevre sorunlarının ilk defa bir uluslararası konferansın konusunu oluşturması için 1972 yılında Stockholm'de gerçekleştirilen BM İnsan Çevresi Konferansı'nı beklemek gerekecektir. Bu zirve sonrasında benimsenen bildirmede insanların onurlu bir çevrede yaşama hakkı olduğu belirtilerek yeni bir süreç başlatılmıştır.

⁵³ United Nations, International Human Rights Instruments, (Aktarım: Oschmann, s. 372).

Bu süreç bağımsız bir hukuk dalının doğmasının da önünü açmıştır. Çevre sorunları sınır tanımayan geniş etkili sorunları olduğundan sonuçları çok farklı yerlerde görülmeye başlayan olaylar gerek kuruluşların gerek insanların gerek devletlerin dikkatini çekmiş; bu soruna bir çözüm bulmak için çabalar gün geçtikçe artmıştır. Bu amaçla yapılan çalışmalar uluslararası çevre hukuku dalını doğurmuş; düzenlemeler uluslararası nitelik kazanmıştır. Bu hukuk dalının doğumunu 1970 yılından başlatan görüşler mevcuttur. Tabii ki söz konusu hukuk dalı bir anda doğmadı. Çevre ile daha önce de hükümleri uygulana gelen kurallar mevcuttu. Uluslararası konferanslarla ve farklı çalışmalarla bunlar mevzuata dönüştürüldü. Ardından sürdürülebilir kalkınma, kirleten öder, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk ve daha pek çok farklı kavram ve ilkeler doğdu, gelişti⁵⁴. Uluslararası Çevre Hukuku'nun doğması çevre hakkının gelişmesini ve daha güçlü şekilde korunmasını sağladı. Uluslararası Çevre Hukuku pek çok hukuk dalına göre genç bir alandır. Fakat bu alanın ilk doğduğu andan itibaren su konusu ile çalışmalar da başlamıştır. Gerek sınır sorunları gerek kaynak sorunları olarak doğan su krizleri uluslararası çevre hukukunda da yerini bulmuştur. Ardından her yüzey alanları ve hava konusunda olduğu gibi su kaynaklarında da kirlilik sorunu için çalışmalar başlatıldı⁵⁵. Uluslararası hukukun geleneğinde örf ve adet hukukunun yazılı hale getirilmesi yatmaktadır. Uluslararası Çevre Hukuku için de durum böyledir. Uluslararası Çevre Hukuku kurallarının oluşması genellikle daha önce yaşanmış sorunların çözülmesi ve bir daha tekrarlanmasının engellemesi amacı ile

⁵⁴ Hobe, Stephan: Einführung in das Völkerrecht, 9. Auflage, A. Francke Verlag, Tübingen, 2008, s. 512, 514, 518, 524.

⁵⁵ Murphy, Sean D.: Principles of International Law, Thomson West, USA, 2006, s. 369, 372.

oluşturulmuş kurallardan meydana gelmektedir. Kapsamı ise herhangi bir şekilde çevre ile ilgili her hüküm değil; çevreyi koruma amaçlı hükümlerdir⁵⁶. Uluslararası Çevre Hukuku oluşturulurken ideal olan, yapılacak düzenleme, devlet bazında düşünüldüğünde o devletin menfaatlerine aykırı olsa da, çevreyi koruma önlemleri bakımından uygunsa, düzenlemenin benimsenmesidir. Günümüzde bu ideal her zaman gerçekleştirilememektedir fakat yine de çalışmaların bu doğrultuda olması hepimiz için arzulanandır⁵⁷.

Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı dediğimiz zaman kuşkusuz çok geniş kapsamlı bir haktan bahsediyoruz. Bu hakkın sağlanmış olması için aklımıza ilk gelen unsurlar temiz ve yeterli miktarda suya erişim, gıda güvenliği ve güvencesi sağlanması, hava kirliliği önlenmesi gibi konulardır. Çok basitçe söylediğimiz bu konular günümüzde gerçekleştirilmesi çok zorlaşmış ve pek çok kişinin de ulaşamadığı olanaklardır.

Klasik hukukçulara göre hukuksal açıdan bir insan hakkından söz edilebilmesinin kriteri öznesinin, konusunun ve muhatabının belirlenebilir olması ölçüt alınır. Bu nedenle çevre hakkına teknik açıdan karşı çıkmaktadırlar. Halbuki ihlal edilen bir hak karşısında mağdur kişi karşılaştığı engeli etkili bir başvuru yoluyla kaldırabiliyorsa ve engel teşkil eden kişi yaptırıma tabi tutulabiliyorsa o

⁵⁶ Yılmaz Turgut, Nükhet: Çevre Politikası ve Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009, s. 56.

⁵⁷ Springer, Allen L.: The International Law of Pollution, Protecting the Global Environment in a World of Sovereign States, Quorum Books, London, 1983, s. 31, 34.

zaman hakkın varlığından söz edilebilir⁵⁸. Çevre hakkını, insan haklarından kabul etmeyenlerin diğer savları ise içerik yönünden insan hakkı niteliği taşımadığı ve insan haklarının sürekli çoğalmasının amacından sapmaya neden olacağıdır. Bu hakkın insan hakları arasında kabul edilmesini savunanlar ise insan haklarının bir süreçtir olduğunu ve hakların da süreçle beraber geliştiğini, bu yeni hakların günümüzde artmakta ve boyut değiştirmekte olan sorunlara karşı klasik hukukun yetersiz kaldığı noktada çözümler bulma çalıştığını ileri sürmektedirler. Zaten yeni kuşağın doğması önceki kuşakların kullanışsız olduğu anlamına gelmez; her kuşak asıldır ve bir arada oldukları sürece amacına ulaşırlar⁵⁹.

Çevre hakkının öğeleri, bilgilendirme hakkı, katılım hakkı ve başvuru hakkıdır. Bu öğelere ek olarak çevre hakkının sağlanabilmesi için Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporlarının hukuki etkisinin güçlendirilmesi de oldukça önemlidir⁶⁰. Çevre hakkı aslında bütün canlıları ilgilendirir ve bu hak, doğal dengenin korunmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle çevre hakkının sahiplerini bireyler, topluluklar (hak ihlalleri iddiaların yargı önüne taşınması aşamasında önem kazanmaktadır), gelecek kuşaklar ve devlet olarak sınıflandırırız.

Çevre hakkının sahipleri bu kadar geniş kapsamlı olunca, menfaat çatışmalarının yaşanması da kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle günümüzde çevre

⁵⁸ Kaboğlu, İbrahim: İnsan Haklarına Yönelik Örtülü Bir Tehdit: 3 D Eksiği, Yirmi Birinci Yüzyılın Başında İnsan Haklarına Yönelik Tehditler, Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları ve Felsefesi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2004, s. 149.

⁵⁹ Kaboğlu: Özgürlükler Hukuku, s. 531- 533.

⁶⁰ Tezcan; Erdem; Sancakdar; Önok: s.328.

sorunlarından kaynaklanan davaların sayısı hızla artmaktadır. Bu davalar bir eylem ya da işlemde çevrenin zarar gördüğü iddiasıyla açılabilirdi gibi bazen de kişiler bireysel zarar gördüklerine dayanarak mahkemeye başvurumaktadırlar. Fakat çevre sorunlarının ve zararlarının kolektif nitelikli olması ve geniş bir alanı etkilemesi nedeni ile mahkemeler davaya hem bireysel menfaatlerin ihlali hem de kamu yararı ve sağlığının zedelenmesi açısından bakmaktadırlar⁶¹.

Çevre hakkının yükümlüleri devlet, birey ve topluluklardır. Bireylerin hakkın yükümlüsü olması bütün haklarda mevcuttur. Devletin çevre hakkında yükümlü olması su kaynakları yönetimi politikalarını uygulamanın devletin yetkisi altında olmasından gelmektedir. Bu yetki beraberinde görev de getirir. Devletin, bireylere su hizmeti sunma görevini çevre hakkı ile bağlantılandırabiliriz. Topulukların bu hakkın yükümlüsü olması ise bu hakkın toplumda dayanışmayı gerektiren niteliğinden kaynaklanmaktadır. Katılım ögesi ile sıkı sıkıya bağlıdır. Çünkü katılım, topluluklar düzeyinde gerçekleştiğinde amacına ulaşacaktır.

Günümüzde pek çok ülke, anayasalarında farklı yaklaşımlarla çevre hakkını düzenlemektedir. Bu şekilde hakkın sağlanması ve korunması güvence altına alınmak istenmektedir. Çevre hakkının anayasalarda düzenlenmesi, hakkın meşruluk boyutunun tamamlanması açısından önemlidir. Ayrıca menfaatlerin dengelenmesinde

⁶¹ Robb, Cairo, A. R.: International Environmental Law Reports Volume 3, Human Rights and Environment, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, s. 591. (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 5. Daire, Strasbourg, Zander v. Sweden, 25 Kasım 1993 Ryssdal, Başkan: Bernhardt, Walsh, Spielmann, Palm, Foighel, Loizou, Lopez Rocha, Gotchev, Judges).

çevreyi korumak için bireysel özgürlüklere sınırlama getirilebilmesini sağlar ve yasama, yürütme, yargıya yol gösterici nitelik taşır⁶².

Hak tasniflemesinde çevre hakkının yeri aktif/ pasif/ negatif Haklar bakımından bir yönüyle aktif bir yönüyle negatif statü haklarındandır. Çevre kirliliğini önleme yönüyle aktif; çevreyi kirletmeme yönüyle negatiftir. birinci/ ikinci/ üçüncü kuşak haklar: Ortaya çıkış ve kabul ediliş zamanına bakıldığında çevre hakkının üçüncü kuşak haklardan olduğu görünecektir. Ayrıca hakkın öznelere, nitelikleri gibi özellikleri bakımından da çevre hakkı üçüncü kuşak haklarındandır.

Çevre hakkının hayatın aslında ne kadar içinde olduğu ve diğer temel hakların kullanılmasında ne kadar önemli olduğu acaba günümüzde yeteri kadar farkına varılmış mıdır? Bu sorunun cevabı maalesef ki olumsuz olacaktır. Günümüzde sorunların konuşulduğu platformlarda, çevre sorununu gündeme getirmek marjinal kaçabilmekte ve başka sorunların yanında küçümsenebilmektedir. Halbuki dikkat edilirse görülecektir ki günlük yaşamımızı ve sosyal refahımızı etkileyen temel sorunlar bir yönleriyle hep sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının sağlanamaması ile bağlantılıdır. Kâr sağlama amacı, plansız turizm teşvikleri, göçe yol açacak politikalar benimsenmesi gibi çok farklı durumlar, sağlıklı yaşama hakkının ihlali sonucuna yol açabilmektedir. Şöyle ki:

- İstanbul şehrine su sağlayan havzalarının spekülâtif amaçlarla kaçak yapılaşmaya açanlar çok büyük kârlar elde ederken İstanbulluların susuz kalmasına ve sağlıklı yaşama haklarının ihlal edilmesine yol açmışlardır.

⁶² Turgut: s. 75.

- Kıyı kentlerini turistik beldeler haline getirme anlayışını buraları büyük otel ve tatil köylerine hapsedme olarak uygulayan zihniyet, yöre halkını turizme kazandırmak yerine turistlere hizmet edenler konumuna düşürerek onurlu yaşama hakkını ortadan kaldırmışlardır. Söz konusu tatil köylerinde turizmi geliştirmek adına hesapsızca harcanan su kaynakları, yöre halkının su kaynaklarından yararlanmasına engel olmakta; su sıkıntısı çekmesine neden olmaktadır.
- Yatırımların devamlı batı kesimlerine yapılması Doğu ve Güneydoğu Anadolu insanının iş bulmak için batıya göç etmesine neden olmuş; bu durum ise belirli bölgelerde yığılmalara neden olarak suya olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu nedenle de söz konusu yığılma olan yerlerde su kaynakları bireylerin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmış, sıkıntılar doğmuştur.

Görüldüğü gibi hem doğal çevre hem de insan yapısı olarak çevre şeklinde iki yönü bulunan sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı kavramı insanların sosyal refahı, insanca yaşamaları ve insan haklarından yararlanmaları için yani hayatın kendisi için gereklidir⁶³. Toplumsal ya da bireysel sorunların tartışıldığı her platformda sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının da yeri bulunmalıdır. Çünkü yukarıda da açıklandığı üzere söz konusu pek çok sorun, sağlıklı çevrede yaşama hakkını da ihlal etmekte ya da bu hakkın ihlalinin doğmaktadır.

⁶³ Ekinci, Oktay: İnsan Hakları ve Çevre, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1992, İstanbul, s: 13, 15.

F. BİR İNSAN HAKKI OLARAK SU

1. Su ve İnsan Onuru

İnsan onuru yani “human dignity” kavramı Latince “dignitas” kelimesinden gelmektedir⁶⁴. İnsanın diğer canlılarla ortaklaşa taşıdığı özelliklere ek özellikler ya da olanaklar "insanın değerini" ya da "onurunu" oluşturur⁶⁵. "Kişi açısından onur" kişinin o ana dek kendi imgesine uygun davranmanın, kendi imgesine uygun yaşamının bilince ve böyle yaşamaktan dolayı kendine layık gördüğü belirli bir muamele beklentisidir. Böylece 'onur' denilen şey, kişinin kendi imgesine uygun düşmesi sonucu kendine biçtiği değer oluyor⁶⁶.

Onur, insana özgü bir kavramdır ve korunması, insana yakışır bir yaşam sürmenin kriteridir. Birbirin, insan onuruna saygılı, eşit ve özgürlükçü bireyler yaratmanın yolu, insan onuru kavramının içselleştirilmesidir⁶⁷.

Su, insan yaşamı için vazgeçilmez bir kaynak olduğundan, bireylerin insanca yaşaması için, insan onuruna yaraşır bir hayat sürmesi için en temel unsurlardan birisidir. Su olmadığı zaman yaşamsal fonksiyonlar yerine getirilemez, beslenme,

⁶⁴ Jambrek, Peter: Opinions of Judge Wildhaber on the Principle of Respect for Human Dignity, ed: Breitenmoser,Stephan et al, Human Rights, Democracy and the Rule of Law, Dike Verlag AG Zürich, Nomos Verlagsgesellschaft Baden-Baden, 2007, s. 370.

⁶⁵ Kuçuradi, İoanna: İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, Ankara, 1982, s.49.

⁶⁶ Kuçuradi İoanna, Etik, Meteksan Yayınları, Ankara, 1988, s.162.

⁶⁷ Kaboğlu: Özgürlükler Hukuku, s. 26.

temizlenme gibi en temel ihtiyaçlar bile karşılanamaz. Bu nedenle su hakkını inkar etmek yaşam hakkını inkar etmektir⁶⁸. Yeterli, sağlıklı ve kolay ulaşılan su, insanın, onuruna yaraşır bir hayat sürmesi için asgari koşuldu. İnsanın kendini gerçekleştirebilmesi, insanca yaşaması için bu kadar vazgeçilmez olan su, açıktır ki bir insan hakkıdır.

2. Su Hakkının Gelişimi

İnsanlar nefes almadan birkaç dakika, su içmeden birkaç gün, gıda tüketmeden yaklaşık bir hafta yaşayabilirler. Kişiler bu olanaklara erişemedikleri zaman insanca yaşamdan uzaklaşmış olurlar. İnsanca yaşamanın bir şartı olan “su” bir insan hakkıdır.

Suyun bir insan hakkı olarak kabul edilmesinin ya da inkar edilmesinin tarih boyunca hangi aşamalardan geçtiğine kısaca göz atacak olursak:

1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi: Suyun bir insan hakkı olduğu konusunda evrensel belgelere bakacak olursak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ni ele alabiliriz. Su, yaşam için vazgeçilmez bir şartsa, belgede yaşam hakkını düzenleyen 3. maddenin suya erişim hakkını kapsadığını da söyleyebiliriz.

1976 yılında yürürlüğe giren BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi: Su hakkını açık şekilde düzenlememiştir fakat sınırlarla beslenme,

⁶⁸ Barlow, Maude: Mavi Sözleşme Küresel Su Krizi ve Su Hakkı Mücadelesi, ev: Barış Cezar, Yordam Kitap, İstanbul, 2009, s. 18.

Sözleşmenin 11. maddesinde zımni olarak, 12. maddesinde ise insan sağlığının temel şartı olarak düzenlenmektedir⁶⁹.

1977 BM Su Konferansı: Mar del Plata'da gerçekleştirilen zirvede suya ulaşım hakkı üzerinde durulmuştur⁷⁰.

1990 yılında gerçekleştirilen Montreal Uluslararası Forumu'nda su bir insan hakkı olarak tanındı⁷¹.

1992 Uluslararası Su ve Çevre Konferansı: Uluslararası platformlarda alınan kararlar bir istikrar taşımamaktadır. Nitekim 1992 yılında Dublin'de gerçekleştirilen Uluslararası Su ve Çevre Konferansı'nda suya ulaşmanın bir hak olarak kabulünün reddedildiği dikkat çekmektedir. Suyun, hangi amaçla kullanılırsa kullanılsın ekonomik bir değeri olduğu bu nedenle de ekonomik bir mal olarak kabul edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Suyun bir BM forumu ve raporunda ilk defa bir mal olarak tanımlanması bu şekilde oldu ve devamı geldi⁷².

1992 BM Çevre ve Kalkınma Konferansı: Su hakkı kavramı biraz daha güçlendirilmiştir. Mar del Plata'da üzerinde durulan suya erişim hakkı Gündem 21'de yer aldı. Kalkınma ve su kaynaklarının korunması sürecinde önceliğin temel ihtiyaçlara verilmesi gerektiği ve ekosistemin korunması vurgulandı. Suyun fiyatı ve

⁶⁹ United Nations, International Human Rights Instruments, (Aktarım: Oschmann, s. 372, 373).

⁷⁰ Atılğan, Dr. Ahmet: Su Raporu, Hizmet- İş Sendikası Yayınları, Ankara, 2009, s. 81.

⁷¹ Jean: s. 34.

⁷² Barlow: s. 63.

bunun ödenmesi gibi konuların, zorunlu temel ihtiyaçların gerçekleştirilmesinden sonra söz konusu olacağı belirtildi⁷³.

2002 BM Johannesburg Zirvesi: Bir eylem planı kabul edildi. Bu planda hükümetler, suyun tedariki, düzenlenmesi, kontrolü gibi tüm alanlarda maliyetlerin tam karşılanmasını ama bunun yoksulların suya erişimini engellememesini taahhüt etmektedirler. Aksi takdirde gerekli yatırımların yapılamayacağından ve sistemin devam ettirilemeyeceğinden bahsedilmiştir⁷⁴.

Genel Açıklama 15: BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından 2002 yılının kasım ayında hazırlanan Genel Açıklama 15, su hakkının yasal kaynağı sayılabilecek en temel belgelerden ve en açık düzenlendiği uluslararası belgelerdendir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Konusunda Uluslararası Anlaşma'nın yorumu niteliğindeki bu Açıklamaya göre elverişli yaşam standardı, su hakkını da içerir ve herkesin yeterli, güvenli, fiziki olarak ulaşılabilir ve bedeli ödenebilir suya erişim hakkı olduğunu düzenler. Bu açıklamaya göre su faturası, bir

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Keating, Michael: Yeryüzü Zirvesinde Değişimin Gündemi Gündem 21 ve Diğer Rio Anlaşmalarının Popüler Metinleri, UNEP Türkiye Komitesi, Ankara, 2003. Gündem 21 metni için bkz: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=52> (Erişim Tarihi: 21.04.2011).

⁷⁴ Mengi, Ayşegül; Algan, Nesrin: Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme AB ve Türkiye Örneği, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003, s. 60- 72.

ailenin gelirinin yüzde ikisinden fazlasını oluşturamaz⁷⁵. Bu yorumdan itibaren su hakkı da beslenme ve sağlık hakkı gibi temel haklardan sayılmaktadır. Yani suyu ticari bir mal değil sosyal ve kültürel bir varlık olarak tanımaktadır. Sözleşmeyi imzalayan ülkeler halkına sağlıklı ve içilebilir su hakkını sağlamakla görevlidirler ve bu hakka zarar verecek eylemlerde bulunamazlar. Hükümetlere bir hedef koyan bu sözleşme, yoksulların yaşadığı su sıkıntısına dikkat çekiyor ve acil önlem alınması konusunda görevlendiriyor. Genel Açıklama, zorlayıcı nitelikte değil fakat bu kararlar su hakkına dayanak yaratılmış oldu. Söz konusu metin, sivil topluma, hükümetlerini görevlerini hatırlatmada ve yerine getirmelerini talep etmede bir dayanak sağlamaktadır⁷⁶.

Dünya Su Zirvesi: 2003 yılında Kyoto'da gerçekleştirilen Dünya Su Zirvesi'nde suyun bir insan hakkı olduğundan söz edilmemiş; su temel bir insan ihtiyacı olarak belirtilmiştir. Suyun, hak değil insan ihtiyacı olarak değerlendirilmesi özelleştirilmesinin önünü açmaktadır.

İnsani Kalkınma Raporu 2006: İktidar, yoksulluk ve dünya su krizi konulu raporda suya ulaşmanın bir insan hakkı olduğu belirtilmiştir. Günlük 20 litre su

⁷⁵ United Nations, The Right to Water: 20/01/2003. E. C. 12/2002/ 11 (General Comments), Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 15. http://www.righttowater.info/code/no15_1.asp (Erişim Tarihi: 05.12.2010).

⁷⁶ 2003 Year of International Fresh Water: Facts and Figures: Water as a Human Right http://www.wateryear2003.org/en/ev.phpURL_ID=4087&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Erişim Tarihi: 24.01.2011).

sağlanması temel insan haklarından birisi olduğu vurgulanmıştır. Suya ulaşımın bir insan hakkı sayılması için dünya çapında bir eylem planı oluşturulması tavsiye edilmiştir⁷⁷.

Asya- Pasifik 1. Su Zirvesi: Japonya tarafından Aralık 2007 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Zirve sonunda bir bildiri yayınlanmış; bildiride su ve sıhhi tuvalet insan hakları arasında kabul edilmiştir.

Doğa Ana Hakları ve İklim Değişikliği Dünya Halkları Konferansı: Bolivya'da 22 Nisan 2010 tarihinde gerçekleştirilen konferansta su hakkının tüm canlıların temel hakkı olduğu karar altına alındı. Bu toplantı uluslararası hukukun oluşması sürecinin şirketler ve devletlerin pazarlığına mahkûm olmadığını gösterdi. Böyle bir toplantının ardından su hakkı Bolivya tarafından Birleşmiş Milletler'in gündemine getirildi. BM çatısı altında, su hakkı, Bolivya'nın içinde bulunduğu blok tarafından yapılan yoğun çalışmalarla evrensel bir hak olarak kabul edildi. Türkiye ise su hakkının tanınması konusunda karşı oy kullandı⁷⁸.

⁷⁷ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı: Küresel İnsani Gelişme Raporu, <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=693> (Erişim Tarihi: 24.01.2010).

⁷⁸ Özcan, Merthan: Su Hakkı'nı Kabul Ettiren Bolivya ve Bütün Mümkünlerin Kıyısı, <http://www.ivmedergisi.com/su-hakk%C4%B1n%C4%B1-kabul-ettiren-bolivya-ve-b%C3%BCt%C3%BCn-m%C3%BCmk%C3%BCnlerink%C4%B1y%C4%B1s%C4%B1-merthan-%C3%B6zcan.html> (Erişim Tarihi: 21.12.2010).

3. Suyun Bir İnsan Hakkı Sayılmasının Doğurduğu Sonuçlar

Suyun bir insan hakkı olması, herhangi bir belge ya da metinde tam olarak açıklığa kavuşturulmamış olsa da devlete önemli yükümlülükler yükler. Devlet, tüm bireylere güvenli ve sağlıklı su ulaştırmakla görevlidir.

Günümüzde suya erişim bir insan hakkı olarak bazı kurum ve kuruluşlarca tanınmış, ulusal- uluslararası belgelere girmiş olsa da bu hak sosyal ve ekonomik bir hak olarak devlete, halkın ödeyebileceği, güvenli içme ve kullanma suyuna erişimi mümkün kılma görevi yüklemektedir. Yani bireylere, devletten doğrudan bir talep hakkı tanımamakta; devletin suya erişim için gerekli ekonomik, sosyal, siyasi şartları hazırlayacağını düzenlemektedir. Halbuki devlet, toplumda savunmasız, yoksul kesimlerin de su hakkını güvence altına almalıdır.

BM Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Komitesi, devletlerin su sunumu konusundaki yükümlülüklerini sıralamaktadır. Komiteye göre bu yükümlülükler; saygı, koruma, yerine getirmedir. Bu kriterlerden anlaşılması gerekenleri de şu şekilde açıklamıştır: Devletler, su haklarına saygı duymalı ve keyfî müdahalelerden kaçınmalıdır. Devlet, bireylerin su haklarını, üçüncü kişilerin müdahalelerinden de korumalı haksız su kullanımının ya da erişimin engellenmesinin önüne geçmelidir. Yerine getirme yükümlülüğü ise sunumun üçüncü kişiler tarafından gerçekleştirildiği durumlarda ortaya çıkar ve devletin, suyu bireylere suyun ödenebilir bir fiyattan ulaştırılmasını sağlama görevi şeklinde beklenir. Devletlerin bu yükümlülüklerini

yerine getirmeleri ise su hakkının yasal olarak ulusal siyasi ve hukuki sistemlerde düzenlenmesine bağlıdır⁷⁹.

Su hakkının etkin kullanılmaması, insan hayatı üzerinde çarpıcı bir etkiye sahiptir ve medeniyetin gelişimi, devamı suyun varlığına bağlıdır. Suya erişim ülkeler arası eşitlikten; insan onuruna, insan davranışına kadar pek çok konuyu etkiler. Suya dayalı ekolojik sistemimiz günden güne çöküyor olduğu için sosyal hayat da bu çöküşten nasibini almaktadır⁸⁰. İnsan onurunun korunması, bireylerin insan onuruna yaraşır bir hayat sürmesi için suyun bir insan hakkı olarak tanınmasının gerekliliği ortadadır. Aksi takdirde özel kesimin tek derdi olan ekonomik hayat değil; sosyal hayat da çökecektir.

4. Ülkelerin Su Hakkını Tanıması

ABD, su hakkının uluslararası kabulüne karşı çıkmaktadır.

Kanada ise 2002 yılında düzenlenen İnsan Hakları Komisyonu oturumunda önce, su hakkını kabul etmeyen tek ülke olmuş daha sonra uluslararası ve Kanadalı sivil toplum kuruluşlarınca yapılan baskı nedeniyle tutumunu değiştirmiştir⁸¹.

İngiltere, suyu bir insan hakkı olarak kabul etti.

⁷⁹ Kartal, Filiz: Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, S. 454, Ankara, 2009, s. 66, 67.

⁸⁰ Gupta: s. 338.

⁸¹ Barlow, Maude.: Commodification of Water- The Wrong Prescription, Water Science and Technology, vol. 43, no. 4, 2001, pp. 79- 84 (Aktarım: İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu: Su Hakkı Raporu, Türkiye Mühendislik Haberleri, Temel ve Vazgeçilmez İnsan Hakkı Olarak Su, 2009, S. 454, s. 29).

Hollanda, suyun insan hakkı olarak kabul edilmesi doğrultusunda kesin kararlılık göstereceği taahhüdünde bulundu.

İtalya, su sektörünün özelleştirme politikalarının dışında tutulmasına karar verdi.

Avrupa Parlamentosu, Mart 2006 tarihinde, suyun bir insan hakkı olarak kabul edilmesi gerektiğine oybirliği ile evet dedi.

Venezuela, Uruguay ve Bolivya, su hakkını insan hakkı olarak kabul ediyor.

İsviçre, suyun bir insan hakkı sayılmasını sağlamak için bir uluslararası sözleşme imzalanmasını önerdi.

Belçika, su hakkını sağlamanın ve korumanın en iyi yolunun su hizmetlerinin kamu kurumlarınca verilmesi olduğuna dair bir karar alındı ve bu karar 2005 yılında Meclis tarafından onaylandı⁸². Hükümet aynı zamanda "Sağlıklı suya ulaşılması bir insan hakkı olup bu husus Belçika Anayasası'nda yer almalıdır" kararını da kabul etti ve "gelişmekte olan ülkelerin su pazarlarının liberalleştirilmesi için uluslararası finansal ve ticari kuruluşlar ile baskı altına alınmaması" gereğinin üzerinde durdu⁸³.

Almanya ve İspanya, suya erişimin bir insan hakkı olarak tanınması konusunda en çok çaba gösteren ülkeler arasında yer almaktadır. BM'de de bu yönde

⁸² Atılğan: s. 92.

⁸³ Türkiye'de Suyula İlgili Gelişmeler: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:uENOanx1_WkJ:www.arkitera.com/h19426-turkiyede-suyula-ilgili-gelismeler.html+k%C3%BCresel+su+ortakl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%2B+entegre+havza+y%C3%B6netimi&cd=6&hl=tr&ct=clnk&gl=tr&source=www.google.com.tr (Erişim Tarihi: 25.04.2011)

çalışmalar yapılmasını talep etmekte, yapılan çalışmaların hızlandırılmasına gayret etmektedirler⁸⁴.

Ülkemizde: Dünyanın pek çok ülkesi anayasalarına suyun bir insan hakkı olduğuna dair hükümler koymuş ya da koymaya çalışmaktayken bizim hükümetimiz, suyu, şirketlerin sahip olabileceği bir meta olarak gösterecek anayasa değişikliği yapmak için uğraşiyor ve başka bir felakete daha davetiye çıkarırcasına kooperatiflerin yetkili olduğu tarımsal sulama sistemleri yerine imtiyaz haklarının özel satılmasını temel alan bir sistem getirmeyi planlıyor⁸⁵.

⁸⁴ Atılğan: s. 94.

⁸⁵ Barlow: s. Giriş.

II. BÖLÜM

SU KAYNAKLARI YÖNETİMİ

G. SU KAYNAKLARI YÖNETİMİ YAKLAŞIMLARI

Günümüzde ülkeler su sorununun eskiye oranla çok daha fazla farkındadırlar ve bu sorunla baş edebilmek için su kaynakları yönetimini gözden geçirir hale gelmişlerdir. Ülkeler coğrafi, siyasi, ekonomik, sosyal yapılarına göre pek çok farklı yönetim biçimi benimsemektedirler. Ülkelerin çevre koruma araçları olarak benimsedikleri yollar, bu ülkelerin çevre koruma politikasına dair önemli ipuçları verir. Hukuk düzenlemeleri de benimsenen araçlar doğrultusunda oluşturulur. Ülkeler, bu araçların, yaklaşımların hangilerini benimseyecekleri ve nasıl bir çevre politikası izleyecekleri sorusuna yanıt ararken en çok “refahın uzun vadeli korunumunun maliyeti” üzerinde odaklanırlar⁸⁶.

Ülkelerin su yönetimi politikalarında benimsedikleri yolları birkaç başlık altında gruplandırarak inceledikten sonra özelleştirme ve kamu hizmeti seçimleri üzerinde ayrıntılı olarak duralım⁸⁷:

1. Kamu Menfaati Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre tarım alanlarına ve kentlere sürekli, düzenli ve kullanılabilir su sağlamak devletlerin temel görevleri arasındadır. Verilen hizmetlerden alınan bedellerde ise hiçbir zaman yapılan harcamaların tam dönüşümü

⁸⁶ Wolf, Joachim: Umweltrecht, Verlag C. H. Beck, München, 2002, s. 72, 73.

⁸⁷ Topçu, Eral: Su Politikalarında Temel Yaklaşımlar, Antalya Su Sempozyumu, 8 Aralık 2007, s. 18- 25.

beklenmez. Örgütlenme devlet merkezlidir ve fiyatlandırma toplumsal fayda gözetilerek subvansiyonlarla planlanır. Bu yaklaşıma verimliliği sağlayamadığı gerekçesi ile eleştiriler de getirilmektedir⁸⁸. Bu yaklaşımın temel ilkeleri su fiyatlandırmasında tek söz sahibinin kamu yönetimi olması ve bu durumun sabit kalması, su kaynakları mülkiyetinin kamu yönetiminde olması ve su hizmetlerinin kamu yönetimince sağlanmasıdır.

2. Piyasacı Yaklaşım

Bu görüş 1992 yılında Dublin’de yapılan konferansta kabul görmeye başlamıştır. Ortaya atılışını ise 1970’lere kadar götürebiliriz. Bu görüş suyu ekonomik mal olarak kabul eder. Etkin kullanılabilmesi için piyasa araçlarının kullanılmasını savunur. Suya olan talebi sektörler ve tüketiciler arasında yönlendirmeyi öngörür. Bu durumda ulusal su karar mekanizmalarında dev su şirketlerini görmek mümkün olacak. Yaklaşımın temel ilkeleri su fiyatlandırmasında artan oranlı tarifeler kullanılması, su hizmetlerinin özel sektör tarafından sunulması, su kaynaklarının özel mülkiyete tabi olmasıdır.

3. Yerelci Yaklaşım

Suyun idaresine yerel toplulukların hakim olmasını ister. Bu görüşü savunanlara göre su, sivil bir haktır ve sivil bir kullanım özgürlüğü vardır. Bu hak, aynı beldede yaşayanların örgütlenmesi ile yönetilmelidir. Bu görüşün kamusal yaklaşıma itirazı, suyun kamusal kabul edilip yönetiminin merkeze verilmesinedir.

⁸⁸ Yalçınkaya, Ozan: Su Kaynaklarının ve Hizmetlerinin Özelleştirilmesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 3.

Çünkü merkezin, o bölgeden uzak olduğu için tam olarak halkın menfaatine iş göremediği savunulur. Yerelci yaklaşım bazı çevrelerce piyasacı yaklaşıma alternatif olarak görülüyor. Bu yaklaşımda özelleştirmeye direnç, yönetimin yerel halka bırakılmasıyla sağlanıyor.

4. İnsan Hakları Yaklaşımı

İnsan hakları yaklaşımı pek çok açıdan kamusal ve yerelci yaklaşımla uyumlu bir görüştür. Bu yaklaşıma göre hükümet de diğer aktörler de kullanılabilir suya erişimden, temiz ve ödenebilir olmasından sorumlu olmalıdır. Suya erişim hakkı bir insan hakkıdır. Çünkü insanca yaşamak için gerekli en temel koşuldur. Yaklaşımın temel ilkeleri, yeterlilik, kalite ve erişebilirliktir. Bundan anlayacağımız, sağlanan suyun kişisel ve ev içi kullanımı karşılması, insan sağlığını tehdit edecek unsurlar içermemesi, herkes için hiçbir ayırım yapmadan erişilebilir olmasıdır.

Doktrinsel olarak bu şekilde oluşturulan yönetim biçimlerinin günümüze egemen sistemde nasıl tasarlandığını ele alacak olursak dayatılmaya çalışılan sistemin aşağıda ayrıntılı şekilde ele alınacak olan “talep yönlü yaklaşım” ve özelleştirmeler olduğunu görürüz. Özelleştirmeler dünya çapında hızla artarken bir yandan da hala toplantılarda, konferanslarda; bilim insanları, hukukçular ve uzmanlar su kaynaklarının kamu yönetimi mi özelleştirme ile mi yönetilmesinin daha ideal olacağını tartışmaktalar. Bu konuda hangi politikanın daha verimli olduğu konusunda bir ortak paydaya varılmış değildir⁸⁹.

⁸⁹ Natur und Recht, Zeitschrift für das Gesamte Recht zum Schutze der Natürlichen Lebensgrundlagen und der Umwelt, Springer, Tübingen, 2007, s. 535.

5. Su Kaynakları Politikalarına Getirilen Alternatifler

Doktrinde ve uygulamada bu şekilde ana görüşler mevcutken bir yandan da yaşanmakta ve yaşanacak olan su krizini durdurmak için her kesimden farklı alternatifler gelmektedir. BM'ye kaydedilen sözleşmelerde çevre ile ilgili hüküm içeren yaklaşık 33.000 uluslararası anlaşma bulunmaktadır. Bu anlaşmalarda yaklaşık olarak 1000 hukuki araç öngörülmüştür⁹⁰.

a) Teknik Alternatifler

Teknoloji ile başarılması amaçlanan neredeyse her alanda olduğu gibi bu yöntemlerde de teknoloji ile harikalar yaratılabilmekte fakat yaratılan bu harikalar kendileriyle birlikte büyük maliyetlerde de getirmektedir. Yüksek maliyetlere katlanılarak çok büyük bilimsel başarılarla imza atılsa da uygulamaya geçmesinin önünde en büyük engel yine yüksek maliyet gerektiren yatırım ve işletme faaliyetleri olmaktadır.

Bu alternatiflere ayrıştırıcı toz, sarnıç, sis yakalama/ hasadı, damla/ yağmurlama sulama sistemi, arıtma sistemi, su ıslahı/ atık suların dönüştürülmesi, yağmur oluşturma, deniz suyunun damıtılması/ tuzdan arındırılması, baraj inşası gibi yöntemler sayılabilir. Bu yöntemlerin hepsi dünyanın farklı yerlerinde uygulamadan kullanılan yöntemlerdir.

⁹⁰ Vig, Norman J.; Axelrod, Regina: The Global Environment, Institutions, Law and Policy, Congressional Quarterly Inc., Washington, 2009, s. 2.

b) Yönetimsel Alternatifler

Etkili bir çevre koruma politikası farklı menfaatlerin göz önünde tutularak ama ilk önce de suyun yaşamsal kaynak olduğu unutulmadan hazırlanabilir ve etkili bu çevre/ su hukuku için devletler, uluslararası kuruluşlar, hükümet dışı kuruluşlar bir arada çalışmalıdır⁹¹.

Su kaynakları kullanımında tasarruf yapılabilmesi, yeni araştırmalar yapılması, bu araştırmalara kaynak aktarılması iradesi gibi neredeyse her konu siyasi iktidarın kararlarından geçer. Karar mekanizmalarının başındaki aktörlerin de suyun etkin kullanımını sırasında önemli görevleri olduğu açıktır. Bu nedenle su kaynakları konusunda neredeyse her ülkenin siyasi mekanizmaları, uluslararası kuruluşlar ve ilgili pek çok kurum ve kuruluş yönetim alternatifleri geliştirmektedir. Aşağıda, geliştirilen bazı alternatifler sunulacaktır:

(1) Yetki Devri: Bu alternatif su kaynakları yönetimi ve hizmetlerinde yetkinin devletten alınarak özel şirketlere verilmesini savunmaktadır. Fakat bu durumda çok uluslu büyük şirketlerin tekelleşmesinin, piyasaya egemen olmasının önüne geçilememektedir. Ayrıca bu yöntemde kâr getirmeyen alanlara yani alım gücünün zayıf olduğu bölgelere su sağlamak yine devlete düşmektedir. Kamusal fayda, insan hakkı gibi kavramları göz ardı eden piyasa sistemi, önce devleti tasfiye edip sonra kendine kar getirmeyecek alanlarda yine devletten sorumluluk beklemektedir.

(2) Su Veri Bankası: Su hizmetlerinin piyasa fiyatlandırması yoluyla sunmanın yollarından birisi olan “Su Veri Bankası”nın temelinde üzerinde konuşulan

⁹¹ Hobe: s. 516, 517.

su kaynakları hakkında uzun dönemli araştırmalar yapmak ve elde edilen verileri oluşturulan bankaya aktararak diğer ülkelerle paylaşmak yatar. Böylece işbirliği konusu olan su kaynakları için hazırlanacak projelerde daha sağlıklı verilere göre hareket edilecek, sorunun teşhisi kolaylaşacak ve çözümün daha güvenilir standartlara göre yapılacağı düşünölmektedir⁹².

Sistem, hangi ellerde oluşturulduğu, projelerin hangi politikalar ışığında onaylandığı, bu sırada suyun insan hakkı niteliğinin göz önünde tutulup tutulmadığı gibi konular dikkate alınarak hazırlanırsa çok çeşitli faydalar sağlayabilir. Hatta bu şekilde oluşturulduğunda bir kamu hizmeti aracı olarak da kullanılabilir.

(3) Su Bankası: Yağışların bol olduğu zamanda suyu depolayıp az olduğu zamanda kullanma mantığına dayanan bu banka modeli, su veri bankasında olduğu gibi hem kamu hizmeti aracı hem de piyasa sistemi aracı olarak kullanılabilir. Fakat aslında su sorunlarına çözüm olarak önerilen bu bankanın temelinde, piyasacı mekanizmalar yatmaktadır. Yağışların az olduğu dönemlerde su talep edenlere piyasa mekanizmaları içinde saptanacak fiyata göre su sağlamakla acil su ihtiyacının karşılanması hedeflenmektedir.

Pek çok alternatifte olduğu gibi bu konuda da önerinin hangi doğrultuda şekillendirileceğine göre su, kamu hizmeti ya da mal olarak sunulabilmektedir. Su yönetimi bakımından yağışların fazla olduğu dönemlerde suyu depolayıp az olduğu dönemlerde depolanmış sulardan faydalanmanın faydaları ki göz ardı edilemez. Bu öneri aynı kaynakları paylaşan komşu ülkeler arasında ayrıntılı şekilde incelenerek ve ortak bir karara vararak uygulanmalıdır. Paylaşım sadece bir ülkenin suya erişimini güvence altına almayı sağlamak yolunda kullanılmamalıdır.

⁹² Pamukçu: s. 281, 282.

(4) Su Piyasası: Talep yönlü yönetimin temelinde yatan suyu piyasa şartlarına göre fiyatlandırma hedefi hem ulusal hem uluslararası çapta yansımaları bulmaktadır. Suyu fiyatlandırma hem ülke içi kullanımda hem de su fazlası olan ülkelerin kaynakları kısıtlı olan ülkeleri sularından yararlandırmalarında kullanılmaktadır.

Fakat bu yaklaşımın suyu tamamen ticari bir mal olarak görmesi ve piyasa fiyatına göre yönetmesi, talep yönlü yönetimde anlatılan sakıncalara yol açacaktır.. Bu eleştirilere ek olarak sistemin doğurabileceği olumsuzluklardan birisi de çiftçilerin daha fazla gelir getireceği için ellerindeki suyu satmaları tehlikesidir. Bu durum ekonomisi tarıma dayalı ülkelerin verimli topraklarının kullanılmaması, büyük göçlerin yaşanması gibi sonuçlara yol açabilecektir.

c) Hukuki Alternatifler

(1) Su Mahkemeleri: Suyun ticarileştirilmesine karşı çıkan çevrelerin bir önerisi olarak gündeme gelmektedir. Mahkemenin yargılayacağı muhataplar, suya ilişkin yetkilerini kötüye kullanan hükümetler, şirketlerdir⁹³.

(2) Uluslararası Sözleşme: Yine suyun ticarileştirilmesine karşı çıkan çevrelerce getirilen bir öneridir. Suyun bir insan hakkı olduğu bu nedenle bu hakkın geniş katılımı bir sözleşme ile güvence altına alınması gerektiği savunulmaktadır⁹⁴.

İsviçre'nin Alliance Sud grubundan Rosmarie Bar, küresel su krizinin insan haklarına dayanan ve evrensel olarak uygulanabilecek bir bağlayıcı temele ihtiyaç duyduğuna dikkat çekmiş ve bunun bir BM sözleşmesi ile mümkün olabileceği

⁹³ Atılğan: s. 71.

⁹⁴ Age: s. 72.

teklifinde bulunmuştur. Böyle bir sözleşmesinin şu gibi faydaları ve fonksiyonları olabilir⁹⁵:

- Suyun bir meta değil insan hakkı olduğuna dair çerçeveyi kurar.
- Suyun adil dağıtımını sağlamak için bağlayıcı yasal temeli oluşturur.
- Karmaşık ve çok aktörlü su yönetimine anlaşılır ve uygulanabilir net kurallar getirir.
- Devletin, zengin yoksul bütün yurttaşlara temiz ve erişilebilir su sağlama görevi vurgulanır. Böyle bir anlaşma devlete, çevre hakkında da olduğu gibi üç yükümlülük getirir. Bunlardan birincisi, bireylerin insan haklarından yararlanmasını engelleyecek herhangi bir eylem ya da siyasetten uzak durulmasını gerektiren Saygı Yükümlülüğüdür. İkincisi, diğer bireylerin, insan hakkının kullanılmasını engelleyici hareketlerini bertaraf eden Koruma Yükümlülüğü ve üçüncüsü ise Devletin bireylerin haklarını kullanabilmelerini temin eden tedbirleri kapsayan Yerine Getirme Yükümlülüğüdür. Diğer anlaşmalarda kaleme alınmış olan insan hakları ve çevre ilkelerini pekiştirir.
- Böyle bir su hakkı sözleşmesi, bireylere hakların ihlali durumunda devlete ulusal mahkemede dava açma ya da tazminat talebi hakkı tanır. Çünkü böyle bir anlaşma bireyler devletin su hakkı konusundaki yükümlülükleri konusunda daha derin bilgi ve bilince sahip olur; devletin ihlallerini daha rahat görür, bu ihlaller karşısında ne yapacağını, hakkını nasıl arayacağını bilir.

⁹⁵ Barlow: s. 188- 190.

- Suyun devletlerce insan hakkı olarak tanınması onun insanların elinden alınamaması anlamına gelir.

B. SU KAYNAKLARININ VE YÖNETİMİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

Günümüzde birçok ülke, uluslararası kuruluş ve çokuluslu şirket tarafından öne çıkarılan ve dünya genelinde uygulanmaya çalışılan su kaynakları yönetimi şekli, faaliyetlerin özel sektör tarafından sunulması yöntemidir. Bu yöntemi anlamak için temelinde yatan düşünceleri, sistemin uygulanışını incelemek gerekmektedir.

1. Talep Yönlü Yönetim

Günümüzde kullanılan özelleştirme yolları temelde “Talep Yönlü Yönetim”in yansımalarıdır. Bu nedenle su hizmetlerinin özel sektör tarafından sunulması için yapılan özelleştirmeleri anlayabilmek için önce talep yönlü yönetimin ne olduğuna bakmamız gerekir.

Talep Yönlü Yönetim günümüzde Dublin İlkeleri, Gündem 21 gibi küresel belgelerde de benimsenmeye başlanan yaklaşım biçimidir. Suyun ticari meta olarak algılandığı bu yönetim biçiminde suyun fiyatlandırılması mantığı esastır ve bu fiyatlandırma serbest piyasa değerleri üzerinden hesaplanır. Su kaynaklarını özel mülkiyet konusu haline getiren yaklaşım, kullanma haklarını kamudan alıp işletme ve altyapı işlemlerini ihale usulü ile sermayeye devreder. Kamu sektörünün işleri görürken şebekelerde uğradığı zararların hem sulama hem kullanma alanlarına el

atarak önüne geçtiği savunulur. Bu yöntemle var olan kaynakların aşırı tüketiminin önüne geçileceği ve tasarrufun başarılacağı ileri sürülür⁹⁶.

Suyun, meta olarak görülmesi ve ticari mal olarak işlemlere konu edilmesi fikri 1986- 1994 yılları arasında gerçekleştirilen Uruguay Round'u ile başlamıştır. Ülkeler bu Round'un GATS anlaşmasını ulusal bazda uygulamaya başlayarak piyasalaşmaya geçmişlerdir. Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) özelleştirme kelimesi kullanmamakta fakat ticarileşme kavramına sıkça yer vermektedir. Bu anlaşma hükümlerine göre düzenlemeler ulus devletleri kamu hizmetlerini özelleştirmeye zorlamamakta fakat kamu hizmetleri piyasa ölçeğinde ticarileşmek ve rekabete açık hale getirilmek zorundadırlar.

Bu dönüşüm belli bir kurumsallaşma ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Suyun ticarileşmesini sağlayabilmek için kurumsallaşma ve dünya çapında örgütlenme gerektiği inancı belirince bunu gerçekleştirmek için çalışmalar da başlatıldı. Dünya Su Konseyi (WWC), Küresel Su Ortaklığı, Dünya Su Değerlendirme Programı (WWAP) gibi oluşumlar, sistemin kurumsallaşma ayağını oluşturmaktadır⁹⁷.

Piyasa fiyatlandırması görüşü geliştirildikten ve kurumsallaşma başlatıldıktan sonra söz konusu yaklaşım nedeniyle hizmetlerde ve yönetimde meydana gelecek olan dönüşüm pratikte uygulamasını “özelleştirme” hareketlerinde bulmaktadır.

⁹⁶ Pamukçu: s. 83.

⁹⁷ TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: s. 47- 49.

2. Özelleştirme

a) Tanımı

Özelleştirme kelimesinin tanımı “1. Özelleştirmek işi veya durumu. 2. Devlete ait taşınır, taşınmaz malların teklif alma veya ihale yoluyla satışını yapma⁹⁸.” ve “Rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması, kamu iktisadi teşebbüslerine bütçeden yapılan transfer harcamalarının azaltılması, sermayenin tabana yayılarak sermaye piyasasının geliştirilmesi ve atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması gibi gerekçelerle, kamu iktisadi teşebbüslerinin varlık veya hisse satışı, kiralama gibi yollarla devredilmesi ve/veya kamu hizmeti üretiminden devletin çekilmesiyle kamunun iktisadi etkinlik alanının daraltılması⁹⁹” şeklinde yapılmaktadır.

Bu dönüşümün temelinde suyun bir meta haline getirilmesi yani bir mal gibi alınıp satılması yatıyor. Bunu en açık şekilde Dünya Su Konseyi Başkanı Loic Fauchon netleştiriyor. Fauchon’un deyimiyile “insanların su faturalarına cep telefonu faturası ya da arabalarında kullandıkları benzine harcadıkları para kadar ödeme yapmaları gerekmesi durumunda bir sıkıntı kalmayacak”.

b) Su Hizmetlerinin Özelleştirilmek İstenmesinin Nedenleri

Suyun özelleştirilmesini isteyen aktörleri genel olarak sınıflayacak olursak: Su, enerji, inşaat, finansman, tohum yani kısacası sanayi ve hizmet üretimi yapan şirketler ile onların uluslararası kuruluşları olan Dünya Su Konseyi, Dünya Su Forumu, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler gibi aktörleri

⁹⁸ Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük (Genel Türkçe Sözlük).

⁹⁹ Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük (İktisat Terimleri Sözlüğü).

sıralayabiliriz¹⁰⁰. Bu aktörlerin suyun özelleştirilmesini istemekte öne sürdükleri pek çok farklı neden bulunmaktadır. Bunların bazıları:

(1) Etkin Kullanım: Özelleştirme politikalarından yana olanların başvurduğu temel sav su kıtlığının gün geçtikçe artacağı ve kaynakların etkin kullanılması gerektiğidir. Bu etkin kullanımın ise özelleştirme ile gerçekleşeceğini iddia etmektedirler. Bu görüşe göre bireyler, suyu ücretsiz ya da değerinin çok altında bir ücretle kullandıklarında israf etmekte ve boşa harcamaktadırlar. Oysa suyu, açık rekabet ortamında belirlenecek ücretlerle, piyasa şartlarına göre fiyatlandırırsak herkes kullanacağı kadar su harcayacak ve tasarruf etmek için çabalayacak.

Su faaliyetlerinin özelleştirilmesini savunan bazı şirket ya da kuruluşlar bu isteklerinin temelinde su kaynaklarını piyasalaştırma değil; maliyet unsurlarını kapsayacak şekilde fiyatlandırarak etkin kullanımı sağlama ve su krizinin etkilerini en aza indirme olduğunu açıklamaktadırlar.

(2) Piyasa Hacmi: Kaynakların ve hizmetlerin özelleştirilmesinin bu kadar taraftar bulmasında pastanın ne kadar büyük olduğu da inkar edilemeyecek bir yönüdür. Şöyle ki dünya üzerinde bulunan suların sadece %5'i özelleştirilmiştir ve bu rakam yaklaşık 2 trilyon civarında bir kâra denk gelmektedir¹⁰¹. Bu miktar petrol endüstrisinin karının %40'ına ulaşmıştır; ilaç sektörünü ise çoktan geçmiştir¹⁰². Bazı

¹⁰⁰ TMMOB İstanbul İKK Ölçü Dergisi: s. 7.

¹⁰¹ Marim, Gökhan: Ankara'nın Su Sorunları ve Sorumluları, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2009, s. 59.

¹⁰² TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: s. 49.

meşrubat firmaları, şişelenmiş su satımı hizmetine de girdiler ve bu alanın, uzun dönemde esas uzmanlık alanı olarak yola çıktıkları meşrubat ürününden daha fazla kar getireceğine inandıkları için yatırımlarını bu alanlara kaydırmaya başladılar bile¹⁰³. 2000’li yılların başlarında özel şirketler, dünya nüfusunun %6’sına su pazarlamakta idiler fakat 2015 yılına gelindiğinde bu rakamın %17’ye yükseleceği tahmin edilmektedir. Aynı şekilde 800 milyar dolar olan pazar hacminin bu hızla artarak trilyonlarca dolara tırmanması beklenmektedir¹⁰⁴.

“Şirketlere tatlı kar, halklara acı su”. Dünyada su dağıtım hizmetleri konusunda uzmanlaşmış en büyük tekeller olan Fransız Lyonnaise des Eaux’a bağlı Suez, Fransız Generale des Eaux’a bağlı Vivendi, Alman RWE’ye ile ortak İngiliz Thames Water, Avrupa ve Ortadoğu’da 121 milyon, Asya’da 57 milyon, Güney Amerika’da da 34 milyon müşteriye hizmet satıyor¹⁰⁵. Çok uluslu su şirketleri piyasayı bu şekilde ellerinde bulundurmakla birlikte bir de üniversitelerin su araştırma bölümlerine bağış, yardım adı altında maddi getiri sağlıyor böylelikle müfredatları etkileme hakkını ve eğitime nüfuz etme şansını kendinde görüyor¹⁰⁶.

¹⁰³ Örneğin Coca Cola. Bkz: Water Privatization Overview, <http://www.citizen.org/cmep/Water/general/> (Erişim Tarihi: 21.12.2010).

¹⁰⁴ Santiago, Charles: (Aktarım: Uluğbay, Hikmet: Nehirleri Özelleştirmenin Bedelini Kim Öder?, 7.08.2007 tarihli yazı. http://www.ulugbay.com/blog_hikmet/?p=50 (Erişim Tarihi:01.04.2010))

¹⁰⁵ Sıra Suya Geliyor: <http://www.ivmedergisi.com/s%C4%B1ra-suya-geliyor.html> (Erişim Tarihi: 21.12.2010).

¹⁰⁶ Bu durumun somut örneği Veolia ve Suez firmalarının Hollanda’da bulunan Delft Teknolojisi Üniversitesi’nin Su Araştırma Enstitüsü’ne 400.000 dolarlık

Böylelikle piyasayı sadece doğrudan mal ve hizmet sunumu ile değil; bağış adı altında kurduğu egemenlikle eğitim sistemini etkileyerek ele geçiriyor. Bu şekilde yaratıcı yöntemlerle piyasa hacmi daha da büyütülüyor.

(3) Su Kısıtı: Su yönetimine ilginin bu şekilde hızla artmasının nedenlerinden birisi kapitalist düzenin, üretim sırasında suya ulaşmakta zorluk çekmeye başlamış olmasıdır. Çok farklı sektörlerde işlem gören şirketler, hangi alanda çalışırlarsa çalışsınlar suya bir şekilde bir aşamada ihtiyaç duymaktadırlar. Yaşanan su sıkıntısı bu şirketlerin de suya erişimini zorlaştırmıştır. Bu nedenle özellikle aynı anda farklı alanlarda çalışan çokuluslu şirketler, başta sanayi kollarında olmak üzere ihtiyaç duydukları su kaynaklarının sahibi olmak ve bu kaynakları diledikleri gibi kullanmak istemektedirler.

c) Özelleştirme Politikalarının Uygulanma Esasları

(1) Suyun Metalaşması: Suyun metalaşmasından anladığımız suyun, bir mal gibi alınıp satılan, piyasa işlemlerine konu olan kavrama dönüştürülmesidir. Yani bu görüşü savunanlara göre su hizmetlerinin dönüşüme ayak uydurması için yapılması gereken başlıca hareket suya bakış açısının değiştirilmesi ve suyun bir hak değil bir ihtiyaç olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir.

(2) Hizmetlerin Özelleştirilmesi: Özelleştirme tümünden ya da kısmen yapılarak gerçekleştirilebilir. Özelleştirmeler tümünden yapıldığında faaliyetler üzerinde devlet denetimi tamamen kalkmaktadır. Kısmi özelleştirmede ise yöntem

bağışta bulunarak Su İdaresi Yüksek Lisans Programı'nın müfredatını şekillendirmesinde görülebilir. Bkz: Barlow: s. 64.

kamu- özel sektör ortaklığı adını almakta ve suyun kamusal mülkiyeti saklı kalmakta; özel sektör, hizmetin sağlanması ve dağıtılması denetiminde devreye girmektedir. Bu yöntemde kamunun denetimine vurgu yapılmakta fakat somut örneklerde görünmekte ki bu yöntemin uygulandığı gelişmekte olan ülkelerde pek de etkin bir denetim kurulamamaktadır¹⁰⁷.

Su hizmetlerinin özelleştirilmesi sözleşmeler ya da su kaynakları mülkiyeti devri ile gerçekleştirilmektedir. Bunu gerçekleştirmek için en çok başvurulan yol, imtiyaz, hizmeti yap işlet devret gibi kiralama nitelikli sözleşmeler ve su hakkı satışı, su mülkiyeti satışı gibi satım nitelikli sözleşmelerdir. Özelleştirmenin sayılan yollarına ek olarak günümüzde uygulanmaya başlanan bir diğer yol da “Kamu- Özel Sektör İşbirliği” formülüdür. Özellikle Meksika’da düzenlenen forumun ardından ülkede su hizmetlerinin hızla özelleştirilmesi ve fiyatların kat kat artması çok büyük tepkilere neden olmuştur. Bu nedenle 5. Dünya Su Forumu’nda gelindiğinde görüyoruz ki çokuluslu şirketler ifadelerini değiştirmiş ve sadece özel kesim tarafından idare edilen yönetim yerine Kamu- Özel Sektör İşbirliği formülünü bulmuşlardır. Bu yöntem, tüm paydaşların yönetimde söz sahibi olması, kamunun tamamen dışlanmasının getirdiği eleştirilerin önüne geçilmesi için benimsenmiştir. Fakat sorumluluğun kamu özel sektör arasında paylaşıldığı karın ise sadece özel sektör tarafından alındığı da bir gerçektir.

¹⁰⁷ Peter H. Gleick, Gary Wolff, Elizabeth L. Chalecki, Rachel Reyes: The New Economy of Water The Risks and Benefits of Globalization and Privatization of Fresh Water, Pasific Institute in Development, Environment and Security, California, 2002. http://www.pacinst.org/reports/new_economy_of_water/new_economy_of_water.pdf (Erişim Tarihi: 05.12. 2010).

(3) Entegre Yönetim: Sistemin uygulanma esaslarından bir diğeri de entegre çalışılmasıdır. Su yönetiminin özel şirketlerce yapılmasını savunan uluslararası aktörler bu yönetimin sınır aşan nehir havzalarında havza yönetimi sistemi şeklinde olmasını, yönetim esaslarını özel sektörün belirlemesini ve kaynakların işletilmesinde global ticaret kurallarına uyulmasını istemektedirler. Daha sonra farklı çevrelerde bu ilkelerin Rio+10 toplantılarında adeta ulus devletlerin uymaları gereken bir manifestoya dönüştüğü iddia edilmiştir¹⁰⁸.

Entegre yönetimin bir boyutu su kaynaklarının tek başlarına değil havzalarıyla ele alınması iken bir diğeri boyutu sektörler arası işbirliği gerektirmesidir. Aksi takdirde entegre (bütünleşik) yönetim başarılı olmaz. Su kaynaklarının pek çok faktörden etkilendiğinin ve aynı zamanda pek çok faktörü etkilediğinin ispatlandığı dünyamızda sektörlerin bir arada çalışarak bu etmenleri dikkatlice hesaplamaları gereği göz ardı edilemeyecek bir boyuttur.

d) Özelleştirme Araçları

(1) Fiyatlandırma: Piyasa mekanizmasının gerçekleştirilebilmesi için en temel araçlardan birisidir¹⁰⁹. Fiyatlandırma politikasını savunanlar, bireylerin bedelini ödemedikleri bir şeyin değerini bilmeyeceklerini ve dikkatli kullanmayacaklarını ileri sürmektedirler. Yapılan hesaplamalardan suyun talep esnekliğinin -0,3 ile -0,7 arasında olduğu yani su fiyatının %10 arttırılması ile su

¹⁰⁸ TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: s: 48.

¹⁰⁹ Güler, Birgül Ayman (ed): Su Hizmetleri Yönetimi Genel Yapı: Genel Yapı, TODAİE Yayını No: 298, Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi No: 9, 1999, s. 3.

talebinin %3 ile %7 arasında dūŖeceđi sonucuna varılmıŖ bu nedenle tasarruf sağlamak amacıyla fiyatların arttırılması savunulmuŖtur¹¹⁰.

Bu politika aynı zamanda halkı su yōnetimine dahil etmenin bir aracı olarak gōr÷lmektedir. Fiyatlandırma ile ulaŖılacak hedeflerden bir diğeri ise yatırımların artması ve Ŗimdiye kadar ulaŖılmamıŖ, kullanılmamıŖ kaynakların da aktif hale getirilmesidir. Fakat Ŗu da bir gerçektir ki suya eriŖim gerçekten kıtlık kanunlarına gōre fiyatlandırılacak olursa yoksullar bir damla suya dahi eriŖemez, zenginler ise Ŗimdi ulaŖtıkları suyun çok k÷çük bir bōl÷m÷ne sahip olabilir¹¹¹.

Suyun özelleŖtirilmesi fiyatının artması anlamına geliyor. Őrneđin¹¹²:

- Antalya ilinin suyu Fransız Ŗirketine geçti ve bu özelleŖtirmenin hemen ardından fiyatlar %30 oranında arttı.
- İzmit'te Yuvacık Barajı yap- iŖlet- devret modeliyle yapıldı ve emsal fiyatının 3 ila 40 katına mal edildiği anlaŖıldı.
- ÇeŖme'de D÷nya Bankası'ndan kredi almıyor. Bu kredi anlaŖması doğrultusunda su Ŗebekesi iŖletmesi özeleŖtiriliyor. D÷nya Bankası su fiyatının 2.5 katına çıkarılmasını istiyor.

Su kaynaklarının özelleŖtirilmesi durumunda fiyatların artması, sadece ÷lkemizde karŖılaŖılan bir sorun değil t÷m d÷nyada yaŖanan bir durumdur. Somut birkaç örneğe bakacak olursak:

¹¹⁰ Pamukçu: s. 99.

¹¹¹ Jean: s. 27.

¹¹² Marim: s. 56, 57.

- Peru, halkının %40'ının günlük gelirinin iki dolardan aşağı olduğu bir ülkedir ve içme suyu, piyasa koşullarına göre fiyatlandırıldığı için bedeli ödeme konusunda zorluk yaşamaktadırlar. Bu nedenle birçok kişi eğitim, sağlık, gıda gibi diğer zorunlu ihtiyaçları ile su arasında tercih yapmak durumunda kalabilmektedir¹¹³.
- Hindistan, Meksika, Filipinler gibi ülkelerde de su politikalarında piyasacı yaklaşımın benimsenmesi alt sınıflara mensup yüzlerce kişinin, suyun bedelini ödeyemedikleri için ölmeleri ile sonuçlanmıştır¹¹⁴.
- Bolivya'da bir belediye, çokuluslu su şirketi ile su imtiyaz sözleşmesi imzalamış bunun üzerine su fiyatları %200 artmıştır. Bedeli karşılayamayan halk kendi bahçelerine kuyu kazarak ya da yağmur sularını biriktirerek su kullanma çabalarına girişmiş bunun üzerinde de imtiyaz sözleşmesine dayanan şirket halktan bu kullanımları için ücret talep etmiştir¹¹⁵.
- ABD'nin Massachussetts eyaletinde su hizmetlerinin özelleştirilmesinden sadece beş yıl sonra su fiyatları iki kattan fazla artmıştır. Enflasyonun tek haneli rakamlarda dolaştığı bir ülkede bu artış astronomiktir.

¹¹³ Akdoğan, A. A: Latin Amerika'da Su Özelleştirmeleri, Su Yönetimi: Küresel Politikalara ve Uygulamalar Eleştiri, Ankara, Memleket Yayınları, 2006 (Aktarım: TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: agm, s:64, 65).

¹¹⁴ TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: s. 61.

¹¹⁵ Akdoğan, A.A: (Aktarım: TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu, Age, s. 64, 65).

- Fas'da Casablanca kentinde su hizmetlerinin özelleştirilmesi üzerine su ücretleri üç kat artmıştır¹¹⁶.

(2) Serbest Piyasa: Özelleştirmelerin yapılabilmesi, suyun serbest piyasa yöntemleriyle rekabete açık şekilde alınıp satılabilmesi için GATT kapsamında bunları engelleyici hükümlerin önüne geçici önlemler alınmıştır. Suyun bu şekilde küresel ticaret konusu haline getirilebilmesi için küresel şirketlerin kaynakları üzerinde serbestçe yatırım yapabilmesi sağlanmalıydı. Bu nedenle yapılan uluslararası anlaşmalarla sermayenin serbest dolaşımı ve yatırımcı hakları konuları güvence altına alınmaya çalışılmaktadır. Bu da kaynakların yönetiminin kamunun elinden alınmasını gerektirmektedir¹¹⁷.

(3) Katılımcılık: Küresel politika anlayışına göre katılımcılık toprak sahipleri ile şirketlerin, kamu gücünün yetkilerini paylaşma anlamına gelmektedir. Katılımcılık görüşü, kamu gücünü yerli ve daha çok da yabancı olacak şekilde sermaye sahibi aktörlere açmak ya da devretmek amacını taşımaktadır¹¹⁸. Çünkü suyun meta olarak görüldüğü toplantılara yerel halkın davetli olmaması, sivil toplum kuruluşlarının ya çağırılmaması ya da etkin söz hakkı tanınmaması, katılımcılık ilkesinin objektif olarak uygulanmadığının açık göstergesidir.

¹¹⁶ Uluğbay: http://www.ulugbay.com/blog_hikmet/?p=50. (Erişim Tarihi:01.04.2010)

¹¹⁷ USİAD Su Raporu, Ulusal Su Politikası İhtiyacımız, İstanbul, 2007, s. 93.

¹¹⁸ Age: s. 99.

(4) Talep Yönetimi: Kullanıcılara daha çok seçenek sunan uluslararası sermayenin gücünü arttıran yaklaşımdır. Ulusal mali kaynakları üzerindeki yükü kaldırdığı, daha fazla su kaynağına erişimi sağladığı savunulmaktadır. Fakat bu görüş sosyal açıdan düşünüldüğü zaman sorunlara yok açar. Çünkü suyu ticari mal olarak görür ve su kaynaklarını tamamen özel mülkiyet konusu haline getirir. Ekonomik bakımdan güçsüz kişilerin suya erişimini engeller.

e) Özelleştirme Aşamaları

Özelleştirme politikası üç aşamada gerçekleşmektedir¹¹⁹:

(1) Yerelleşme: Su kaynaklarının en etkin şekilde kullanılması için suyun bir meta haline getirilmesinin savunan yaklaşım, yönetimin merkezden gereği kadar aktif yerine getirilemeyeceği kanaatinde. Bu nedenle gerçekleştirilmesi gereken ilk aşama su hizmetleri sunumu yetkisini merkezi kamu yönetiminden alarak yerel otoritelere bırakmak.

(2) Yetersiz Yönetim: Yerel yönetimlere bırakılan su kaynakları bu sefer de özelleştirmenin yerel yönetimler aleyhinde savları nedeni ile yetersiz olmakla nitelendirilmektedir. Şöyle ki özelleştirmeyi savunan kesimlere göre yerel yönetimler uzun soluklu politika geliştirebilmek için ömürleri çok kısa yönetimlerdir. Belli bir süre için yönetime geldiklerinden diğer dönemde tekrar seçilebilmek için kısa sürede sonuç verecek planlara daha çok ağırlık verirler; bu nedenle de 5 yıl ötesini görmek ister, 35 yıllık planlar yapmazlar. Alt yapı hizmetleri uzun soluklu çalışmalar olduklarından yerel yönetimlerin faaliyet programlarında pek yer vermezler. Alt yapı

¹¹⁹ Marim: s. 56.

hizmetleri aynı zamanda yüksek maliyetli ve planlanması uzmanlık isteyen hizmetler olduklarından yerel yönetimler bu hizmetlerin yerine getirilmesi için yeterli bütçeye ve uzmanlığa sahip olamayabiliyorlar. Sayılan bu nedenlerden ötürü su hizmetleri çoğu zaman aksıyor, geliştirilemiyor ve toplumda memnuniyetsizliklere yol açıyor.

(3) Özelleştirme: İlk iki aşama gerçekleşikten sonra çözüm hizmet sunumunun özel sektöre devredilmesinde görülüyor. Çokuluslu ve çok büyük sermayeli bu şirketler devreye girince serbest piyasa mekanizmaları da devreye giriyor ve özelleştirme aşamaları tamamlanmış, su kaynakları talep yönlü yönetim kurallarına göre yönetilmeye başlanmış oluyor.

3. Dünyada Özelleştirmeler

Su sıkıntısının global bir sorun olduğu ve bu konuda global işbirliği gerektiği üzerinde daha önce de durulmuştur. Neredeyse tüm ülkeler bu soruna çözüm bulmak için hem bilimsel faaliyetler yürütmekte hem de yönetsel alternatifler araştırmaktadırlar. Bu alternatifler arasında günümüzde en popüler olanı ve en çok ve çabuk uygulama alanı bulan alternatif su hizmetlerinin özelleştirilmesi ve özel sektör tarafından sunulması yoludur. Bu konu da Özelleştirme bölümünde ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Bu bölümde ise dünyada hızla uygulanma alanını genişleten bu yönetsel kararın örneklerine ve uygulandığı yerlerde meydana gelen değişikliklere yer vereceğiz.

- Dünyada tüm su işlerinin özel sektöre bırakmış tek ülke İngiltere'dir.
- Fransa'da devlet su kaynaklarının sahibi olup işletilmesi özel sektöre devredilmiş ve bu firmalar ülkenin 2/3'üne su arzı sağlar durumdadır.

- Şili’de 1981 yılında yapılan bir yasa değişikliği ile şirketler, su kullanım haklarının yerlerini ve şekillerini su hizmetlerinden sorumlu kamu kurumu olan Devlet Su Teşkilatı’ndan izin almadan değiştirme yetkisinin sahibi olmuşlardır¹²⁰.
- Hindistan, Bangladeş, Şili gibi ülkeler de su piyasası oluşturarak su kaynakları yönetimi yapılmasının başarılı örnekleri arasında gösterilmektedir¹²¹.

4. Özelleştirmenin Sonuçları

Dünya’nın farklı yerlerinde yapılmış özelleştirmelerin somut örnekleri:

- ABD’ de Georgia Eyaleti’nde Atlanta şehrinin içme suyu hizmetleri 1999 yılında bir özel şirkete verildi fakat 2003 yılına gelindiğinde musluklardan koyu renkli su akmaya başladı ve şirketin sözleşmesi iptal edildi yani suyun kalitesinde tehlikeli düşüş yaşandı. Aynı şekilde Kanada’da Ontario eyaletinde suyu özelleştirilen bazı kentlerde koli basili sorunları yaşanmıştır.
- Arjantin’de de devletçe işletilen su şirketinin özelleştirilmesi sonucunda su tarifeleri iki katına çıkmış; suyun kalitesinde ise düşümler meydana gelmiştir. Halk bu duruma yoğun tepki göstermiş ve faturaları ödememiştir. Bu şirketin de sözleşmesi sona erdirilmiştir¹²².
- Ekvador’un Guayaquil kentinde su kullanımını etkili ve verimli hale getirmek adına şehir suyu özel şirketler eliyle yönetilmeye başlanmış, özelleştirmeler sonucunda belediyenin su hizmetlerini görmek için istihdam edilmiş işçi, mühendis ve teknisyenlerin yüzde 80’i işten

¹⁵⁵ TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: s. 64, 65.

¹²¹ Pamukçu: s. 99, 101.

¹²² Uluğbay: http://www.ulugbay.com/blog_hikmet/?p=50. (Erişim Tarihi:01.04.2010).

çıkarılmıştır. Onların yerine ise özel iş bürolarından kiralama usulü ile güvencesiz olarak çok düşük ücretle çalıştırılan kadrolar istihdam edilmiştir.

Dünya Bankası'nın yürüttüğü su politikaların ve şartlı kredilerin 2000'li yıllarda dünya çapında sonuçlarına şöyle örnekler verilebilir¹²³:

- Hindistan'da aile bütçesinin %25'i su faturalarını karşılamak için kullanılır oldu.
- Peru'nun yoksul halkı ABD'de su kullananlardan 6 kat pahalıya musluk suyu kullanmaya başladı.
- Güney Afrika'da yoksulların ödeyemedikleri faturalar kolera salgını başladı.
- İngiltere'de su dağıtım hizmetleri ihalesini alan Thames Water su kalitesinde düşüşe neden olduğu için kamu sağlığı ve çevreyi ihlal eden uygulamalara yol açtı ve bu nedenle defalarca para cezasına çarptırıldı.
- Su bedelinde Fransa'da %150, Gana'da %95, Filipinler'de %400 ve Bolivya'da %300 fiyat artışları yaşandı.

Çok farklı yönleri olan bu sonuçları bazı başlıklar altında toplayacak olursak:

a) Sosyal Sonuçlar

(1) Su Kalitesinde Bozulma: Kaynakların özelleştirilmesi durumunda hizmetleri sunan şirketlerin asli amacı kamu yararı olmaktan uzaklaşacak ve kâr elde etmek ilk hedefleri haline gelecek. Bu durumda firmalar doğal olarak maliyet arttırıcı işlemlerden kaçınacaklar. Maliyetin artmaması için suyun kalitesini yüksek tutma,

¹²³ Sıra Suya Geliyor: <http://www.ivmedergisi.com/s%C4%B1ra-suya-geliyor.html>
(Erişim Tarihi: 21.12.2010).

denetleme gibi aşamalar uygulamadan kaldırılabilir. Özel şirketler su kaynaklarını kullanırken ve işletirken bu kaynakların korunmasına gereken özeni göstermemektedirler¹²⁴.

(2) Çocuk Ölüm Oranlarında Artış: İstatistikler göstermiştir ki su hizmetlerinin özelleştirildiği gelişmekte olan ülkelerde fiyatların artması nedeniyle suya erişimin zorlanması ve ulaşılan suyun da kalitesinin düşük olması nedeni ile çocuk ölüm oranlarında artış görülmektedir¹²⁵.

(3) Halk Arasında Gerginlik: Kaynakların özelleştirilmesi dünyanın pek çok yerinde yoksul halkın ciddi tepkisini çekmiş, paylaşım kavgaları gizlenemez hale gelmiştir. Fiyatlar artınca az miktarda bulunan su daha da önemli hale gelmiş, yöre halkı arasında kavgalara ve huzursuzluklara yol açmıştır.

(4) Halk Katılımının Azalması: Sektöre giren çokuluslu şirketler, çok büyük sermayeli şirketler olduklarından ve amaçları en fazla kâra ulaşmak olduğundan yöredeki halkın ihtiyaç ve önerilerine önem vermemekte, halkın kararlara katılımın önüne geçerek kendi programlarını uygulamaktadırlar. Zaten halk, uluslararası toplantılara, su yönetimine dair kararlar alınacak zirvelere davet bile edilmemektedir.

(5) Göç: Tohum, gübre, akaryakıt gibi tarımın zorunlu ihtiyaçlarının artan fiyatlarına suyun piyasaya göre fiyatlandırılması eklenince geçimini tarımla

¹²⁴ Marim: s. 56.

¹²⁵ Uluğbay: http://www.ulugbay.com/blog_hikmet/?p=50. (Erişim Tarihi:01.04.2010).

sağlamaya çalışan çiftçi, daha da mağdur olacak; bu kişiler topraklarından ve tarımdan kopacaklardır. Topraklarından kopan halk büyük kentlere göç edecek bu da işsizliğin artmasına ve çarpık kentleşmenin önüne geçilememesine yol açacak¹²⁶.

(6) Sektör Değişimi: Özel sektörün çalışma mantığı kâr elde etmek olduğundan hizmet sunumuna başlayan firmalar, daha kârlı gördükleri bir iş kolu bulunca ya da buldukları sektörde kârlar azalında o sektörden rahatça çıkabilmektedir. Bu durum su hizmetlerinin istikrarlı şekilde yürütülmesi zorunluluğu ile çelişir bir durumdur.

(7) Gelecek Nesillerin Hakları: Denetimsiz yapıda baraj ve santral inşaatları daha da artabilecek ve bu durum gelecek nesillerin su kaynaklarını da tehlike altına sokacaktır¹²⁷. Kaynakların kirletilmesi, telafi edilemez sonuçlara yol açmaktadır. Gelecekte bu kirlilik daha da artmış olacak ve tüm dünya yaşamını tehdit eder boyuta ulaşabilecektir. Ayrıca yer atı sularının aşırı çekilmesi de tüm alternatif su kaynaklarının kurutulması sonucunu doğurmaktadır. Yer altı sularının yenilenme süresinden daha hızlı ve fazla çekilmesi, gelecek nesillerin bu sulardan neredeyse tamamen mahrum kalmasına neden olabilecektir.

b) Siyasi Sonuçlar

(1) Ulusal Egemenlik: Egemenlik prensibi, devletlerin egemenlik alanlarını diğer devletlerden gelebilecek etki ve müdahalelere kapatma olanağı

¹²⁶ Marim: s. 56.

¹²⁷ TMMOB İstanbul İKK Ölçü Dergisi: s. 3, 4.

tanır¹²⁸. Fakat özelleştirme işlemleri başlayınca yerel firmaların sektörde rol almak istemeleri, başlangıçta kullanılan ucuz kredi olanaklarının faiz oranlarının yükselmesi ile yön değiştirmektedir. Faiz oranları yükselinde kredi borçları artmakta ve bu durum yerel firmaların sektörden çekilerek ulusal kaynakların uluslararası tekelin eline geçmesine neden olabilmektedir. Süreç böyle işleyince, kaynaklarının özelleştirmesini yerel firmalara açmış ülkeler, yetkinin diğer çok uluslu şirketlerin elinde geçmesi ile karşı karşıya kalmaktadır.

Ulusal egemenliğin zedelenmesi durumu, sözleşmelerde anlaşmazlıkların çözüm yerinin uluslararası tahkim olarak belirlenmesinde de ortaya çıkmaktadır. Anlaşmazlıkların çözüm yerinin bu şekilde uluslararası tahkim olarak gösterilmesi hukukta ikiliğe neden olmaktadır.

(2) Denetimsizlik: Özelleştirmelere gidilebilmesi için yasal düzenlemeler yapılırken bu yeni düzenlemelerle devletin koruma gücü etkisiz kalmakta denetim engellenmektedir. Devlet tarafından yapılan denetimler zayıflatıldığı gibi özel sektör tarafından yapılması beklenen denetimler de hem denetimin kendisi hem de gerekleri, maliyetleri arttırdığı için oldukça aksatılmaktadır.

(3) Siyasi İradeye Tepki: Artan fiyatlar halkın, siyasi iradeye tepki göstermesine neden olmuş; su kalitesinde meydana gelen bozulmalar da bu tepkileri

¹²⁸ Arsava, A. Fusun: Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 15, S. 1, 2011, s. 102.

arttırmış, pek çok ülkede özelleştirmelerin önünü açan siyasi iradeler çok zor durumlarda kalmışlardır¹²⁹.

c) Ekonomik Sonuçlar

(1) Fiyat Artışı: Su hizmetlerinin özel sektöre devredilmesini savunan bazı şirket ya da kuruluşlar da yaptıkları araştırmalar ve yayınladıkları raporlarda bu hizmetlerin özelleştirildiği ülkelerde aşırı fiyat artışlarının olduğunu ve halkın bu bedeli karşılamakta zorlandığını tespit etmiş ve açıklamış bulunmaktadır.

(2) Tekelleşme: Yukarıda da belirtildiği gibi özelleştirmeyi savunan kesimler dahi bu adımdan sonra fiyatların hızla arttığını kabul etmişlerdir. Bu durumu engellemek için rekabet sisteminin kurulmasını önermektedirler. Bu öneri aynı zamanda çok büyük birkaç çokuluslu şirketin piyasanın hakimi durumuna gelmesini engellemek için de yapılmaktadır. Fakat bu çözüm yolunun bazı sonuçları dikkatle incelenmelidir. Suyun özsel sektöre devredildiği ülkelerde gelen tepkilerin ardından hizmetlerin yeniden kamu tarafından karşılanmaya başladığı görülmüştür. Su hizmetlerinde özelleştirmelere gidildikten sonra bu hizmetlerin küresel boyutta birkaç şirketin egemenliğine girdiği açıkça gözlemlenmiştir. Bu durum suyun, rekabete açık olmadığını, tekelleşmenin önüne geçilemediğini göstermiştir. Sektöre girmenin tek yolu imtiyaz olarak çokuluslu şirketlerin taşeronu olmaktır¹³⁰.

¹²⁹ TMMOB İstanbul İKK Ölçü Dergisi: s. 12.

¹³⁰ TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: s.76.

Dünya su pazarı piyasasının tümünün sadece 10 adet çokuluslu şirketin denetiminde olduğu ileri sürülmektedir. Bu şirketler¹³¹: Suez (Fransa), 130'u aşkın ülkede faaliyet göstermekte ve 115 milyon kişiye su satmaktadır. Vivendi (Fransa) ise 100'ü aşkın ülkede 110 milyon kişiye su satmaktadır. Bu iki şirket özel şirketlerin pazarladığı suyun %70'ini satmakta ve yıllık ciroları toplamı 70 milyar doları aşmaktadır. Bouygues (Fransa) 80 ülkede faaliyet göstermektedir. Başlıca diğer şirketler, SAUR (Fransa), RWE (Alman- İngiliz), Thames Water (Alman-İngiliz), Bechtel (ABD), United Utilities (ABD), Enron (ABD), Azurix (ABD).

(3) İstihdam Sorunu: Su, piyasaya açılınca sektöre giren şirketler, doğal olarak hizmetleri ve işlemleri kendi elemanları ile yürütmek istemiş bu durum da kamu kuruluşlarında bu konuda çalışan personelin istihdamı ve çalışma güvencesini tehlike altına sokmuş, bu kişilerin işten çıkarılmaları ile sonuçlanmıştır.

Bir özel su şirketinin Yönetim Kurulu Başkanı Jeffrey Skilling'in 1997'de bir endüstri konferansında söylediği şu sözler: "Maliyeti %50-60 oranında azaltmalısınız, işçilerden kurtulun; onlar işleri yüzüne gözüne bulaştırırlar" çalışanlara bakış açısını ortaya koymaktadır. Dünya genelinde kamu sistemleri 1000 su bağlantısı başına beş ila on çalışan istihdam ederken özel şirketlerin iki ila üç çalışan istihdam etmeleri, özel işletmecilerin yerel ve yabancı çalışanları için ayrı ücret skalaları uygulamaları özel şirketlerin kar amacıyla yürüttükleri su

¹³¹ Uluğbay: http://www.ulugbay.com/blog_hikmet/?p=50. (Erişim Tarihi:01.04.2010).

hizmetlerinin iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınmadan işçilerin çalışma koşulları ve hayatlarının hiçe sayılarak yapıldığının göstergesidir¹³².

(4) Kârların Transferi: Özelleştirmelerden elde edilen karlar, pek çok kaynakta ve bu çalışmada açıkça belirtilmiştir. Özelleştirilen kaynaklardan bu miktarlarda elde edilen karlar, çokuluslu şirketler tarafından yurt dışına tasfiye edilmektedir. Söz konusu çok uluslu şirketler yıl sonunda elde ettikleri karları şirket merkezinin bulunduğu başka bir ülkeye transfer etmekte bu durum da kaynakları özelleştirilen ülkelerin dış ticaret yapısının bozulmasına ve dış ticaret açıklarının artmasına neden olmaktadır¹³³.

5. Özelleştirme Politikalarına Eleştiriler

Yukarıda sayılan olumsuz sonuçların her biri aynı zamanda bu politikalara yöneltilebilir eleştirilerdir. Tekrardan kaçınmak adına burada tekrar sıralanmayacaktır. Bu noktalara ek olarak aşağıda bazı farklı bakış açılarına yer verilecektir:

Su herhangi bir ekonomik maldan çok farklıdır bu nedenle piyasasının oluşturulması da pek çok farklı faktöre bağlıdır. Ayrıca suyun sosyal ve çevresel

¹³² Çevre Mühendisleri Odası 2007 Su Raporu, <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:9DzwM45SMZQJ:www.ziyaguney.com/dosyalar/dokumanlar/cevremuhendisleriodasisuraporu.doc+kilometrek%C3%BCp&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, (Erişim Tarihi: 07.06.2010).

¹³³ <http://www.psirü.org/reports/2000-03-W-U-Hfin.doc> (Erişim tarihi: 08.04.2006) (Aktarım: Yalçınkaya: s. 3).

önemi çok büyüktür. Bu nedenle sadece piyasa mekanizmaları ile korunmasının yeterli olup olmayacağı tartışmalıdır¹³⁴.

Bu yöntemi savunan görüşler bile farkındadır ki bu yaklaşım su kıtlığının nedeni insanlardan kaynaklandığında iddia ettikleri gibi başarıya ulaşsa bile kıtlığın doğa kaynaklı olduğu dönemlerde etkili yönetim için yeterli olmamaktadır ve su arzına yönelik çalışmalar yapmak da zorunludur¹³⁵.

Uluslararası kuruluşlardan, su kaynaklarının özelleştirilmesi, ticarete açılması koşulu ile alınan kredilerin bu gerekleri yapılırken muhatap olunan “yerel ” firmalar bazen gördükleri gibi yerel olmamaktadırlar. Çokuluslu şirketlerin, özelleştirmenin yapılacağı ülkede, tepkileri azaltmak adına, maşa bir yerel şirket kurarak, işlemleri bu şirket aracılığıyla yürüttükleri örneklere rastlanmaktadır. Bu durum da suyun ticari bir mal olarak işlem görmesinin savunan kesimlerin güvenilirliğini sarsmaktadır.

Özelleştirmeler sırasında dikkat edilmesi gereken çok önemli konular vardır. Bunların başında, benimsetilmeye çalışılan politikaların sadece küresel güçlerin kar menfaatlerini mi gerçekleştirdiği yoksa ulusal düzeyde katılımlar sağladığı mı gelir. Çünkü emperyalizmin pazar arayışı, doğanın bütün değerlerini metalaştırmaya başlamıştır¹³⁶. Günümüz ekonomik hayatında hüküm sürmekte olan küreselleşme anlayışının temel hedefi, sermayenin elinde olan tek bir pazar oluşturmaktır. Politik

¹³⁴ Pamukçu: s. 100, 102.

¹³⁵ Age: s. 103.

¹³⁶ Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Mimarlar Mektup Bülteni, İstanbul, Ekim 2008, s. 3.

hedefi ise ulus devleti zayıflatmaktır. Önemli olan küreselleşme gerçeği ile yaşarken ülkenin varlık ve egemenliğine yönelik tehditlere karşı gereken tedbirleri almaktır. Bunlardan birisi de “özelleştirme” sırasında ulusal çıkarların gözetilmesi ve ulusal güvenliği gözetilen hukuki çalışmalar yapılmasıdır¹³⁷. Çünkü suyun özelleştirilmesinde asıl amaç: daha fazla kar elde etmek, tarımı şirketleştirmek, suyu pahalılaştırarak erişimini zorlaştırmak yoluyla sanayi şirketlerinde kullanmaktır¹³⁸. Halbuki suyun yaşamsal bir kaynak olduğu unutulmamalı ve bireylerin sağlıklı suya erişiminin sağlanması konusuna gereken hassasiyet gösterilmelidir.

Su, 1972 Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı’nda ilk defa uluslararası arenada ve uluslararası nitelikli bir belgede insan hakkı olarak kabul edilmişti. Fakat günümüzde artık insan hakkı olmaktan çok ticari bir mal olarak görülmektedir. Su kaynakları insan hakkı olarak görüldüğü zaman devletin yönetim ve tasarrufu altında olur. Zamanlar su kullanım alanları ve menfaatleri genişleyince, su kaynaklarının yönetiminde doğrudan kullananlardan finanse etme yönteminden uzaklaşıp hükümetlerin sorumluluk ve masrafları üzerlerine almaları yöntemine gidilmiştir¹³⁹. Bu durum yönetimin etik bir çerçevede olmasını sağlar ve önem verilen ilkeler adalet ve hakkaniyet olur. Kamunun yetkilerini özel sektöre devretmesi sosyal adalet anlayışına zarar verir¹⁴⁰.

¹³⁷ Kuloğlu, E. Tümgeneral Armağan: Türkiye’nin Stratejik Yer Altı Kaynaklarının Ulusal Güvenliğe Etkisi, Eko Enerji Dergisi, sayı: 38, 2010, s. 54- 58.

¹³⁸ TMMOB İstanbul İKK Ölçü Dergisi: s. 8.

¹³⁹ Straus, Michael W.: Dünya Su Ekonomisi, Ankara Çankaya Matbaası, Ankara, 1948, s. 7.

¹⁴⁰ Yaşar; Yıldız: s.79, 143.

İklimsel nedenlerden dolayı su kaynaklarının azalması yönetim politikalarının yeniden ele alınmasına ortam hazırlamıştır ve su sıkıntısı nedeniyle yeniden belirlenen bu politikalar, suya erişimin bir insan hakkı olması niteliği ile çelişir doğrultudadır.

Her alanda uygulanan liberal politikalar su yönetimi konusunu da kapsamına alma ve kendi yöntemleri doğrultusunda şekillendirmeye çalışmaktadır. Çevre sorunlarında bir dış güç yani belli bir düşman olmadığından ulus devletin bu sorunlarla başa çıkamayacağı; zararlar evrensel olduğundan çevrenin korunmasında uluslararası örgütlerin daha etkin olacağı savunulmakta. Liberal yaklaşımın ulus devleti savunan realist yaklaşımın açığını kapattığını, olaylara sadece ticari açıdan değil barış ve işbirliği penceresinden de baktığını savunulmaktadır. Fakat liberal politikalara da ticaretin küreselleşmesinin aşırı tüketimlere yol açtığı için çevresel kayıplara yol açtığı nedeniyle eleştiriler getirilmektedir. Ayrıca “küresel sorunlara küresel ilgi gerekir” algısının bazen yerel dengelerin bozulmasıyla sonuçlanması nedeniyle bu yaklaşım da kendi içinde kendini çürütmektedir¹⁴¹.

C. SU KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE KAMU HİZMETİ YAKLAŞIMI

Günümüzde su hizmetinin kamu kurumları tarafından yönetilme oranları¹⁴²:

- Dünya nüfusu	%99
- Asya	%99
- Afrika	%97
- Orta ve Doğu Avrupa	%96

¹⁴¹ Konuralp: s. 19- 29.

¹⁴² USİAD Su Raporu: s. 90.

- Güney Amerika %96
- Kuzey Amerika %95
- Batı Avrupa %80

Yapılan araştırmalarda ortaya çıktığı üzere devletler çok uzun yıllar önce su kaynakları yönetiminde liberalizasyona gitmeye başlamışlardır¹⁴³. Fakat bu durum günümüzde dahi dünyanın pek çok yerinde su mülkiyeti ve yönetiminin kamu kurumlarının işletmeciliğinde olduğu gerçeğini değiştirmemiştir.

1. Kamu Hizmeti Kavramı

Kamu hizmeti kavramı, doktrine ve uygulamaya hukuki terim olarak Fransa'da 16- 18. yüzyıl monarşisi ve Devrimi ardından özel hukuk kamu hukuku ayrımının yerleşmesi ile girmiştir. Devrim sırasında kamu hizmeti, bireysel hizmetlerin karşıtı olarak, tüm toplumu ilgilendiren hizmetler anlamında kullanılmıştır. Bu durum da 1987 tarihli Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 12. Maddesine kamu gücünün, özel çıkar için değil; herkesin yararına kurulduğu şeklinde gemiştir¹⁴⁴.

Bu kavram idare hukukunun en temel kavramlarından birisidir. İdare hukukunun uygulama alanının ve idari yargının görev alanının belirlenmesinde kullanılan bir kavramdır¹⁴⁵. Bu kadar önemli ve geniş bir kullanım alanı olmasına

¹⁴³ Straus: s. 3.

¹⁴⁴ İşten, İnanç: Kamu Hizmeti Kavramı ve Unsurları, s. 2, http://www.msb.gov.tr/ayim/Ayim_makale_detay.asp?IDNO=74 (Erişim Tarihi: 14.09.2011).

¹⁴⁵ Gözübüyük, A. şeref, Tan, Turgut: İdare Hukuku Genel Esaslar, C. 1, 5. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s. 649.

rağmen, tanımlanması ve içeriğinin doldurulması zordur. Günümüzde de anayasal ya da yasal bir tanımı bulunmamaktadır¹⁴⁶. Doktrinde kamu hizmeti kavramını tanımlamak için farklı çalışmalar yapılmış; görüşler ileri sürülmüştür. Bunların başlıcaları¹⁴⁷:

a) Mutlakçı Anlayış (Objektivist)

Duguit'nin temelini oluşturduğu bu yaklaşım bir hizmetin, toplumsal yaşam için gerekli fakat özel girişim tarafından düzenli ve sürekli şekilde yürütülememesi durumunda doğası gereği kamu hizmeti olacağını savunmaktadır. Mutlakiyetçi Kamu Hizmeti olarak da adlandırılan bu görüş idare hukukunun konusunu kamu hizmeti etkinlikleri olarak görür. Bu görüş, kamu hizmetinin zamana ve yere göre değişebileceğini göz ardı etmekle eleştirilmektedir¹⁴⁸. Bu anlayış ayrıca bir faaliyetin kamu hizmeti sayılıp sayılmayacağı konusunda yasama organının iradesini devre dışı bıraktığı için modern demokrasinin gereklerine uygun olmamakla da eleştirilmektedir¹⁴⁹.

¹⁴⁶ Günday, Metin: İdare Hukuku, 10. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, s. 330.

¹⁴⁷ Mescheriakoff, Alain- Serge: Droit des Services Publics, 2. Ed., PUF, Paris, 1997, s: 52 vd; Truchet, Didier: Label de service public et statut de service public, AJDA, 1982, s: 428; Duguit, Leon: Traite de Droit Constitutionnel, T.II, 3. Ed, Paris 1928, s: 61 (Aktarım: Ulusoy, Ali: Kamu Hizmeti İncelemeleri, Ülke Kitapları, İstanbul, 2004, s: 12, 13, 25).

¹⁴⁸ Giritli, İsmet- Bilgen, Pertev- Akgüner, Tayfun: İdare Hukuku, Der Yayınları, 3. Baskı, 2008, İstanbul, s. 954.

¹⁴⁹ Ulusoy: s. 27.

b) Göreceli Anlayış (Sübjektivist)

Mutlakçı anlayışın eksikler barındırdığını düşünen ve bu anlayışın karar mekanizması boşluğunu dolduran görüştür. Jeze tarafında ileri sürülen bu görüşe göre kamu hizmetleri, toplumsal yaşam için zorunlu olan ve özel girişim tarafından karşılanamayan ve böyle olduğuna yöneticiler tarafından karar verilen hizmetler olarak tanımlanmaktadır.

Truchet ise mutlak görüşten göreceli görüşe geçişin en somut örneklerini vermektedir. Truchet'e göre kamu hizmeti olma niteliği, bir faaliyete siyasi iktidar tarafından yapıştırılan bir etiketten ibarettir. Bir hizmetin kamu hizmeti olup olmaması, siyasi iktidarın hizmete bu etiketi yapıştırıp yapıştırmamasına bağlıdır.

c) Modern İdare Hukuku

Günümüzde genel kabul gören kamu hizmeti tanımı şu şekilde yapılabilir: Kamu hizmeti, kamu yararı içeren bir faaliyetin özel kesimce gereği gibi yerine getirilememesi nedeni ile yasama organı tarafından özel hukuk rejimine tabi tutulan ve sorumluluğu ile denetimi son aşamada bir kamu otoritesi tarafından üstlenildiği şeklidir¹⁵⁰.

¹⁵⁰ Ulusoy: s. 13.

2. Kamu Hizmeti Unsurları

a) Geleneksel Görüş¹⁵¹

Geleneksel görüşe göre kamu hizmeti olma kriterleri, organik ve maddi unsurlar olmak üzere belirlenmiştir.

(1) Organik unsur: “Belli bir görevi yürütmek için bir kamu tüzelkişisi tarafından tahsis edilmiş olan ajan ve vasıtaların bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Faaliyetin sorumluluğunun son aşamada bir kamu otoritesince üstlenilmesini ifade edilmektedir. İdareyi belirtmek için de kullanılır.

(2) Maddi unsur: Kamu yararı içermesini ifade etmektedir. Kamu hizmetini yerine getiren organlardan ayrı olarak sadece etkinliğin içine bakılarak açıklanmasıdır.

(3) Biçimsel Unsur: Kamu hizmetinin kullandığı yöntemlerin içeriğidir. Bir başka deyişle kamu hizmetinin ifade ettiği belirli hukuksal düzendir. Belli bir usul ve hukuki rejim olarak kullanılır. Bir hizmetin kamu hizmeti sayılabilmesi için kamu hizmetleri hukuki rejimine tabi tutulmuş olması gereklidir.

Bu özellikler göz önüne alınarak tekrar bir tanım yapılacak olursa kamu hizmeti, “giderilmesinde kamu yararı bulunan bir toplumsal ihtiyacı karşılamak için,

¹⁵¹ Günday: s. 330.

kamu tüzel kişileri ya da onların gözetim ve denetimi altında özel sektör tarafından, özel bir hukuksal düzen içinde yürütülen etkinliklerdir¹⁵².”

b) Günümüzde Dönüşüm¹⁵³

Günümüzde pek çok alanda olduğu gibi kamu hizmeti kavramının anlaşılışında da dönüşümler yaşanmaktadır. Geleneksel görüşü eksik bulan modern görüş, bu yaklaşımı organik unsur bakımından eleştirmekte ve değiştirmektedir.

Modern kamu hizmeti görüşü, organik unsorda dönüşümlere yer vermektedir. Kamu hizmetinin kimin tarafından yerine getirildiğinin değil iyi yürütülüp yürütülmediğine dair son sorumluluğun idarede bulunmasının önemli olduğu görüşü, bu dönüşümün temel unsurudur. Organik unsordaki bu dönüşümün günümüze genel kabul gören şekli, bir faaliyetin kamu hizmeti olarak kabul edilmesi için bir kamu makamı ile sıkı ilişkisinin aranması lakin bu ilişkinin mutlaka faaliyetin doğrudan kamu makamı tarafından doğrudan yürütülme gerektirmediği yönündedir. Yani bu görüşe göre kamu hizmeti kavramı işlevsel açıdan ele alınmaktadır.

Kamu hizmetinde yaşanan bu dönüşüm etkilerini maddi unsorda da göstermiş ve kamu hizmeti sayılan bazı faaliyetlerin doğrudan doğruya kamu yararı taşımadığı ileri sürülmüştür. Fark edilmiştir ki kamu hizmetlerini finanse etmek için gerçekleştirilen faaliyetler, doğrudan kamu yararı taşımazlar da kamu hizmeti

¹⁵² Giritli; Bilgen; Akgüner: s. 955.

¹⁵³ Günday: s. 331- 333.

sınıfına alındıklarında kamu hizmetlerine sağlanan fayda ve ayrıcalıklardan yararlanmaktadırlar.

Bu bölümde incelemekte olduğumuz kamu hizmeti kavramı sadece hukuksal değil; aynı zamanda ve aslında daha ağırlıklı şekilde siyasal bir kavram olarak kullanıldığından herkesin üzerinde uzlaştığı bir tanım ve herkesin kabul ettiği sınırlar çizmek pek mümkün değildir. Sonuçta bir faaliyetin kamu hizmeti olarak sunulup sunulmayacağı pek çok zaman siyasi bir tercihi zorunlu kılmaktadır.

Söz konusu kavramın içeriğinde meydana gelen değişimler, siyasal, ekonomik ve güncel gelişmelerle sıkı sıkıya bağlıdır ve bu tarihsel olaylar kavramların içeriğine de yön vermektedir. Liberal dönemde devletin, idarenin faaliyet alanı çok sınırlı olduğundan ve sadece bireylerin, toplulukların güçlerinin yetmediği yerde devreye girdiğinden kamu hizmetini de organik, maddi ve şekli ölçütlerle tanımlamak yeterli oluyordu. Buna göre kamu hizmetleri, idarenin kamu yararını sağlamak için kamusal yönetim usullerini kullanarak gerçekleştirdiği faaliyetlerdi. Sosyal devletin ortaya çıkması ile devletin faaliyet alanı çok genişledi ve kamu hizmetini tanımlamak için bu üç ölçüt yetmemeye başladı. Hizmetin sadece kamu idareleri tarafından yürütülmesi şartının kalkması ile organik ölçüt; her faaliyetin günün şartlarına göre kamu hizmeti sayılabileceği kabulü ile maddi ölçüt; özel kesimce yürütülen bazı faaliyetlerin de kamu hizmet sayılması ve fakat özel hukuku tabi tutulması ile de şekli ölçüt çözülmüştür.

Sonuç olarak günümüzde bir kamu hizmeti kavramı verecek olursak: “Siyasal organlar tarafından kamuya yararlı olarak kabul edilen, bir kamu kuruluşunun ya

kendisi ya da yakın denetimi ve gözetimi altında özel kesim tarafından yürütülen faaliyetler¹⁵⁴”dir.

3. Kamu Hizmetinin Özellikleri¹⁵⁵

Yukarıda da belirtildiği gibi kamu hizmeti kavramı üzerinde uzlaşmaya varılmış bir tanım yoktur. Bu nedenle ortak noktaları olan birçok tanım oluşturulmuştur. Modern idare hukukunda yapılan bir diğer tanım ise “Kamu yararı içermesi ve özel faaliyet olarak gereği gibi sunulmasının mümkün olmaması nedeniyle, yasama organı tarafından özel faaliyetler için söz konusu olamayacak bir ayrıcalıklar ve yükümlülükler rejimine tabi tutulan ve sorumluluğu ile denetimi son tahlilde bir kamu otoritesi tarafından üstlenilen faaliyetlerdir”

Bu tanımdan yola çıkarak kamu hizmetinin özelliklerini inceleyecek olursak:

a) Kamu Yararı¹⁵⁶

Kamu hizmeti, toplumun zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmetler olduklarından doğaları gereği, karşılanmalarında kamu yararı bulunmaktadır. Kamu yararının nasıl takdir edileceği ve buna göre hangi hizmetin kamu hizmeti olarak sınıflandırılacağı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan birine göre bazı faaliyetler nitelikleri ve özellikleri gereği sadece kamu hizmeti olarak görülebilirler. Örneğin sadece devlet tarafından ya da kamu tüzelkişileri eliyle görülmesi gereken ulusal güvenlik faaliyetleri gibi. Fakat günümüzde etkinliklerin

¹⁵⁴ Age: s. 332.

¹⁵⁵ Ulusoy: s. 13- 16.

¹⁵⁶ Giritli; Bilgen; Akgüner: s. 957.

niteliklerine bakılarak kamu hizmeti olduklarına karar verilmesi görüşü, devletin ve işlevlerinin gün geçtikçe değişmesi nedeni ile eleştirilmektedir. Bir görüşe göre ise etkinliklerin kamu hizmeti olarak belirlenmesinde kamu yararının takdirine o etkinliğin toplumsal önemine bakılarak karar verilmesidir. Toplumsal ilişkilerin ve toplumun temeli olan dayanışmanın gelişmesi için gereken faaliyetlerin kamu yararına olduğu ve bunların ancak idare tarafından yürütülebileceği ileri sürülmektedir. Bu görüş ise uyuşmazlık doğması durumunda yargı organlarının karar vermek için dayanacakları pozitif bir hukuk kuralı açısından boşluk bırakmakla eleştirilmektedir. Yine öznel bir görüş olarak bir yaklaşım da hangi faaliyetlerin kamu hizmeti olarak belirleneceğinin tamamen takdiri olduğu, zamana ve o sırada o toplumun ihtiyaçlarına göre belirleneceğini savunmakta ve bunu devletin belirleyeceğini ileri sürmektedir.

b) Özel Kesim Tarafından Yerine Getirilememe

Özel kesim tarafından yerine getirilememe kriteri belli sınırlara bağlanmayıp; gerek maddi güç gerek uzmanlık gerektirme nedenleri gibi pek çok farklı sebeple özel kesimin bu alana girmek istememesi ya da girememesi durumudur.

c) Araçların Sahipliği

Yerine getirilen bir faaliyetin kamu hizmeti olması için bu faaliyetin parasal, ayni ve kişisel araçlarının kamu tüzelkişisine ait olması gerekmektedir. Devlet etkinlikleri arasında yer alan ve idareye gelir sağlama amacı taşıyan etkinlikler de

kamu yararını sağlamak amacı taşıdığından bu faaliyetler de bazı tartışmalar olmasına rağmen, kamu hizmeti sayılmalıdır görüşleri bulunmaktadır¹⁵⁷.

d) Serbest Rekabete Bırakılmama

Günümüz görüşlerine göre kamu hizmeti sayılan hizmetin kamu yararı koşulu taşıması ve özel faaliyet olarak gerçekleştirilememesi yanında özel hukuki rejime tabi tutulması da çok önemlidir. Aksi takdirde kamu hizmeti sayılan faaliyetlerin serbest rekabet ortamına bırakılması hizmetin niteliği ile bağdaşmamaktadır. Kamu hizmeti genel olarak serbest rekabet kurallarına bırakılsa da bazı özel koşullarda bu kurallardan ayrı tutulması kaçınılmazdır.

e) Ayrıcalıklar ve Yükümlülükler

Kamu hizmetlerinin yürütülebilmesi için yukarıda da belirtildiği üzere serbest piyasaya bırakıldıkları takdirde dahi bazı ayrıcalıklara tabi olmaları söz konusudur. Tabi olunan bu ayrıcalıkların sınırını ise faaliyetin bireylere ulaştırılmasını kolaylaştıracak nitelikte olması belirler. Yani bu ayrıcalık ve yükümlülükler kamu hizmetinin, tüm bireylere gereği gibi sunulabilmesini sağlamaya hizmet ettiği sürece kabul görmektedir.

f) Denetim

Günümüz modern kamu hizmeti tanımında da dikkati çekeceği üzere kamu hizmetlerinin düzgün şekilde yerine getirilebilmesi kaliteli hizmet sunulabilmesi için denetim uygulanması kaçınılmazdır. Kamu hizmeti olarak kabul edilen faaliyetleri

¹⁵⁷ Age: s. 956.

yürüten kurum ve kuruluşlar bu hizmeti yerine getirirken herhangi bir kolluk denetiminden daha farklı nitelikte ve yoğunlukta bir denetime tabi tutulmaktadırlar. Bu denetim, kamu hizmetinin niteliği gereği kamu düzeninin korunmasını amaçlayan dışsal denetimden öte; faaliyetin her bir noktasına nüfuz edebilen içselleştirilmiş denetimdir.

Günümüzde bu kriterler esneyebilmekte, kamu hizmeti kabul edilmiş bir faaliyet tam olarak bu özellikleri taşıyor ya da bu özellikleri taşıyan bir faaliyetin kamu hizmeti kabul edilmediği durumlarla karşılaşılabilir.

Kamu hizmeti kavramının bu özelliklerine bakıldığında su sunumunun ve kaynak yönetiminin kamu hizmeti şeklinde yönetilmesinin söz konusu hizmetin doğasında kaynaklandığı açıktır. Bir defa su konusunun yaşamsal değeri ve doğru kullanılmasındaki kamu yararı çalışma boyunca net şekilde ortaya koyulmuştur. Kaynakların sahipliği ise bu kamu yararı nedeni ile ve zaten anayasa ve yasalarımızda da düzenlediği üzere kaynak sahipliği devlete aittir. Kaynakların özel sektör tarafın yürütülemeyecek derecede maddi güç ve uzmanlık gerektirdiği, devlet kurumlarının gerekirse özel sektörden yardım alabileceği fakat tamamen özel sektöre devredilemeyeceği de ortadadır. Özel sektörden yardım alındığı durumlarda ise özel sektörün bazı ayrıcalıklardan yararlanabilmesi doğaldır. Kaynakların özelleştirildiği durumlarda özel sektörün sadece kâr amacı ile yaklaşmasının sonuçları da ayrıntılı olarak incelendiğinden rekabete açılmama özelliği de tam olarak konumuzda mevcuttur. Su konusunun yaşamsal değeri ve insan hakkı nedeni ile dikkatli ve istikrarlı iç denetime tabi olması gerekliliği aşikardır. Kaynakların ve su

hizmetlerinin özelleştirildiği ülkelerde denetim eksikliği ve çıkan problemler önceki bölümlerde ortaya koyulmuştur.

4. Kamu Hizmeti Yönetimi İlkeleri¹⁵⁸

a) Devamlılık İlkesi

Bir faaliyetin kamu hizmeti olarak görülmesinin temelinde kamu yararının karşılanması yattığından bu hizmetin sürekli şekilde karşılanması gereği de doğal sonucudur. Yani kamu hizmeti oluşturulduktan sonra bu faaliyet aralıksız, kesintisiz şekilde yerine getirilmelidir. Bir yerleşim yerinde suyun akması, elektriğin kesilmesi, çöpün toplanmaması gibi durumların kamu hizmetinin sürekliliğinin önemi için gösterildiği temel örnekler olduğunu göz önüne alırsak su hizmetlerinin neden kamu hizmeti olarak yürütülmesi gerekliliğinin üzerinde durulduğu da anlaşılacaktır.

Kamu hizmetlerinde devamlılık ilkesinin sağlayıcısı kurallar, bu hizmetlerin aşağıda anlatılacağı üzere kanuna bağlılık ve zorunluluk özelliklerinden gelmektedir. Devamlılıktan kasıt hukuki değil fiili bir devamlılıktır ve hizmetlerin aksamaması amaçlanır.

b) Değişkenlik İlkesi

Kamu hizmetleri doğaları gereği sürekli yürütülmeleri gereken faaliyetler olduklarından değişen koşullara maruz kalmaları kaçınılmazdır. Giderilmesinde

¹⁵⁸ Giritli; Bilgen; Akgüner: s. 964- 968; Günday: s. 334- 337; Gözübüyük; Tan: s. 663- 677.

kamu yararı bulunan söz konusu hizmetler bu yararı ancak değişen koşullara uyum sağlayabildiklerinde karşılayabilirler.

c) Eşitlik İlkesi

Bu ilkenin kamu hizmetlerinin karşılanmasında iki anlamı bulunmaktadır. Birincisi bu hizmetlerden herkesin yararlanmasını sağlamak ikincisi ise aynı durumda olanlara aynı koşulların sağlanmasını gerçekleştirmektir.

d) Tarafsızlık İlkesi

Kamu hizmetinin görölmesi sırasında özellikle siyasi nedenlerle ayrıcalıklardan kaçınılması anlamına gelmektedir. Eşitlik ilkesinden farklı olarak eşitlik ilkesi hukuk tekniği açısından bir ilkedir fakat tarafsızlık ilkesi siyasi açıdan gerçekleştirilmesi gereken bir ilkedir.

e) Bedelsizlik İlkesi

Günümüzde bazı alanlarda değişimler yaşansa da hala etkin olan uygulama ve görüşe göre kamu hizmetlerinin bazılarında hiç bedel alınmazken bazılarında ise hizmetin gerçek bedeli olacak şekilde değil; bedelsiz olarak yürütölen hizmetlerin yükünün o hizmetten yararlanmayanlardan alınmasını engellemek amacı ile bir katılma payı alınmaktadır. Bu durum elbette ki iktisadi nitelikli kamu hizmetlerinde değişiklik göstermektedir çünkü bu tarz hizmetler kârlılık ve verimlilik esaslarına göre yürütölürler. Bu nedenle de hizmetten alınan bedel, kâr etme amacına yöneliktir. Ama ne olursa olsun kamu hizmetlerinin tarafsızlık ve eşitlik ilkelerini ihlal etmeyecek şekilde, öncelikli amacın toplumsal ihtiyaçları gerçekleştirmek olduğu bir fiyat belirlenmesi daha uygundur.

f) Yargı Denetimi İlkesi

Hukuk devleti olmanın bir gereği olarak idarenin işlemleri yargı denetime tabidir ve kamu hizmeti de idare tarafından yürütüldüğüne göre bu faaliyetlerden soğan sonuçlar da denetlenmelidir. Yukarıda belirtilen ilkelere aykırı işlemlerde zarar görenler işlemin iptali ya da zararın tazmini için tam yargı davası açabilirler.

Bir bireyin su içmeden birkaç gün yaşayabileceği, tarımsal faaliyetler için düzenli ve doğru sulama ihtiyacı, sanayinin neredeyse her alan ve aşamasında suya olan gereksinim su hizmetleri sunumundaki devamlılık gereğini açıkça ortaya koymaktadır. Kaynakların sahipliği ve hizmet sunumu yetkisinin kamu otoritelerinde olması dönemsel olarak değişiklik gösteren su ihtiyacını daha verimli ve istikrarlı düzenlemeyi sağlayacaktır. Eşitlik ilkesi ise kuşkusuz ki kamu hizmeti hukuku ile çok daha isabetli sağlanacaktır. Çünkü özelleştirmelerin temel mantığında yatan “parası olanın suya erişebilmesi” gayesindense kamu hizmetleri herkese eşit şekilde ve hakkaniyete uygun olarak sunmayı sağlayıcı yöntemdir. Özelleştirmelerdeki yine aynı mantık nedeni ile özel sektörün sadece kârını gözettiği, tarafsızlıktan çok uzak olduğu açıktır. Halbuki su, bütün insanlar için aynı derecede yaşamsaldır ve para, güç, dil, din, ırk hiçbir ayırım gözetmeksizin eşit şekilde ve tarafsız olarak sunulmalıdır. Kamu hizmeti hukukuna tabi tutulmasının daha isabetli olduğunu savunduğumuz su kaynakları yönetimi ve sunumunda kamu otoriteleri tarafından meydana getirilebilecek herhangi bir yanlışlığın yargı denetimine tabi olması kamu hizmeti ilkelerinde olduğu üzere asıldır. Özelleştirmelerde bu denetimin çok daha zayıf olduğu ve aksatıldığı örnekler ortadayken, kaynakların ve sunumun kamu

hizmeti ile yerine getirilmesi ve idari otoritelerin yargı denetimine tabi olmaları suyun insan hakkı olma özelliğine uymaktadır.

5. Farklı Kamu Hizmeti Alternatifleri

a) Kamusal Mal

İdarenin, görevlerini yerine getirirken, faaliyette bulunurken gereksinim duyduğu taşınır ve taşınmaz mallardan kamu hukuku ve idare hukuku rejimine bağlı olan mallara verilen isimdir¹⁵⁹. Bir faaliyetin kamu hizmeti olarak sunulmasında siyasi tercihler büyük rol oynamaktadır. Bu kararın verilmesinde ekonomik gelişmelerden sıkça faydalanılmaktadır. Örneğin ekonomide kullanılan “kamusal mal” deyimini kamu hizmeti kavramını belirlemede sıkça başvurulan tanımlardandır. “Kamusal Mal” üretimine katkıda bulunmayanların da yararlanabildiği, yararlanmasının engellenmesinin mümkün olmadığı ve fazladan birinin yararlanmasının diğer faydalananların kullanacağı miktarı azaltmayacağı mallardır. Siyasi iktidarın bir faaliyetin kamu hizmeti kabul edilmesi kararı verirken söz konusu hizmete tabi malın kamusal mal olup olmadığına bakması uygun olacaktır¹⁶⁰. Siyasi iktidar, bir faaliyetin kamu hizmeti olarak kabul edilmesini gerektirecek şekilde kamusal fayda içerip içermediğine bakarken keyfi kararlar yerine mümkün olduğunca objektif verilere dayanmaya çalışmalıdır. Çünkü unutulmamalıdır ki bir faaliyetin kamu hizmeti sayılması hem mali açıdan yük getirmekte hem de bazı temel hak ve özgürlükleri kısıtlayabilmektedir.

¹⁵⁹ Gözübüyük; Tan s. 1045, 1047.

¹⁶⁰ Ulusoy: s. 22, 23.

b) Anayasal Kamu Hizmeti

Hangi faaliyetlerin kamu hizmeti olarak kabul edileceği sorusuna yanıt ararken bazı ülkelerin anayasalarında bu faaliyetlere açıkça yer verme yoluna gittikleri görülmüştür. Bu durumda söz konusu faaliyetin kamu hizmeti olarak görülmesi zorunlu olmaktadır. Aksi takdirde yasa koyucu bu hizmetleri kamu hizmeti olmaktan çıkarırsa anayasaya aykırı hareket etmiş olmaktadır. Bu durumda son sözü yine anayasa yargısı söylemektedir¹⁶¹.

c) Genel Ekonomik Yarar Hizmetleri

AB Hukuku'nda kullanılan bir kavramdır. Kamu hizmetlerini ifade etmek için önerilmiştir. Genel ekonomik yarar hizmetlerinin gerektirdiği durumlarda üye devletlerin sübvansiyon vermesi, rekabet hukukunda bazı ayrıcalıklar tanınması öngörülmektedir. Toplulukta Fransa, kamu hizmetlerinin sayısının ve sınırının arttırılması için İngiltere ise kamu hizmetlerini geliştirmek için bunların serbest Pazar ilkelerine tabi olmasının savunan grup içinde yer almaktadır¹⁶².

AB'de ise devlet düzenine karşı temel yaklaşım, devletin sadece düzenleyici faaliyetlerle sınırlanması olduğundan, faaliyette bulunduğu alanları mümkün olduğunca özel sektöre bırakması tercih edilmektedir. Bu nedenle Birlikte kamu hizmeti kavramının gerileme döneminde olduğunu söylemek mümkündür¹⁶³.

Kamu hizmetlerinde yukarıda sayıldığı gibi farklı alternatifler olması su konusunda bir değişiklik yaratmamaktadır. Suyun kamusal mal sayılması,

¹⁶¹ Ulusoy: s. 23.

¹⁶² Giritli; Bilgen; Akgüner: s. 979.

¹⁶³ İşten: s. 2.

korunmasını ve insan haklarının yerine getirilmesi pekiştirici bir etki bile yaratabilir. Aynı şekilde su hizmetleri faaliyetlerinin anayasal kamu hizmeti olarak sayılması, bu hizmetlerin anayasada güvenceye alınması çok isabetli bir karar olacaktır. Genel ekonomik yarar hizmetleri ise söz konusu tartışma alanı su olduğunda biraz çekincelidir. Çünkü bu kavrama yukarıda belirtildiği gibi ülkelerin bakış açıları farklı olabilmektedir. Kavram, kamu hizmetleri prensiplerine uygun olarak yorumlandığında su hizmetlerinin de böyle sayılmasında sakınca yoktur fakat hizmetleri serbest pazara uyum sağlayabilecek hale getirmek olarak yorumlandığında suyun yaşamsal değeri, insan hakları boyutu ve özelleştirmelerin dezavantajları göz ardı edilmiş olacaktır.

6. Kamu Hizmeti (İdari Etkinlikler)- Özel Sektör Etkinlikleri Farkı¹⁶⁴

- Özel girişimde, girişimcilerin sektöre diledikleri gibi yer alma, sektörde diledikleri kadar faaliyette bulunma ve diledikleri zaman sektörden ayrılma serbestlikleri bulunmaktadır fakat kamu hizmetleri idare için kendine bu görev kanunla verildikten sonra zorunlu bir görev haline gelmektedir. İdare kendisine kanunla ya da bir idari işlemle verilen kamu hizmetini yerine getirmekle yükümlüdür. Özel sektör faaliyete girme çıkma konusunda serbest olduğu gibi faaliyetin alanını genişletip daraltma konusunda da serbesttir fakat kamu hizmetlerinin alanının genişletilebilmesi için kanunla düzenlenmesi ya da idareye yetki verilmesi gerekmektedir. Bu durum su hizmetlerinin alanın daraltılması, fiyatın arttırılması gibi konuların da gelişigüzel yapılması engelleyecek; kanunla daha sıkı şartlara bağlanmasını sağlayacaktır.

¹⁶⁴ Giritli; Bilgen; Akgüner: s. 958- 961 arasından genişçe faydalanılmıştır.

- Özel sektör, faaliyetleri yürütürken kâr amacı ile hareket eder fakat idare kamu yararını gerçekleştirmeyi hedefler. Özel sektörün gerçekleştirdiği faaliyetlerde gerçek kazanç ve kar hedeflenirken kamu hizmetlerinden ya hiç ücret alınmaz ya da alınan bedeller hizmetin karşılığı olarak değil resim harç niteliğinde miktarlar olurlar. Bu durum da suyun ulaşılabilir olmasını sağlayacaktır.
- Özel sektör, genellikle serbest rekabete dayandığından firmalar faaliyetlerde birbirinden habersiz ve çıkarları çarpışan konumda olurlar. Kamu hizmetlerinde ise tam tersine idare organları arasında işbirliği oluşturularak kamu yararı sağlanması için idarenin bütünlüğü ilkesi uygulanır. Su ise kamu yararının gözetilmesi gereken en önemli ihtiyaçlardan, hizmetlerden birisidir.
- İdare, kamu hizmetlerini gerçekleştirirken amacı kamu yararı olduğundan hukuksal açıdan bazı üstünlüklere sahiptir. Kamu gücü olarak da adlandırılan bu güç idareye verilen yetkidir ve egemenliğin yansımasıdır. Özel sektör arasında serbest rekabete tabi faaliyetlerde ise tarafların arasında üstünlük yoktur. Fakat bu ilke özel şirketler lehinde bozulmaktadır. Bu nedenle suyun kamu hizmeti ile sunulması ve idarenin sahip olduğu ve temelini kamu yararından alan üstünlüğünü ve takdir yetkisini kullanması bireyler için daha yararlıdır.

Sonuç olarak suyun diğer mallar gibi piyasalaştırılmayacağını, kamu hizmeti olarak verilmesi gerekliliğini karşılaştırmalı olarak ele alırsak¹⁶⁵, herhangi bir malın ulusal veya uluslararası piyasası bulunur ve mallar homojendir. Bu malların iletim ve şebeke masrafları düşüktür, ikame ve rakip malları vardır. Malların Piyasalarında rekabet mümkündür ve arzları esnek; fiyat talep esneklikleri yüksektir. Fakat suyun başka herhangi bir ürünle ikamesi mümkün değildir. Fiyat talep esnekliği fizyolojik ihtiyaçlar için kullanılacağı zaman sıfır, kullanma suyu olarak tüketileceğinde serttir.

¹⁶⁵ Atılğan: s. 57.

Şebeke suyunun piyasası olmaz, yerel fiyatı olur ve taşınması zor ve fazla maliyetlidir. Kalitesi her kaynakta aynı olmadığından arıtma faaliyetleri ve alt yapı hizmetleri çok masraflı olabilir. Şebeke suyu sunan şirketler mutlaka tekel olurlar.

Bu karşılaştırmadan da anlaşılacağı gibi suyun piyasalaştırılması sosyal refah aleyhine kötü sonuçlar doğurur.

III. BÖLÜM

ULUSLARARASI KURULUŞ VE KONFERANSLARIN SU KAYNAKLARINA BAKIŞ AÇISI

A. ULUSLARARASI KURULUŞLAR

1. Genel Kuruluşlar

a) Avrupa Birliği

Avrupa Birliği, diğer uluslararası kuruluşlardan ayrılan yapısı ve Türkiye için özel durumu nedeni ile ayrıntılı incelenecektir¹⁶⁶. Birliğin su kaynakları yönetimi konusunda görüşü, Türkiye'nin Birlik mevzuatına uyum süreci ile birlikte ele alınacaktır. AB hakkında genel bilgilerden, konuyu dağıtmamak adına bahsedilmeyecek, Birlik sadece çevre ve su kaynakları düzenlemeleri ile ele alınacaktır¹⁶⁷.

¹⁶⁶ Türkiye'nin AB adaylığı 10- 11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki Zirvesi'nde kabul edilmiş, AB Konseyi tarafından 8 Mart 2001 yılından kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi ile Türkiye'den beklenen adımlar belirtilmiştir. Ardından Türkiye, 19 Mart 2001 tarihinde Müktesebatın Üstlenilmesi için Ulusal Programı kabul ederek yol haritasını çizmiştir. 24 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan bu program AB su mevzuatının da üstlenilmesi hedefli uyum programı içermektedir. Bu nedenle aday ülke statüsünde olduğumuz Birliğin su politikalarını da bilmemiz, uygulamak için gereken mevzuatı ve kurumsal yapıyı hazırlamamız gerekmektedir. Dolayısıyla ülkemizin su kaynakları yönetimi AB politikaları doğrultusunda da değişecektir.

¹⁶⁷ Bu bölümde Petek Eğerci: Türkiye'nin Avrupa Birliği Su Politikasına Uyum Durumunun Kurumsal ve Yasal Çerçeve Açısından İncelenmesi ve İleriye

(1) AB Çevre ve Su Politikaları Oluşumu ve Kaynakları

Avrupa'nın şu anda baş etmek zorunda olduğu en önemli su kaynaklı sorunlar, su kıtlığı, çölleşme, seldir. Avrupa'nın en kurak bölgeleri küresel iklim değişikliğinden en çok etkilenecek yerler olacak¹⁶⁸.

Avrupa ülkeleri de günümüzde bu tehlikenin farkındalar. Avrupa'da çevre sorunlarının toplumsal, ekonomik sorunlar olarak kabul edilmesi 1970'li yıllarda başlar. Ve bu farkındalık "çevre sınır tanımaz" sloganıyla sesini duyurmuştur¹⁶⁹. Çevrenin en üst hukuki düzenleme sayılan anayasalarda düzenlemeye konu olması da böylece gerçekleşmiştir¹⁷⁰. 1970- 80'li yıllarda "halk sağlığı" olarak belirlenen ana tema 1990'lı yıllarda "kirliliğin azaltılması" olarak değiştirilmiş; 2000'li yıllarda ise "bütünleşik/ entegre yönetim ve sürdürülebilir kalkınma" olarak saptanmıştır¹⁷¹.

AB'yi kuran Kurucu Anlaşmaların değişikliğe uğramamış hallerinde su konusunda doğrudan düzenlemeler bulunmamaktadır. AB ilk oluşturulduğu yıllarda

Yönelik Öneriler, Hacettepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006
kaynağından geniş ölçüde faydalanılmıştır.

¹⁶⁸ Nixon, S. C.; Lack, T. J.: Ist Europas Wasser nachhaltig nutzbar?, Europäische UmweltAgentur, KopenhAgen, 2000, s. 9.

¹⁶⁹ Dinç, Güney: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Çevre ve İnsan, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2008. s. 29.

¹⁷⁰ Kaplan Mengi, Ayşegül: Avrupa Birliği'ne Üye Devletlerin Anayasalarında Çevre ile İlgili Düzenlemeler, Cevat Geray'a Armağan, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2001, s. 504.

¹⁷¹ Cömert, Özlem: Türkiye'de Su Kaynakları Yönetimi ve Çevre Sorunları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 51.

temel hedefi ekonomik kaygılar olduğundan insan haklarının korunması gibi hedefler topluluk hedeflerine çok daha sonra girmiştir¹⁷².

Bu konuda düzenleme yapılacağı zaman diğer çevre konularında da olduğu gibi Roma Anlaşması'nın genel yetki normu şeklinde yorumlanan Birliğin Amaçları normuna başvurulmaktaydı. Çevre konusunda yapılacak düzenlemelere, anlaşmada Topluluğun kuruluş amaçları arasında sayılan “üye ülkelerde yaşayanların çalışma ve hayat seviyelerinin sürekli geliştirilmesi”, “topluluk içerisinde ekonomik hayatın ahenkli bir şekilde gelişmesini devamlı ve dengeli ekonomik gelişmeyi yaşam düzeyinin süratle yükselmesini temin görevi”, “ortak pazarın güçlendirilmesi” gibi ilkeler ışık tutmaktaydı. Bu konuda yapılacak düzenlemeler, anlaşma yorumlanarak ortaya çıkıyordu¹⁷³. Bir diğer dayanak da Adalet Divanı'nın bir kararında çevrenin korunmasının, Avrupa Topluluğu'nun temel hedeflerinden biri olduğunu belirtmesiydi¹⁷⁴.

Su politikasına dair özel düzenlemeler 1972 yılında yapılan BM İnsan Çevresi Konferansı'nın etkisiyle Birliğin harekete geçerek Çevre Eylem Programları hazırlaması ile oluşturulmuştur. AB'yi çevre politikası oluşturulmasında teşvik eden en önemli gelişmelerden birisi 1972 yılında BM tarafından Stockholm'de yapılan

¹⁷² Straznicka, Viera: Human Rights Protection in the European Union, ed: Breitenmoser, Stephan et al, Human Rights, Democracy and the Rule of Law, Dike Verlag AG Zürich, Nomos Verlagsgesellschaft Baden- Baden, 2007, s. 805

¹⁷³ Karluk, Rıdvan: Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayınları, Ankara, 2007, s. 336.

¹⁷⁴ Atamer, Yeşim: (Tekinalp/ Tekinalp) AB Hukuku, Beta Yayınları, 2. Bası, İstanbul, 1997, s. 600; Karluk: s. 336.

İnsan Çevresi Konferansı'dır¹⁷⁵. Bu zirvenin etkisi ile Birliğin çevre konusundaki düzenlemelerini oluşturduğu belgeler olan Çevre Eylem Programları oluşturmaya başlanmıştır. Su kaynaklarının korunmasının bir ilke olarak ilk defa benimsenmesi ise 1992 tarihli Maastricht Anlaşması ile gerçekleşmiştir. Birlikte artık çevre ve su konularında hızla politika bu konudaki düzenlemeler Çevre Eylem Programları ile oluşturmaktadır. Birliğin su kaynakları konusunda benimsediği temel belge 23 Kasım 2000 tarihli 2000/60/EC sayılı Su Çerçeve Direktifi'dir. AB Komisyonu'nun 2000/ 60/ EC sayılı direktifi su politikasına dair önemli bir yol haritası oluşturmaktadır. Üyeler bu direktifin gereklerini 2015 yılına kadar gerçekleştirmeyi hedeflemektedirler. Direktif su kaynakları ve yönetimi konusunda önemli düzenlemeler getirmekte¹⁷⁶ ve çevreyi, su kaynaklarını korumak için yapılan çalışmaların hayat geçirilmesinde ayrıntılı harita ve grafiklerin oluşturulmasını teşvik etmektedir¹⁷⁷. AB söz konusu direktifte su kaynaklarının korunumu konusunu biyoçeşitlilik, turizm, balıkçılık, enerji, finans, çevre planlaması, mimari, uluslararası işbirliği gibi farklı alanlarda ele alıyor ve düzenliyor. Yani su kaynaklarını korumak

¹⁷⁵ Atamer: s. 599.

¹⁷⁶ Natur und Recht, Zeitschrift für das Gesamte Recht zum Schutze der Natürlichen Lebensgrundlagen und der Umwelt, Springer, Tübingen, 2010, s. 607. (Söz konusu direktif hakkında ayrıca bkz: http://ec.europa.eu/environment/water/water-framework/index_en.html).

¹⁷⁷ Umwelt und Planungs Recht, Zietschrift für Wissenschaft und Praxis, Jahrgang 2007, s. 378.

için disiplinler arası çalışılma gerekliliğinin ve bütünleşik politikaların benimsenmesine ihtiyaç duyulduğunun farkında¹⁷⁸.

Birlik mevzuatında konumuzla ilgili pek çok belge bulunmaktadır. Bunlardan biri de Genel Uygulama Stratejisi (Common Implementation Strategy)'dir. Söz konusu belge 2001 yılında oluşturulmuştur ve suların ekolojik ve kimyasal bakımdan kaliteli duruma getirilmesini, korunmasını hedefleyen bir düzenlemedir.

(2) AB Çevre (Su) Politikasının Hedefleri

AB üyeleri ve kurumları 2000/ 60/ EG sayılı su politikası direktifinden memnun kaldı ve bu direktifi gerçekleştirmeleri durumunda Avrupa'nın gelecekte yaşayacağı su sorununu hafiflemek ve geciktirmek bakımından etkili çözümler önerdiğinde hem fikir. AB su sorununun ve yaratacağı daha büyük sıkıntıların farkına varmış bir aktör olarak su kaynakları yönetimi ilkelerini oluşturmayı, bunları uygulamayı ve uygulayabilmek için kapasiteyi geliştirmeyi ciddiye almaktadır¹⁷⁹. Bu nedenle kapsamlı bir politika oluşturulmuş ve izlenecek ilkeler belirlenmiştir.

- Yer altı ve yer üstü su kaynaklarını bütüncül olarak korumak
- Suyun iyi duruma gelmesinin sağlanması, su kalite standartları oluşturulması
- Yeterli miktarda içme suyu temini
- Sel ve kuraklığın olumsuz etkilerinin giderilmesi
- Diğer ekonomik gereksinimler için yeterli miktarda su temini

¹⁷⁸ Umwelt und Planungs Recht, Zeitschrift für Wissenschaft und Praxis, Jahrgang 2009, s. 57, 58.

¹⁷⁹ Natur und Recht: 2010, s. 615, 616.

- Nehir havzalarının entegre yönetimi
- Kirliliğin ortadan kaldırılması (Birliğe üye ülkelerin çoğu yılın 11 ayı yağış aldıklarından su kaynakları politikalarında asıl çalışmalar su kaynaklarının miktarına değil su kalitesinin yükseltilmesi ve korunmasına odaklanmaktadır¹⁸⁰)
- Vatandaşların su yönetimine katılması
- Su kaynaklarının ekolojik dengesine zarar verecek faaliyetlerin önüne geçilmesi
- Su kaynaklarına dair problemlerin çözümü için üye olan olmayan ülkelerle ve uluslararası örgütlerle işbirliği yapılması

(3) AB'nin Çevre ve Su Kaynakları Yönetimi Yaklaşımı

Yukarıda da belirtildiği üzere birliğin su kaynakları yönetimine bakış açısını anlamak için ele almamız gereken en temel belge Su Çerçeve Direktifi'dir¹⁸¹.

Su Çerçeve Direktifi'ne göre su, ticari bir ürün değil; korunması, savunulması gereken bir miras olarak tanımlanmıştır. Direktife göre üye ülkeler, nehir havzaları belirleyecekler, bu havzalar için sınır ve yönetim planları hazırlayacaklar, bu planların uygulanması için uygun idari yapıyı hazırlayacaklar¹⁸². Su politikaları, talep yönetimi çerçevesinde geliştirilmelidir. Sektörel uyum ve ortak yönetimi gerçekleştirmek en önemli hedeflerdendir. Direktif bu uyumu sağlamayı ve ortak yönetim oluşturmayı sağlamanın bir aracı olarak işlev görmektedir ve farklı sektör ve

¹⁸⁰ Özkaya: s. 67.

¹⁸¹ AB Su Çerçeve Direktifi- Water Framework Directive:
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0060:EN:NOT> (Erişim Tarihi: 11.12.2010).

¹⁸² Cömert: s. 52, 53.

konular bir arada ele alınmaktadır. Bu durum hem Birliğin su kaynaklarının bütüncül havza yönetimine göre ele alınması olarak hem de sürdürülebilir kalkınmanın ana hedef olarak belirlenmesinde yansımaları bulmaktadır. Şöyle ki AB, katıldığı konferans ve toplantılarda sürdürülebilir kalkınmanın ana hedef olduğunu, katılanların sağlık, güvenlik, çevrenin korunması konularında önlemler alması gerektiğinin üzerinde durur hale gelmiştir¹⁸³. Çevre konusunda bir diğer temel metin ise Avrupa Komisyonu tarafından 28 Mart 2007 tarihinde yayınlanan “Yeşil Kitap”tır. Enerji konusunu da ele alan bu metin çevreyi korumak için piyasacı yaklaşımın neden benimsenmesi gerektiğini açıklar niteliktedir. Fakat bu gelişmeye karşı olan politik çevreler de mevcut. Rekabetin geliştirilmesine çok önem veren Avrupa, suyun bir kamu hizmeti olup olmaması konusunda bir yol ayrımında görünüyor. Kamu hizmetlerinin savunular da özel sektörün yaptığı gibi Avrupa düzeyinde organize olmuş durumda¹⁸⁴.

Tartışmalara ve karşıt görüşlere rağmen Birliğin, su faaliyetlerinin özelleştirilmesini istemesinin başlıca nedeni, dünya hizmet ticaretinde en büyük paya sahip ekonomik birlik olmasıdır. Görsel sanatlar, kültür, sağlık ve eğitim sektörlerinde ise durum böyle olmadığından özelleştirme değil tam tersine koruma talep ediyor¹⁸⁵.

¹⁸³ T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü: Avrupa Birliği ve Türkiye, 5. Bası, Ankara, 2002, s. 524, 525.

¹⁸⁴ <http://blog.mondediplo.net/2008-04-30-L-Europe-de-l-eau-4-quel-avenir-pour-le-service> (Aktarım: Atılğan: s. 67).

¹⁸⁵ Age: s. 109.

b) Birleşmiş Milletler

II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri daha savaş bitmeden kendini göstermişti. Bu nedenle ülkeler, bir daha böyle bir durumla karşı karşıya kalmamak için dünya barışını garanti altına almayı ve insan onuruna yakışır bir dünya düzenine geçmeyi istediler. Bu doğrultuda savaş daha bitmeden örgütün çalışmaları başladı. 25 Haziran 1945 tarihinde de Birleşmiş Milletler Anlaşması imza edildi. Bazı değişikliklere uğramış ve örgüte İkinci Dünya Savaşı'nı kazanan devletlerin egemenliği hakim olsa da günümüze kadar varlığını koruyan bu anlaşma sayesinde ilk kez bu kadar geniş katılımlı bir uluslararası örgüt kurulmuş oldu.

BM Anlaşması'nın Başlangıç bölümünde topluluğun amacı amaçları arasında temel insan haklarına ve insan kişiliğinin onur ve değerine olan inançları ile hiçbir ayırım gözetmeden herkes için insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirip özendirmek ve uluslararası işbirliğini sağlamak sayıldı¹⁸⁶. Suyun da bu hükümler doğrultusunda ele alınması beklenirken BM gerek yayınladığı raporlarda gerekse gerçekleştirdiği zirvelerde çelişkili bir tutum sergilemektedir. Günümüzde BM'nin su konusunda genel bakış açısına göre, insan faaliyetleri sunulan su miktarına uygun hale getirilmelidir, bunu sağlayıcı mekanizmalar oluşturulmalıdır¹⁸⁷.

Yani tercih edilecek kalkınma hedefleri su kaynaklarının durumuna göre yapılmalıdır. Ulusal düzeyde ise merkezi yönetimin öncelikli politika, amaç ve standartları belirleyen otorite olmasını öngörür. Kuruluş aynı zamanda kamu desteklerinin kaldırılmasını önerir ve fiyatlandırmayı temel ilke olarak benimser. Su

¹⁸⁶ Mumcu; Küzeci: 93- 97.

¹⁸⁷ Su Hizmetleri Yönetimi Genel Yapı:: s. 9.

yönetiminde yerel, özel her türlü katılımcının yer almasını öngörür. BM belgelerinde suyun korunması, sağlanması ve yönetiminde kadınlar önemli rol oynar.

Çevre sorunları konularında dünyada ilk büyük uluslararası zirvelere imza atan BM, 1972 yılında yaptığı İnsan Çevresi Konferansı ile çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve bunun için uygulanması gereken ilkelerin, eylem planlarının oluşturulması için bir dönüm noktası olmuştur. Bu zirveler aynı zamanda, ülkelerin çevre sorunlarının sadece tek tek kendi ülkelerini değil, bu tek tek zararların toplamından daha büyük olacak şekilde bütün dünyayı etkilediğini anlamalarına katkıda bulunmuştur¹⁸⁸. 1977 yılında Mar del Plata'da gerçekleştirilen Su Konferansı, su yönetimi konusunda hükümetlerarası nitelikli ilk konferanstır. Bu konferansta içme suyuna erişimin bir insan hakkı olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştır. 1992 yılında Dublin'de düzenlenen konferansta ise bu yaklaşımdan uzaklaşarak suyun ekonomik bir mal olduğu, piyasalaştırılması kararı verilmiştir. 1999 yılında düzenlenen bir Genel Toplantı Kararı'nda ise su, temel insan haklarının arasında sayılmıştır¹⁸⁹. BM 2002 yılında Johannesburg'da düzenlediği Sürdürülebilir Gelişme Konferansı'nda su konusunu sağlık, enerji, tarım ve biyoçeşitlilik ile birlikte öncelikli konular arasında göstermiştir. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi BM, su kaynaklarının niteliği konusunda çelişkili bir tutum sergilemektedir.

c) Dünya Bankası

1944 yılında kurulan Banka, 187 üye devletin iştiraki ile iki kalkınma kurumundan oluşmaktadır. Uluslararası Yeniden Yapılandırma Bankası (IBRD) ve

¹⁸⁸ Mengi; Algan: s. 72.

¹⁸⁹ United Nations The Right to Water, 20/01/2003.E/C/.12/2002/11.

Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) olarak bilinen bu kurumlar, küresel yoksulluğun azaltılması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesini misyonlarının destekleyici öğeleri olarak görüyorlar. Banka da bugün temel hedefini dünya genelinde yoksulluğun azaltılması olarak belirlemektedir¹⁹⁰.

Bankanın suya bakışına değinecek olursak suyun ekonomik mal olduğu ve günümüzde değerinin altında fiyatlandırıldığı görüşündedir. Bu nedenle piyasa sistemine göre fiyatlandırılması konusunda çalışmalar yürütür ve bu fiyatlandırmaya çıkar gruplarının katılımını sağlamaya çalışır.

Banka bu bağlamda 1990 yılından itibaren kredileri su işletmelerinin oluşturulması amacı ile değil özelleştirilmesi koşulu ile sağlamaya başlamıştır. Bu değişiklik ise su yönetimi konusunda hizmet sunumunun özel sektöre geçmesinde en önemli etkenlerden ve hızlandırıcılardan birisi olmuřtur¹⁹¹. Bu zamana kadar su kaynaklarının desantralize birimlerce, kapsamlı planlama ve fiyatlandırma ilkelerine göre yönetilmesinin savunurken son yıllarda fiyatlandırma ve özelleştirme politikaları ön plana çıkmış; krediler, su hizmetlerinin ticarileştirilmesi ön koşulu ile verilmeye başlanmıştır.

Dünya Bankası, günümüzde yaşanan su sorununun temelinde kamu örgütlenmesini görür. Hizmet sunumunun aşırı yaygın devlet kurumlarına bağlı olmasının yönetimde başarısızlığa neden olduğunu savunur. Merkezi ve desantralize yönetimin birlikte yürütülmesini önerir.

¹⁹⁰ <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/0,,pAgePK:50004410~piPK:36602~theSitePK:29708,00.html> (Erişim Tarihi: 14.04.2011).

¹⁹¹ TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: s. 49.

Suyun yeniden dağıtımı ve korunması konusunda kullanıcılar üzerinde zorlama ya da iknaya dayalı yöntemler kullanır. Bunlara örnek olarak: sınırlamalar, tüketimin azaltılması için suyun kıt olduğu zamanlarda kullanımın yasaklanması gibi hukuksal yaptırımlardır.

Yeni yatırımlar yapmak yerine mevcut su arzının daha iyi kullanılmasını sağlamayı amaçlar. Verdiği kredilerde ise yetkisini özelleştirmeler lehinde kullanmaktadır. Bankanın, su kaynakları yönetimi konusunda itici gücü, krediler ile gerçekleştirilmekte; faaliyetler bu araçla yürütülmektedir. Dünya Bankası, su sektöründe özelleştirmelere gidilebilmesi için 1990- 1995 yılları arasında toplam 15 adet kredi kullandırmışken; bu rakam 1996- 2002 yılları arasında 61'e yükselmiştir İstatistikler, Bankanın bu konuda ivme kazanan faaliyetlerini ve dönüşümdeki payını açıkça göstermektedir. Banka, kredi sağlarken bu kredilerin özelleştirmeler yolunda kullanılmasını istemektedir. Proje bazında ele alacak olursak, 1990- 2002 yılları arasında Dünya Bankası tarafından su temini kredisi verilen 276 adet projenin en az 84 adedi su alanında özelleştirme şartı ile verilmiştir. Bankanın su projeleri için bir yılda ayırdığı kredi miktarı yaklaşık olarak bir milyar doları bulmaktadır.

Bankanın özelleştirmelerin gerçekleştirilebilmesi için verdiği kredi sayısı ve miktarının artması beraberinde faaliyette bulunduğu ülkelerin sayısında artış getirmiş; Bankanın etkinlik alanı hızla genişlemiştir. Dünya Bankası'nın söz konusu kredileri sonucunda dünyada su ile ilgili özel şirketler 1990'larda 10- 15 ülkede faaliyette bulunurken 2002 yılında bu rakam 56'ya yükselmiştir¹⁹².

¹⁹² USİAD Su Raporu: s. 96.

Bu kredilerin sonuçları hakkında bazı veriler ise şöyledir¹⁹³:

- Kredi sağlanan projelerin %70'inde, amaçlanan kazançların yarısı bile elde edilememiştir.
- Projelerde maliyetler önceden belirlenene göre %30 aşmıştır.
- Projelerden beklenen olumlu sonuçlar sağlanamamış, sosyal ve çevresel zararlara yol açılmıştır. Baraj projeleri nedeniyle 10 milyon insan yerlerinden olmuş, on binlerce kilometre karelik orman ve tarım alan yok edilmiş, nehirlerin doğal akışları bozulmuştur.

Bankanın kendi yaptığı araştırmalardan sonra yaptığı özeleştirisi ile kredi politikaları değiştirilmiş yoksulluğu giderme, ulusal eylem planlarına dayanma, küresel çevre girişimlerine küresel katılım sağlama, üzerinde anlaşma olmayan bölgelere kredi sağlamama gibi stratejiler geliştirilmiştir¹⁹⁴. Çevreye verilen yukarıda sayılan zararlardan sonra bu zararların fark edilmiş ve özeleştirisi yapılmış olması tabii ki yerinde bir tutumdur. Fakat çevreye verilen zararların tamirinin ne kadar zor olduğu ve neredeyse hiçbir zaman ilk haline dönülemediği göz önünde tutulduğu zaman bu özeleştirisinin daha en başında yapılması gerekliliği de gözlerden kaçmamaktadır. Kaldı ki Banka, yeni stratejiler geliştirmiş olsa da suyu ekonomik mal olarak görme ve piyasa sistemine göre fiyatlandırma tutumunda ısrar etmektedir. Bu nedenle yeni geliştirilen stratejilerin de çevreye verilen zararları tamir etmek ve yeni zararlar verilmesinden korumak amaçlarından uzak olduğu açıktır.

¹⁹³ Pamukçu: s.122.

¹⁹⁴ Age: s. 123, 124.

d) IMF

Uluslararası Para Fonu 187 üye ülkesi olan bir finansal kuruluştur. Temel amaçları küresel para ortaklığını teşvik etmek, finansal kararlılığı güvence altına almak, uluslararası ticareti kolaylaştırmak, istihdamı ve sürdürülebilir kalkınmayı arttırmak ve dünya genelinde yoksulluğu azaltmaktır.¹⁹⁵.

Özelleştirme aşamalarında önemli rol oynayan bir kredi kurumu olan IMF, hükümetlere, devletin ekonomideki payını küçültmesi koşulu ile kredi sağlamaktadır. Bu şartla verilen krediler, belediyelerin kaynaklarının kısılmasına ve özel kesim mantığı ile çalışmasını öğrenmesine yol açmaktadır¹⁹⁶.

e) OECD

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, bireylerin ekonomik ve sosyal refahını arttırıcı politikalar üretmeyi temel hedef olarak belirlemiştir. Örgüt, hükümetlerin bir arada çalışarak tecrübelerini paylaşabileceği ve ortak sorunlara çözümler üretebileceği bir forum sağlar¹⁹⁷.

Suyu ekonomik mal olarak görür ve fiyatlandırmanın buna göre yapılmasını savunur. Su kaynakları yönetimini kullanma suyu, içme suyu ve diğer her tür kullanımı içine alacak şekilde tanımlar ve yönetimde başlıca üç sorun görür. Bunlar, parçalı ve eşgüdümsüz programlar, verimsiz talep yönetimi, yer altı sularının

¹⁹⁵ <http://www.imf.org/external/about.htm> (Erişim Tarihi: 14. 04. 2011).

¹⁹⁶ TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: s. 50.

¹⁹⁷ http://www.oecd.org/pAges/0,3417,en_36734052_36734103_1_1_1_1_1,00.html
(Erişim Tarihi: 14.04.2011).

yönetiminde başarısızlıktır¹⁹⁸. Bu nedenle su kaynakları yönetiminde uygulanacak politikaların bütünleştirici olması gerektiğini savunur. Kamu mekanizmalarından piyasa mekanizmalarına geçilmesi konusunda çalışmalar yürütür.

Alt yapı yatırımlarının artması, bakımı için suyun gerçek maliyetine göre fiyatlandırılmasını savunur. Kirli suya bağlı hastalıklar sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde değil; OECD ülkelerinde de görülmektedir. Bu nedenle kuruluş, arıtma faaliyetlerine çok önem vermektedir. Bunun yanında kuruluşun önem verdiği bir diğer konu ise suyun piyasa değerine göre fiyatlandırılması sırasında yoksulların mağdur olmamasıdır. OECD ülkelerinin yarısında su giderleri, düşük gelirli aileleri sıkıntıya sokmaktadır. Suyun kamu hizmeti olarak sunulması geleneğinden özelleştirmelere yöneldikçe bu kişilerin durumu da daha kritik olacak gibi görünüyor. Bu nedenle kuruluş bu kişilerin suya erişimini sağlayabilmek için subvansiyonun da zorunlu olabileceği görüşündedir¹⁹⁹.

2. Uzmanlık Kuruluşları

a) Dünya Su Konseyi

Konsey'in kurulması fikri ilk defa 1992 yılında Rio'da düzenlenen BM zirvesinde ortaya atılmış; Konsey, Uluslararası Su Kaynakları Birliği tarafından kurulmuştur. Kuruluşu 1996 yılında resmen ilan edilmiştir. Çok uluslu, çok paydaşlı, çok sektörlü bir platformdur. 65 ülkeden 340 üyesi bulunmaktadır. Konseyin başkanı aynı zamanda çok uluslu su şirketlerinin en büyüklerinden birinin de başkanıdır.

¹⁹⁸ Age: s. 15.

¹⁹⁹ <http://www.oecd.org/dataoecd/12/40/15425341.pdf> (Aktarım: Atılğan: s. 73, 74).

Üyeleri uluslararası hükümet dışı kuruluşlar, mesleki ve bilimsel topluluklar ve akademik kurumlar, kent ve belediyelere ait şirketler, yönetimler ve dernekler, su idareleri, şirketleri, hizmet kuruluşları, danışmanlık kuruluşları, nehir havzası kuruluşları, vakıflar, hükümet kuruluşları, Birleşmiş Milletlere bağlı organlar, örgütler ve uzmanlık kuruluşları, hükümetlerarası kuruluşlardır.

Amacı su ile ilgili, yerel, bölgesel ve global ölçeklerdeki kritik konuları, su kaynaklarının durumunu bütün boyutlarıyla birlikte ele alan değerlendirmelerle belirlemek, dünyanın değişik bölgelerinde, su ile ilgili kritik konulardaki bilinç ve duyarlılığı geliştirmek, kuruluşlara ve karar alma yetkisi taşıyanlara tavsiye ve bilgi desteği sağlamak, su kaynaklarının kapsamlı ve entegre biçimde planlanması girişimlerinin sponsorluklarını üstlenmektir. Konseyin amacı, dünya su politikası için bir “beyin takımı” oluşturmak olarak da yorumlanmakta ve düzenlediği Dünya Su Forumları ile kendinde 21. yüzyılda çevre, hayat ve su konularında dünya vizyonunun devamlılığını sağlama konusunda bir yetki çıkardığı savunulmaktadır²⁰⁰.

Dünya Su Konseyi, su sorununu bir insan hakkı sorunu olarak değil; verimlilik sağlanamaması olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle de çok büyük projeler hazırlanmasına öncülük etmektedir. Fakat bu projeler gelişmekte olan ülkelerin finans gücünün çok üzerindedir. Bu aşamada da çokuluslu şirketler ve kredi kuruluşları bir arada çalışmakta ve projeleri bu şekilde hayata geçirmektedir.

²⁰⁰ Atılğan: s. 40.

Türkiye'nin en önemli ve merkezi su kaynakları yönetimi kuruluşu olan DSİ, Konsey'e 2000 yılında üye olmuştur. Ülkemiz Japonya ve Fransa'dan sonra %13'e denk gelecek şekilde 41 üye ve ile Konsey'e en çok üyesi olan ülkedir.

Konsey, savunduğu politikalar nedeniyle son yıllarda gittikçe büyüyen eleştirilere maruz kalmaktadır. Bunun üzerine 2004 yılında yaklaşımının temelden değiştiğini açıkladı ve suyun bir kamu malı olduğunu benimsediklerini iddia etti ve küreselleşme karşıtlarının görüşleri ile aynı doğrultuda olduklarını savundular²⁰¹.

b) Küresel Su Ortaklığı

1995 yılında kurulmuştur. Merkezi İsveç'in Stockholm kentindedir. Ortaklığın oluşturulması fikri BM Kalkınma Programı ve Dünya Bankası tarafından atılmıştır ve 1992 yılında Dublin'de alınan kararların gerçekleştirilmesini sağlamak hedeflenmiştir. Üyeleri BM, hükümetler, bankalar, meslek kuruluşları, özel sektör, sivil toplum örgütleridir.

Amacı, ulusal ve uluslararası düzeyde içme suyu ve arıtma sektörüne dair çalışmaların küresel düzeyde yürütülmesini sağlamaktır. Dünya Su Konseyi'nin belirlediği politikaları yürütür ve bunların ülkeler tarafından benimsenmesini sağlamaya çabalar. Önceliğinde yoksul insanlar olmak üzere tüm su havzalarında taraflara yardım etmek vardır. Yerel, ulusal, bölgesel, uluslararası örgütlerin güçlerini birleştirmesi için çalışmalar yürütmektedir.

²⁰¹ Age: s. 43.

c) Diğer

Yukarıda sayılan başlıca dört kuruluşa ek olarak su kaynakları yönetimine farklı açılardan bakan daha pek çok kuruluş, dernek ve sivil toplum örgütü bulunmaktadır. Bunlara birkaç örnek verecek olursak: Uluslararası Su Kaynakları Derneği (IWRA), Uluslararası Su Yönetimi Kurumları (IMWI), Uluslararası Su Birliği (IWA), Stockholm Uluslararası Su Enstitüsü (SIWI), Uluslararası Sulama ve Drenaj Komisyonu (ICID), Uluslararası Su Arzı Derneği (IWSA), Uluslararası Su Kalitesi Derneği (IAWQ), Su ve Çevre Mühendisliği Enstitüsü, Uluslararası Hidroelektrik Enerji Birliği (IHA).

Uluslararası kuruluşlar özellikle de BM insan haklarının uluslararasılaştırılmasında büyük rol oynamaktadır²⁰². Uluslararası sivil toplum kuruluşları, yürüttükleri çevre politikaları ile ülkelerin politikalarını etkileyebilmektedirler. Özellikle gelişmekte olup hem kalkınma hedeflerini gerçekleştirmeye çalışan hem de çevreyi koruma ilkelerine saygı göstermek isteyen ya da göstermesi beklenen ülkeler bu uluslararası hükümet dışı kuruluşların ya da uzmanlık kuruluşlarının raporlarından, görüşlerinden fazlasıyla yararlanmaktadır. Bu ülkelerde benimsenen politikaların kökleri, yapıları söz konusu kuruluşların tavsiyeleri doğrultusunda oluşturulmaktadır²⁰³.

²⁰² Arsava: s.101.

²⁰³ McCormick, John: The Role of Environmental NGOs in International Regimes, ed: Vig, Norman J.; Axelrod, Regina: The Global Environment, Institutions, Law and Policy, Congressional Quarterly Inc., Washington, 2009, s. 59, 68.

Hükümet dışı kuruluşların çevreyi korumada fonksiyonları²⁰⁴:

1. Devletlere bilimsel veri sağlar, bilgi edinmesine yardımcı olurlar,
2. Serbest tartışma ortamı niteliğinde forum görevi görürler,
3. Uluslararası anlaşmaların yapılmasına, geçerlik kazanmasına ve ülkelerde uygulanmasına aracılık ederler,
4. Kural ve standart belirlenmesine yardımcı olurlar,
5. Finansal ya da teknik açıdan söz konusu kural ve standartları gerçekleştiremeyen ülkelere, bu konuda yardımcı olurlar

Hükümet dışı kuruluşlar pek çok konuda olduğu gibi çevre konusunda çok sıkı çalışmakta ve çok sayıda kuruluş çok farklı menfaatleri yerine getirmek için çeşitli faaliyetler yürütmektedirler. Fakat günümüzde bu sayı aslında işlevsizlik yaratacak kadar da artmış ve çok parçalı koordinesiz bir yapıya da dönüşmüştür. Örneğin Avrupa Çevre Bürosu'nun 1996 yılında yayınladığı bir raporda 2600 adet çevre örgütünden söz etmesi ya da sadece Filipinlerin 18000, Hindistan'ın 12000 ve Bangladeş'in 10000 hükümet dışı kuruluşa ev sahipliği yapma bu duruma bir örnektir. Bu hükümet dışı kuruluşlar arasında bulunan çok sayıda çevresel kuruluş da özellikle son 30 yılda ulusal çevre politikalarını etkilemiş, çok sayıda araştırmalara imza atmış, çevre konusunda farklı felsefi görüşlerden idari yapılara kadar pek çok alanda çalışma yapmıştır. Söz konusu kuruluşların sayısının bu kadar artmasında temel etken ise hükümetlerin ve diğer yetkili devlet görevlilerin etkin çalışmadığı görüşü idi. Vatandaşlar devlet yöneticilerinin yeteri kadar iyi yönetemediğini

²⁰⁴ Murphy: s. 376.

düşündüğü konularda bu şekilde örgütlenerek bir baskı oluşturmayı, dikkat çekmeyi amaçladılar²⁰⁵.

Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, burada sayılan sayılmayan ama su kaynaklarının özelleştirilmesi doğrultusunda çalışma yapan kurum ve kuruluşlar, çokuluslu su şirketleri gibi diğer aktörleri de kapsayacak bir yorum olarak şöyle eleştiriler yapılmaktadır: Sayılan aktörler ve ulusal hükümetler arasında su hizmetlerinin özelleştirilmesi konusunda bir “işbirliği” yapılıyor gibi görülmektedir fakat aslında bu dönüşüm, devletlerin özerk kararları gibi yansıtılsa da söz konusu uluslararası kuruluşlar, ülkelerin hükümet politikalarını kendi projeleri doğrultusunda etkilemekte ulusal hükümetlerin yönetim politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmektedirler²⁰⁶. Bu aktörler aynı zamanda su krizi konusunda insanlığın karşı karşıya olduğu büyük tehditle değil; tehdidin çokuluslu şirketlere yaratacağı pazar payı ile daha çok ilgileniyor olmakla eleştirilmektedir²⁰⁷.

B. ULUSLARARASI KONFERANSLAR VE BELGELER

1. İnsan ve Çevresi Konferansı

BM tarafından 5- 16 Haziran 1972 tarihleri arasında Stockholm’de düzenlenen İnsan Çevresi Konferansı’nda kabul edilmiştir. 26 ilkeden oluşur ve su

²⁰⁵ Trzyna, Thaddeus; Childers, Roberta: World Directory of Environmental Organisations, 5th Ed. London, Eartscan, 1996 ve World Resources Institute, World Resources, 1992- 93, s. 218- 220 (Aktarım: McCormick: s. 53).

²⁰⁶ Kartal: s. 68.

²⁰⁷ Sıra Suya Geliyor: <http://www.ivmedergisi.com/s%C4%B1ra-suya-geliyor.html> (Erişim Tarihi: 21.12.2010).

ile ilgili sadece bir ilke bulunmaktadır. Bu ilke: “Bugünkü ve gelecek nesiller için ihtiyaca göre özenli planlama veya yönetim ile dünyanın doğal kaynakları, hava, su, toprak, flora ve fauna dahil, özellikle de doğal eko sistemleri temsil eden örnekler korunmalıdır.”

Su hakkında ayrıca bir ilke bulunmamaktadır. Yani o dönemlerde su kaynakları yönetiminin bu kaynaklara erişimin önemi daha tam kavranmamıştır.

2. BM Su Konferansı

1977 yılında Arjantin’de gerçekleştirilmiştir. Hükümetlerarası ilk su konferansıdır. Konferans sonrasında oluşturulan metinde “sosyo- ekonomik koşullar ve kalkınma düzeyi ne olursa olsun, bütün halkların temel ihtiyacını karşılayacak miktar ve kalitede suya ulaşma hakları vardır” denmiştir. Konferansta, içme suyuna erişimin bir insan hakkı olduğu sonucunda birleşilmiştir.

3. Uluslararası Su ve Çevre Konferansı

26- 31 Ocak 1992 tarihlerinde İrlanda’da gerçekleştirilmiştir. BM Su Konferansı’ndan sonra su konusunda yapılmış en önemli konferanstır²⁰⁸. 114 ülkeden 500 katılımcı ile gerçekleşmiş 38 STK, 14 uluslararası örgüt ve 28 BM kuruluşu yer almıştır. Amacı su kaynakları durumunun değerlendirilmesi, çevre ve eylem programları oluşturulmasıdır. Konferans sonunda “Dublin Beyanı” başlıklı belge ortaya çıkmıştır. Bu belge suyun ekonomik değerini tanır, talep temelli yaklaşımı kabul eder. Katılımcı politikalar önerir ve önerilen politikaların uygulanması halinde

²⁰⁸ Su Hizmetleri Yönetimi Genel Yapı: s. 10.

hastalıkların azalması, suların ve ekosistemin korunması, sürdürülebilir gelişme sağlanması gibi yararlar elde edileceği savunulur.

4. BM Çevre ve Kalkınma Konferansı

3- 4 Haziran 1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleştirildi. Konferans sonunda kabul edilen deklarasyonun ilkelerin hiç birinde su ile ilgili bir madde bulunmamaktadır. Aynı Konferans'ta oluşturulan belgelerden bir diğeri olan Gündem 21'in ise 18 ve 21. Bölümleri su konusuna ayrılmıştır. Bu bölümler tatlı su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve yönetiminde bütünleşik politikaların uygulanmasının ve katı atıkların ve atık suların yönetimi konularını düzenler.

5. Dünya Su Forumları²⁰⁹

Dünya Su Konseyi tarafından hazırlanan bu forumlar başta su sorunlarının teknik, ekonomik, siyasi, sosyal, hukuki tüm yönlerini tartışmanın bir aracı haline gelmiştir. Bu forumlar su ticaretine küresel bir onay aramanın yolu olarak da yorumlanmaktadır²¹⁰.

a) Birinci Dünya Su Forumu

1997 yılında Marakeş'te düzenlenmiştir. 60 ülkeden yaklaşık 500 katılımcı yer almıştır. Su, kanalizasyon, uluslararası nehirler, su kullanımında etkinliğin artırılması, su ve cinsiyet gibi pek çok konu ele alınmıştır. Forum sonunda Marakeş

²⁰⁹ Bu bölümde Dr. Ferhunde HAYIRSEVER TOPÇU'nun Antalya Su Sempozyumu'nda sunduğu "Marakeş'ten İstanbul'a Dünya Su Forumları" başlıklı bildirisinden geniş ölçüde yararlanılmıştır.

²¹⁰ Atılğan: s. 51.

Deklarasyonu kabul edilmiştir. Deklarasyonda su konusunun küresel düzeyde önemli bir konu olduğu ilan edilmiştir.

b) İkinci Dünya Su Forumu

2000 yılında Lahey’de yapılmıştır. 156 ülkeden yaklaşık 6000 katılımcı yer almıştır. İlk defa Bakanlar Konferansı ve Dünya Su Fuarı düzenlenmiştir. Birinci forumda oluşturulmasına karar verilen “Dünya Su Vizyonu” tamamlanmış bu belgede su sorununa çözüm olarak beş temel eylem belirlenmiştir. Bunlar: entegre yönetim ve tüm paydaşlara yer verme, su hizmetlerini tam maliyete göre fiyatlandırma, araştırmalar için kamu finansmanını artırma, uluslararası işbirliğini artırma ve su alanındaki yatırımları artırma şeklindedir.

c) Üçüncü Dünya Su Forumu

2003 yılında Kyoto’da düzenlenmiştir. 182 ülkeden yaklaşık 24 000 katılımcı yer almıştır. Forumun tüm ilgililerin katılımı ile gerçekleştirilmesi ve somut çözüm önerilerine varılması amaçlanmıştır. Forumda yönetim, gıda ve çevre, yer altı suları, finansman, barış için su gibi konular ele alınmıştır. Su sorunlarına çözüm için teknolojinin ve bilimsel desteğin önemi vurgulanmış, “Dünya Su Eylemleri” başlıklı rapor yayınlanmıştır.

d) Dördüncü Dünya Su Forumu

2006 yılında Meksika’da düzenlenmiştir. Büyüme, gelişme, gıda ve çevre için su, entegre su kaynakları yönetimi ve risk yönetimi gibi konular ele alınmıştır. Yerel aktörleri ön plana çıkaracak politikalar desteklenmiş, suyun ticari bir meta

olarak görüldüğü pekiştirilmiştir. Su çatışmalarını önlemek için barış gücü kurulması teklif edilmiştir. Nihai metne suyun bir insan hakkı olduğu ve bu nedenle herkes için sağlanması gerektiği eklenememiştir. Bunun nedenlerinden birisi ABD'nin bu konudaki negatif tutumu ve bir diğeri de gelişmekte olan ülkelerin, bu hakkın tanınmasının kendilerine ek hukuki ve mali yükümlülükler getirecek olmasından çekinmeleridir²¹¹. Meksika'da düzenlenen bu Dünya Su Forumu'nun sonuç bildirgesi hazırlık sürecinde Bolivya, Venezüella, Uruguay, Küba'ya yer verilmesinde bürokratik engeller çıkarılarak izin verilmediği bilinmektedir. Bu durum yönetimi özel sektöre açarak çok paydaşlı katılımı teşvik eden aktörlerin, aslında farklı seslere açık olmadığını göstermektedir²¹².

e) Beşinci Dünya Su Forumu

16- 22 Mart tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. 92 ülkeden 33 000 kişi katılmıştır. Ev sahipliğini DSİ Genel Müdürlüğü, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, İSKİ, Dışişleri Bakanlığı, ilgili kurumlar ve sivil toplum kuruluşları yapmıştır. Küresel değişimler ve risk yönetimi, insani kalkınma, insani ve çevresel ihtiyaçların karşılanması, sürdürülebilir kalkınma ve suya dayalı kalkınma için su gibi konular ele alınmıştır. Meksika'da yapılan Forumda olduğu gibi İstanbul'da gerçekleştirilen forumda da protesto gösterileri çok yoğun ve Türkiye'nin bir laboratuara çevrilmek istendiği, kaynakların yabancı sermayeli özel şirketlere satılmak istendiği konusunda büyük yankılar uyandırdı.

²¹¹ Age: s. 93.

²¹² İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu: s. 39.

6. Özelleştirme Karşıtı Hareketler

a) Mavi Gezegen Projesi

Lahey’de düzenlenen 2. Dünya Su Forumu, kendi içinde özelleştirme karşıtı hareketler de doğurdu. Bunlardan en önemlisi resmi gündemin parçası olmasalar da buldukları boş odalarda toplanarak 21. Yüzyıl Dünya Su Komisyonu’nun vizyon metnine karşıtı kendi vizyon metinlerini hazırlayan Mavi Gezegen Projesi’dir²¹³. Söz konusu proje, su adaletini sağlamak amacı ile dünyanın her pek çok yerinden bir araya gelmiş katılımcılardan oluşur ve temel amaçlarını su hakkının tanınması, suyun bir kamu malı olması nedeni ile kamu hizmeti ile yönetilmesini benimsetmek olarak belirler²¹⁴.

b) İnsanlar ve Doğa İçin Su Zirvesi

2001 yılının Temmuz ayında Vancouver’de düzenlenen Zirve, su eylemcilerinin ilk küresel sivil toplum zirvesi olma özelliğine sahiptir. İnsanlar ve Doğa İçin Su Zirvesi yukarıda açıklanan Mavi Gezegen Projesi ve bir kamu hakları savunma örgütü olan Kanadalılar Konseyi tarafından gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık kırk ülkeden sekiz yüzden fazla kişinin katıldığı zirvede temel amaç su hakkının tanınmasına katkıda bulunmak ve sahte piyasa mantığına karşıtı gelmek idi. Bu zirvede de suyun insan hakkı olduğunu güvence altına alan bir BM sözleşmesi oluşturulması için çağrıda bulunuldu²¹⁵.

²¹³ Jean: s. 146.

²¹⁴ <http://www.blueplanetproject.net/> (Erişim Tarihi: 30.10.2011).

²¹⁵ Jean: s. 148.

c) Halkın Dünya Su Forumu

Küreselleşmeye, özelleştirmelere ve özel şirketlerin ekonomiye egemen olmasına karşı çıkmak amacı ile dünyanın her yerinden gelen katılımcılarla gerçekleştirilen bu forumlar 2001 yılından beri Brezilya, Hindistan gibi ülkelerde yapılmaktadır²¹⁶. Küresel Su Adaleti Hareketi tarafından düzenlenen bu forumlarda, iktidarların su kararlarında meşruiyeti kaybettikçe daha baskıcı olduklarına dikkat çekiliyor ve özelleştirmelerin durması, suyun insan hakkı olarak kabul edilmesi ve bunun sonucu olarak yönetimin kamuda ve halkta olması savunuluyor²¹⁷.

d) Üçüncü Dünya Su Forumu

Temelinde suyun bir meta olduğu ve piyasa fiyatına göre satılması gerekliliği üzerine kurulmuş bir zirve olmasına rağmen, ilk defa muhalif sivil toplum gruplarına zirveye katılma daveti yapılması açısından önem taşımaktadır. Atılan bu adımlar 2003 yılında Kyoto’da düzenlenen bu forumun sonuç metnine muhalif sivil toplum kuruluşlarının da görüşü eklenmiş oldu²¹⁸.

e) Suyu Savunma Uluslararası Forumu

Üçüncü Dünya Su Forumu’na protesto olarak düzenlendi. 14- 19 Mart 2006 tarihleri arasında Meksika’da gerçekleştirildi. Kırktan fazla ülkeden katılım gerçekleşti. Zirve sonucunda Suyu Savunma Hareketleri Ortak Deklarasyonu

²¹⁶ Age: s. 154.

²¹⁷ Korkut, Tolga: Halkın Su Forumu “Herkes İçin Ticari Olmayan Su” İstiyor, 19.03.2009, <http://bianet.org/bianet/bianet/113248-halkin-su-forumu-herkes-icin-ticari-olmayan-su-istiyor> (Erişim Tarihi: 30.10.2011).

²¹⁸ Jean: s. 151.

yayınlandı. Deklarasyonda, suyun ticari bir mal değil bir insan hakkı olduğu, bu nedenle kesinlikle ticarileştirilmemesi gerektiği savunuldu. Kamu kuruluşları arasında dayanışmanın sağlanması gerekliliği ve etkili denetim mekanizması kurulması ihtiyacı vurgulandı²¹⁹.

f) Avrupa Başkentleri Belediye Başkanları Deklarasyonu

2007 yılında yayınlanan deklarasyona Brüksel, Paris, Londra, Lüksemburg, Lizbon, Sofya, Amsterdam, Viyana, Lefkoşe ve Tallinn belediye başkanları imza attı. Avrupa Birliği Komisyonu, Birlik iç piyasasına ilişkin yeni bir eylem planı konusunda rapor yayınlayacağı sırada açıklanan bu deklarasyon, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesine bir alternatif bulunabileceğini ve nitelikli ve herkesin ulaşabileceği kamu hizmetleri düzenlenmesi konusunda gerekliliği vurgulamaktadır. Söz konusu deklarasyon, kamu hizmetlerinin ekonomik yönü üzerinde de durarak bu hizmetlerin ekonomik bütünleşmeyi sağlamadaki faydasına da dikkat çekmektedir.

g) Afrika Su Ağı

2007 yılının Ocak ayında Kenya'nın başkenti Nairobi şehrinde Afrika'yı kapsayan ilk su ağı kuruldu. Yola kırk Afrika ülkesinden gelen 250 katılımcı ile çıkıldı ve yerel su kaynaklarını korumak, su rezervlerinin şirketlerce kullanılmasını engelleyici çalışmaları koordine etmek amaçlandı²²⁰. Henüz stratejik bir planı olmayan ağa Burkina Faso, Senegal, Kamerun, Sierra Leone, Mısır, Güney Afrika, Gana, Tanzanya, Kenya, Togo, Liberya, Tunus, Lesoto, Uganda, Malawi, Zimbabve,

²¹⁹ Meksika Suyu Savunma Bildirisi: http://alternatifsuforumu.org/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=31 (Erişim Tarihi: 25.04.2011).

²²⁰ Jean: s. 156.

Mali, Namibya, Nijerya gibi ülkeler üyedir. Afrika'daki su eylemcilerini diğer ülkelerle bir araya getirecek kanal görevi görmektedir²²¹.

h) Suyuma Dokunma Kampanyası

Çağrı metni 2008 yılında yayınlanarak oluşumuna başlanan Suyuma Dokunma Kampanyası çeşitli sivil toplum örgütleri, yurttaş girişimleri ve siyasi partilerden meydana gelmektedir. Şu anda imzacı sayısı 37'ye ulaşan kampanyada bünyesinde onlarca yerel çevre derneği barındıran çevre platformları, barajlara karşı mücadele veren örgütler ve siyasi partiler, Küresel Eylem Grubu gibi iklim değişikliği ve enerji konusunda kampanya yapan gruplar ve çeşitli çevre, kadın ve insan hakları örgütleri ile sosyal hareketler bulunuyor. Suyuma Dokunma Kampanyası, kendini, çevreyi gözetmeyen ve doğal kaynakların sonuna dek tüketilmesine dayanan neoliberal kalkınmacı anlayışa karşı çıkan, su yönetiminin ve kontrolünün kamusal, sosyal, kooperatif, katılımcı ve adil olması gerektiğini savunan katılımcı, şeffaf ve demokratik bir süreç olarak tanımlıyor²²².

²²¹ Dünyada Suyun Ticarileştirilmesi ve Su Mücadeleleri, İvme Dergisi, S. 7, <http://ekolojiagi.wordpress.com/2011/03/01/dunyada-suyun-ticarilestirilmesi-ve-su-mucadeleleri/> (Erişim Tarihi: 30.10.2011).

²²² Şahin, Ümit: Alternatif Su Forumu, İklim Değişikliği ve Su Politikaları, http://www.birgun.net/city_index.php?news_code=1236337908&year=2009&month=03&day=06 (Erişim Tarihi: 25.04.2011).

i) Avrupa Kamusal Su Ağı

2008 yılında İsveç'in Malmö kentinde gerçekleştirilen Avrupa Sosyal Forumu sırasında kurulan ağ, temel hedef olarak suda özelleştirmeye yönelik baskılara karşı durmayı ve alternatif kamusal su idaresi fikrini geliştirip Avrupa düzeyinde yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır²²³. Aynı tarihte Suyuma Dokunma Kampanyası ile bir araya gelerek bir de manifesto yayınlayan ağ, suyun insan hakkı olarak kabul edilmesini savunmakta, Avrupa Komisyonu'nu suya dair yönettiği politikalar nedeni ile eleştirmekte, AB ülkelerine seslenmekte ve kamu- kamu işbirliği temelli su yönetimi politikalarını savunmaktadır²²⁴.

j) Uluslararası Alternatif Su Forumu

20- 22 Mart 2009 tarihlerin İstanbul'da gerçekleştirildi. "Suyuma Dokunma Kampanyası" tarafından organize edilen forum 5. Dünya Su Forumu'na alternatif olarak düzenlendi. Forumun itirazları Dünya Su Forumu'nun BM ya da bağımsız bir STK tarafından değil, bir şirketler tarafından düzenlenmesi, alınan kararların suyun insan hakkı olduğu doğrultusunda olmaması, büyük barajların ekosisteme verdiği zararlın göz ardı edilmesidir. Forumun ardından Meksika'da yapılan Alternatif Su Forumu'nda kabul edilen Suyun Savunması Bildirisi'ni ana eksen olarak kabul eden bir bildirge yayınlanarak suyun kamu malı

²²³ Şenalp, Örsan: Su Mücadelesi Kıtasal Düzeyde de Yayılıyor, 12.10.2008 http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=19892 (Erişim Tarihi: 30.10.2011).

²²⁴ Kamusal Su İçin Avrupa Ağı Manifestosu, http://www.kureseylem.org/index.php?option=com_content&view=article&id=62:kamusal-su-cin-avrupa-a-manifestosu-&catid=38:ne-istiyoruz&Itemid=58 (Erişim Tarihi: 30.10.2011).

olduğu ve devredilemez bir insan hakkı olduğu konusunda çarpıcı ve net açıklamalar yapılmıřtır²²⁵.

²²⁵ şahin: http://www.birgun.net/city_index.php?news_code=1236337908&year=2009&month=03&day=06. (Erişim Tarihi: 25.04.2011).

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN SU KAYNAKLARI VE YÖNETİMİ POLİTİKALARI

Su sorununun ülkemizde yansımaları, dünyada su kaynakları yönetim politikalarında meydana gelen dönüşümlerin ülkemize etkileri gibi konuları ele alacağımız bu bölümde öncelikle ülkemizin su kaynaklarının ne durumda olduğunu, bu kaynakların yönetim politikalarını hangi aktörlerin etkilediğini, yönetimin hukuki dayanaklarını incelemekte fayda var.

A. TÜRKİYE’NİN SU KAYNAKLARI

- Ülkemizin yıllık su potansiyeli 193 milyar m³’tür, su kaynakları potansiyeli ise²²⁶:

- Yıllık Ortalama : 643 mm/yıl
- Yıllık Yağış Miktarı : 501 milyar m³
- Buharlaşma : 274 milyar m³
- Yer Altına Sızma : 41 milyar m³
- Yıllık Yüzey Akışı : 186 milyar m³
- Kullanılabilir Yüzey Suyu : 98 milyar m³
- Yıllık Çekilebilir Su Miktarı : 14 milyar m³

²²⁶ DSİ: DSİ Faaliyet Raporu, 2006, http://www.dsi.gov.tr/faaliyet_raporlari/2006_faaliyet_raporu.pdf (Erişim tarihi 29.11.2010).

Türkiye’de günümüzde yer altı ve üstü suların sadece %35’inden yararlanılmakta ve bu rakam yaklaşık olarak 112 milyar m³’e denk gelmektedir²²⁷. Bu potansiyelin ise sadece 40 milyar m³’ü verimli kullanılabilir.

Bu suyun kullanımının sektörlere göre dağılımı aşağıdaki gibidir²²⁸:

- İçme ve kullanmada: toplam miktarın %15’i
- Sulamada: toplam miktarın %75’i
- Sanayide: toplam miktarın %10’u

Dünya’da kişi başına düşen kullanılabilir su potansiyeli 7600 m³ iken Türkiye’de 3690 m³’ tür. Kişi başına düşen yıllık teknik ve ekonomik olarak kullanılabilir su miktarı farklı kaynaklarda 1450- 1700 m³ arasında gösterilmektedir²²⁹. Bu durum ülkemizi su kısıtı çeken ülkeler sınıfına sokmaktadır. Zaten Türkiye’nin sanıldığı gibi aksine su kaynakları bakımından su zengini bir ülke olmadığı, yakın zamanda kaynaklarının, ihtiyaçlarını karşılamaya yetemeyeceği Dışişleri Bakanlığı tarafından 1990’lı yılların ortalarında belirtilmiştir²³⁰. Genel tahminlere göre 2030 yılına gelindiğinde Türkiye’de yaklaşık 100 milyonluk bir

²²⁷ TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: s. 49.

²²⁸ İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu: s. 30.

²²⁹ USİAD Su Raporu: s. 47.

²³⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı Bölgesel ve Sınırtaşan Sular Dairesi: s. 3,4.

nüfus olacağı ve bu durumda kişi başına düşen yıllık ortalama su miktarının 1000 m³ altına düşebileceği hesaplanmaktadır²³¹.

Bu rakamlarla Dünya genelinde durumumuz:

- Batı Avrupa'da kişi başına düşen yıllık su kullanımı 7.600 metre küp; Türkiye'de ise 1.450- 1700 m³ (232).
- Ülkemizde nüfusun %60'ından fazlası su kısıtı yaşamaktadır yani nüfusun yarısından fazlasının kişi başına tüketimi ortalama 3000 m³'ten azdır²³³. Yani kişi başına düşen kullanılabilir su potansiyeli yukarıda da belirtildiği gibi ortalama yıllık 1450- 1700 m³'tür. Bu rakamla su kısıtı çeken ülke konumunda olan Türkiye, yapılan tahminlere göre 2030 yılında 100 milyon nüfusa ulaşacak ve kişi başına düşen su potansiyeli yıllık 1000 m³'e düşecek yani Türkiye su fakiri ülke haline gelecek²³⁴.
- Türkiye, sanayi faaliyetlerinde harcadığı su miktarı ve oranı bakımından az gelişmiş ülke konumuna daha yakındır²³⁵.
- Dışişleri'nin daha 1994 yılında yayınladığı rapor ortaya koymuştur ki Türkiye'de kişi başına düşen su miktarı civar ülkeler olan Irak'tan çok düşük; Suriye, İsrail, Ürdün, Filistin gibi ülkelere göre ise yüksektir. Bu

²³¹ TÜSİAD: Türkiye'de Su Yönetimi: Sorunlar ve Öneriler, 2008, İstanbul, s. 14.

²³² National Geographic Türkiye, Su Varlığı da Yokluğu da Korkutuyor: s. 88.

²³³ TÜSİAD: s. 183.

²³⁴ İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu: s. 30.

²³⁵ Age: s. 30.

rakamlar ve Türkiye'nin su kısıtı yaşayan bir ülke olması, Orta Doğu'da bulunan diğer ülkelerin su ihtiyaçlarını karşılamaya tahsis edecek kadar bol suyu olmadığını göstermektedir²³⁶.

- Ülkemizde 2004 yılı rakamlarıyla ele alacak olursak nüfusun %78'ine şebeke suyu hizmeti sağlanmaktadır. Kanalizasyon şebekesi ise nüfusun %68'ine verilmektedir. Atık su arıtma tesisi hizmeti toplam nüfusun %34'üne verilmektedir. Su kaçağından kaynaklanan kayıpları oranı ise %30- 40 civarındadır²³⁷. Bu rakamlar ülkemizi su kirlenmesi önleme ve atık su arıtımı alanlarında dünya ortalamasının oldukça altına itmektedir²³⁸. Ülkemizde 2008 yılında içme ve kullanma suyu şebekesi ve arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye sayısı 3190'dır ve bu hizmetin ulaştırıldığı nüfus, belediye içindeki nüfusun %99'udur²³⁹. Kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen nüfusun belediye nüfusuna oranı ise %88'dir²⁴⁰.

²³⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı Bölgesel ve Sınırşan Sular Dairesi: Age, s. 5, Tablo: 1.

²³⁷ İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu: s. 31.

²³⁸ Age: s. 31.

²³⁹ Türkiye İstatistik Kurumu: İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi ve Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Belediye Sayısı ve Nüfusu 2008, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6236&tb_id=1 (Erişim Tarihi: 10.12.2010).

²⁴⁰ Türkiye İstatistik Kurumu: Belediye Atıksu İstatistikleri Veri Tabanı, http://tuikrapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?cevredb2=&report=CEVAT21.RDF&p_kod=0&p_yil=2008&p_dil=1&desformat=html&ENVID=cevredb2Env (Erişim Tarihi: 10.12.2010).

- BM tarafından 2006 yılında yayınlanan rapora göre tatlı su kaynakları, yer altı suları miktarı ve kalitesi, atık suların arıtılma oranı gibi kriterlerin dikkate alındığı araştırma sonuçlarında ilk sıralarda Kanada, Yeni Zelanda gibi ülkeler bulunmaktadır. Türkiye ise bu listede 45. sıradadır. Bunun başlıca nedenleri kentsel atık suların büyük ölçüde arıtılmıyor olması, tarımsal faaliyette kullanılan gübre ve kimyasal maddelerin yer altı sularına karışıyor olması, sanayi tesislerinin atıklarının kontrolsüzce doğaya verilmesi gibi durumlardır²⁴¹.

B. TÜRKİYE'DE SU KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN HUKUKSAL DAYANAĞI VE KURUMSAL YAPISI

1. Türkiye Su Hukukunun Tarihçesi²⁴²

Su yaşamın kaynağı olduğundan hukuk tarihinde yazılı ya da yazısız neredeyse bütün kurallar suyla ilgili düzenlemeleri de içerdi. Daha, Hammurabi Yasaları'nda bile su kullanımıyla ilgili kurallara ve bu konuda hak ihlallerinin yaptırımlarına yer verilmişti. Roma Hukuku'nda ise doğal kaynakların ve bunların içinde suyun da kamu malı olduğu düzenlenmekteydi ve insanlığın ortak malı olarak görülürlerdi²⁴³.

İlk medeniyetler Dicle, Fırat ve Nil nehirleri çevresinde ortaya çıkmıştır. Medeniyetlerin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli role sahip olan su, Doğu

²⁴¹ TÜSİAD: s. 35.

²⁴² Öngür, Tahir: Dünden Yarına Su Politikaları, Ege Çevre ve Kültür Platformu (EGEÇEP) 2. Kurultayı, 7- 8 Şubat 2009.

²⁴³ Shiva: s. 39, 40.

Akdeniz ve Ortadoğu kökenli tek Tanrılı üç din olan Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık'ta da büyük öneme sahiptir. Bu nedenle söz konusu dinlerin kitaplarında da su hakkında pek çok ayete rastlanmaktadır. Tevrat'ta, bir kaynaktan su çekmenin zevkinin tatmayanların yaşama sevincini tatmamış olacağı yazılmaktadır. Kuran-ı Kerim'de ise su kelimesi 60; nehir kelimesi 50, deniz kelimesi ise 40 defa kullanılmıştır. İslam hukukçularının büyük bir bölümü suyu satılamaz ve özel mülkiyete geçirilemez olarak kabul etmektedirler. Su, ihtiyacı olan herkese tahsis edilmesi gereken ortak bir maldır ve ticari bir mal olarak görülmesi ahlak ve adalete bağdaşmaz. Su, üzerinde bu şekilde tasarruf edilemez bir olgudur çünkü insan emeğinin ürünü değil; Allah'ın lütfettiği bir üründür²⁴⁴. İslam Hukuku'nda kişisel mülkiyetin olmadığı yalnızca iki varlık var: toprak ve su. Suyla ilgili düzenlemeler, suyun sahibi olan Tanrı adına, onun yeryüzündeki temsilcisi olan Halife tarafından yürütülürdü.

Osmanlı İmparatorluğu'nda suyun yönetimi halife/ hükümdarlar tarafından toplumsal örgütlenmenin sürdürülebilmesi adına "tımara" düzeni ile sağlanmıştır. Oluşturulan "Kadim Kullanma Hakkı" kavramıyla suyun kıt olduğu durumlarda, tımara sisteminin getirdiği yükümlülükleri saklı kalmak ve halifeye (hükümdara) karşı görevlerini aksatmamak koşulu ile suyu ilk kullananın sürekli hak kazandığı bir düzen oluşturulmuştu.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde de temel ilkelerde köklü değişikliklere gidilmesi. Suyun mülkiyeti Tanrı adına hükümdarda değildi ama bu sefer de Cumhuriyet

²⁴⁴ Yıldız, Dursun: Tarihi Geçmişi, Stratejik Önemi ve Su Sorunu Açısından Akdeniz'in Doğusu, Bizim Kitaplar, İstanbul, 2008, s. 174, 175.

adına Devlet'e aittir. Medeni Kanun'a göre suyun mülkiyeti, öteki doğal varlıklarla birlikte devlete aittir. Suya ilişkin özel yasalar çok sonra ortaya çıktı. Düzenlemelerde son döneme kadar kamu yararı, kişisel yararın önünde tutuldu.

2. Türkiye'de Su Kaynakları Yönetimine Esas Teşkil Eden Mevzuat

Ülkemizde su kaynakları yönetiminde hukuksal durum:

- Anayasa

1924 Anayasası, su kaynakları ve yönetimi hakkında herhangi bir hükme yer vermez. 1961 Anayasası, 130. maddede tabii servet ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altında düzenlenmiştir. Bu kaynakların aranması ve işletilmesi hakkı devlete tanınmıştır. Arama ve işletmenin özel teşebbüs eliyle yapılabilmesi ancak devletin bu özel teşebbüsle birleşmesi ve kanunun açık iznine bağlıdır. 1982 Anayasası, tabii servet ve kaynakları 168. maddede düzenler. Bu Anayasada kaynaklar yine devletin hüküm ve tasarrufu altındadır ve arama, işletme hakkı devlete aittir. Önceki anayasadan farklı olarak devlet bu hakkını belli bir süre için gerçek ve tüzel kişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynakların arama ve işletmesinin devletin gerçek ve tüzel kişilerle ortak olarak ya da bu kişilerce doğrudan yapılabileceği kanunun açık iznine tabi tutulmuştur.

- Medeni Kanun

Medeni Kanun, su konusunu diğer pek çok ülkenin medeni kanunlarında yapıldığı gibi genel sular ve özel mülkiyet ve özel hukuk konusu olan sular şeklinde ikiye ayırarak düzenlemiştir.

Genel Sular: 715. maddede düzenlenen bu sular sahipsiz ve yararı kamuya ait olan sulardır. Genel sular devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bu nitelikli suların üzerinde özel mülkiyet kurulmasına izin yoktur ve herkes ihtiyacı oranında kullanır. Bunlar denizler, akarsular, göller ve yer altı sularıdır. Akarsular büyüklük ve küçüklüklerine göre genel veya özel su sayılabilirler.

Yer altı suları genel nitelikli sulardır. Medeni Kanun'un 756. maddesinde düzenlendiği üzere kamu yararına ait sular olduklarından arza malik olmak doğrudan yer altı sularına da malik olma sonucunu doğurmaz. Arazi maliklerinin yer altı sularından faydalanmaları için özel kanun hükümlerinin saklı olduğu da aynı maddede belirtilmiştir.

Özel Mülkiyet ve Özel Hukuk Konusu Olan Sular: Bu türe çıktığı arazinin ayrılmaz parçası olan kaynaklar girer. Medeni Kanun'un Taşınmaz Mülkiyetinin İçeriği ve Kısıtlamaları başlıklı bölümü altında düzenlenen 718. maddesine göre "Arazi üzerindeki mülkiyet, kullanılmasında yarar olduğu ölçüde, üstündeki hava ve altındaki arz katmanlarını kapsar. Bu mülkiyetin kapsamına yasal sınırlamalar saklı kalmak üzere... kaynaklar da girer." Bu sınırlamalar kamu hukuku kısıtlamaları ve mecra hakkı (TMK md 727), komşu hakkından doğan sınırlamalar (TMK md 737), geçit hakkı (TMK md 747), kaynak ve yer altı sularının kullanımından doğan kısıtlamalar (TMK md 756) gibi şekillerde düzenlenmiştir. Bu kaynaklar arazi sahibinin mülkiyetindedirler ve bu mülkiyetin kazanılması için toprağın mülkiyetinin kazanılması yeterlidir. Buralarda irtifak ve kullanma haklarının kurulması da aynı kanunda düzenlenmiştir. Genel ve özel su arasındaki ayrımı net bir çizgi ile belirtmeyen kanunumuz "kaynak" tanımını 769. maddede toprağın bütünüyleyiçi

parçası olan ve mülkiyetinin, ait olduğu toprağın mülkiyeti ile birlikte elde edildiği su olarak yapmıştır. Kaynağın özel mülkiyete konu olabilmesi için taşınmazın tapulu olması ve çıktığı taşınmazın sınırlarını aşmayan boyutlarda bir debiye sahip olması gerektiği kabul edilir. Suyun, çıktığı taşınmazın sınırlarını aşacak kadar büyük olması durumunda veya çıktığı anda dere haline geldiği hallerde kaynak artık arazinin bütünleyici parçası sayılmaz ve taşınmaz sahibinin ihtiyacından fazlası genel su olarak kabul görür²⁴⁵.

Su kaynaklarının kullanımı ve üzerindeki yetki bakımından bu genel düzenlemeler dışında da pek çok kanun ve yönetmelik de bulunmaktadır.

3. Türkiye’de Su Kaynakları Yönetimini Kurumsal Yapısı

Ülkemizde su kaynakları yönetimi ile ilgili kararları alan ve uygulayan yapı aşağıda sıralanmıştır²⁴⁶:

- Devlet Su İşleri: Su kaynakları araştırması, proje geliştirme, planlama, nüfusu 100. 000’in üzerindeki belediyelere su sağlanması. Su kaynaklarını kirliliğine göre gruplandırma
- Çevre ve Orman Bakanlığı: Su kaynaklarının kirliliğinin önlenmesi, çevresel standartları belirleme, izin ve denetim mekanizması. Su kaynaklarını kirliliğine göre gruplandırma
- Sağlık Bakanlığı: İçme suyu yasaının oluşturulması, içme suyu standartlarının belirlenmesi, yüzme suyu mevzuatı

²⁴⁵ İlgün, Mühübe Gürlek: Su Davaları Kaynak Suları Mecra Hakkı Alacak Davaları, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008, s. 1, 3.

²⁴⁶ USİAD Su Raporu: s. 61; Özkaya: s. 77.

- İller Bankası: Su ve su arıtımı tesislerinin planlanması, finansı
- Devlet Planlama Teşkilatı: Su kaynakları yatırımlarının genel planlaması
- Büyükşehir Belediyelerinin Su ve Kanalizasyon İdareleri: Endüstriyel atık su deşarjlarının denetimi, kanalizasyon ve atık su denetim tesisleri yapımı, işletimi, bakımı. Atık suların alıcı ortamlara deşarj izni
- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı: Tüm su ürünleri sahalarının kalitesinden sorumlu, zirai ilaç kontrolü
- Kültür ve Turizm Bakanlığı: Turistik bölgelerde atık su arıtım altyapılarının oluşturulması
- Dışişleri Bakanlığı: Sınır aşan sular ile ilgili kararlar

Ülkemizde son zamanlarda AB Uyum Yasaları kapsamında bir Su Yasası oluşturulması planlanmıştır fakat hazırlanan taslak mevcut yasaların toplamı niteliğinde olmuştur.

C. TÜRKİYE'DE SU KAYNAKLARI YÖNETİMİ ESASLARI

1. Kaynaklara Bakış Açısı

Her ülkede olduğu gibi ülkemizde de su kaynakları yönetimi ekonomik, sosyal, siyasi pek çok alanda kalkınma unsurudur. Bu nedenle bu konunun ulusal çıkarlarımıza uygun bir şekilde planlanması zorunludur. Anayasa'da su kaynaklarının ülkenin doğal zenginliği olduğu ve devletin yönetiminde halkın yararı için kullanılacağı temel hüküm olarak belirtilmiştir. Ülkemizde su kaynakları yönetiminde kamu ağırlıklı bir yapı mevcuttur. Bu yönetimde merkezi yönetimin yetkileri ağırlıklı olmakla birlikte yerel yönetimle koordineli bir çalışma

öngörülmektedir. Bu entegre yapı suyun sadece yönetim konusunda sağlanmış olup kalite yönetiminde boşluk bulunmaktadır.

2. Sistemimizde Fiyatlandırma

Ülkemizde su kaynakları yönetimi kamu hizmeti olarak algılanmakta ve fiyatı belirlemede toplumsal fayda kriterlerine göre hareket edilmektedir. Fiyat hesaplanırken suyun kaynağından tüketiciye ulaşması için gereken yatırımlar, bakım masrafları ve sektörde istihdam edilen kişilerin ücretleri dikkate alınmakta ve bu kalemler üzerinden çıkan fiyat devlet ve belediyelerce subvansede edilerek herkesin suya erişme hakkı sağlanmaya çalışılmaktadır²⁴⁷.

3. Entegre Havza Yönetimi

“Havzayı tüm paydaşları ile beraber ele alan, arazi kullanımlarına bağlı olarak su ihtiyaçları ve temini, kullanımını takiben etkisini irdeleyen; tüm bu süreçlerin sürdürülebilir olması için çeşitli enstürmanların kullanımını sağlayan bir üst yönetimdir²⁴⁸.”

Bütünleşik su kaynakları yönetim modeli başka bir anlatımla“su havzalarını yer altı ve yer üstü su kaynaklarıyla birlikte ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle bir bütünlük içerisinde koordinasyon ile yönetilmesi”dir²⁴⁹. Bu yönetim

²⁴⁷ TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: s. 49.

²⁴⁸ Dawai, H.; Jingsheng, C.: Issues, Perspectives and Need for Integrated Watershed Management in China, Environmental Conservation, 2001, s:368-377 (Aktarım: TÜSİAD: s. 86).

²⁴⁹ Özelleştirmelerin, bütünleşik su kaynakları yönetiminin bir sonucu olduğunu savunan görüşler de mevcuttur. Bu görüşe göre entegre havza yönetimi için

şeklinin Entegre havza yönetimi uygulamak için su kaynakları havzalara bölünerek yönetilmeli, havzayı kullanan tüm tarafların temsili ve kararlara katılımı sağlanmalı, planlar kısa, orta ve uzun vadeli yapılmalı, planların gerçekleştirilmesinin denetimi özerk bir kuruma bırakılmalı, işletmelerde özelleştirme esas olmalı, havzalar arası eşgüdüm merkezi otorite tarafından sağlanmalıdır²⁵⁰. Entegre havza yönetiminin başarıya ulaşabilmesi için havza sınırının belirlenmesi, katılımcılığın oluşturulması, veri tabanının etkili olması konuları çok önemlidir²⁵¹.

Entegre havza yönetimi ilkeleri²⁵²:

- Öncelik sosyoekonomik ve suya erişim düzeyinde olacak şekilde su kaynakları üzerinde tüm menfaatler bir arada ele alınmalıdır.

oluşturulması gereken kurumsallaşmadan kastedilen “su kaynaklarının yönetim mülkiyetinin özel sektöre devredilmesi, su kullanıcılarının su haklarının yasal güvenceye kavuşturulması ve devletin su kaynakları yönetimi içerisindeki rolünün sadece denetim ile sınırlandırılmasıdır.” Bu görüşü savunan kişilere örnek olarak bkz: Yalçınkaya: s.:3,7.

²⁵⁰ Gönenç, İ. E.; Baykal, B. B.; Tanık, A.; İnce, O.: Türkiye Su Kaynakları Yönetimine Yeni Bir Yaklaşım, Türkiye’de Çevre Kirlenmesi Öncelikleri Sempozyumu II, 22- 23 Mayıs 1997, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Tübitak Marmara Araştırma Merkezi, Gebze- Kocaeli, Cilt II, s: 727- 741 (Aktarım: TÜSİAD: s. 88).

²⁵¹ Cömert: s. 52, 53.

²⁵² Führ, Martin; Wahl, Rainer; Von Wilmowsky, Peter: Umweltrecht und Umweltwissenschaft, Festschrift für Eckard Rehbinder, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 2007, s. 438.

- Su, finansal, sosyal ve çevresel özellikleri ile ele alınacak ve etkin kullanım için yatırımcılarla da konuşularak uygun bir fiyat belirlenmelidir
- Yer altı sularının korunmasının özel önemi dikkate alınmalıdır
- Etkin su politikası uygulayabilmek için kapasitenin geliştirilmelidir
- Toplumsal örgüt ve kurumların karar mekanizmasında daha etkin rol alması sağlanmalıdır

Türkiye’de 26 su havzası bulunmakta ve bu havzalar ülke yüz ölçümünün 1/3’ünü kaplamaktadır. Tüm havzaların Türkiye’deki ortalama su potansiyelleri ise 70 milyar m³ tür ve ülkenin ortalama su potansiyellerinin 1/3’ünden fazlasına karşılık gelmektedir²⁵³. Sadece Fırat, Dicle, Doğu Karadeniz Doğu Akdeniz ve Antalya Havzaları ülkenin yıllık toplam su miktarının yarısına sahiptir. Sadece Fırat ve Dicle Havzaları’nı payı toplam akışın %30’unu kapsamaktadır²⁵⁴. Bu rakamlar ülkemizde su kaynaklarının korunmasında havza bazında çalışmanın önemine dikkat çekmektedir.

4. Türkiye’de Çevre Hakkı

a) 1982 Anayasası

Türkiye’de bu hakkın nasıl anlaşıldığı ve nasıl sağlandığı korunduğu konusunda incelenmesi gereken temel belge Anayasadır. Türk Anayasaları içinde çevre hakkına açıkça yer veren ilk anayasa 1982 Anayasadır. Çevre hakkı, Anayasa’nın 56. maddesinde düzenlenmiştir.

²⁵³ USİAD Su Raporu: s. 47.

²⁵⁴ TÜSİAD: s. 31.

Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, evre sağlığını korumak ve evre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.

Düzenleme dayanışma haklarının ruhuna uygun şekilde hakkın yükümlüsünü hem devlet hem bireyler olarak düzenlemiştir fakat yurттаřın başvuru hakkı konusunda düzenleme yapılmamıştır. Aynı şekilde ihlal durumuna bir yaptırım öngörülmemiştir.

Yukarıda açıklanan madde ve gerekleri Anayasada düzenlendiğinden tüm kanun ve diğer mevzuat bu düzenlemeye uygun şekilde düzenlenmeli, maddenin gereği yerine getirilmelidir. Söz konusu madde sosyal devlet anlayışının bir yansıması şeklinde düzenlenmiştir. Dünya Sağlık rgt, devlet tarafından sağlanması gereken sağlık hizmetleri arasında sağlıklı ve güvenli su olgusuna da yer verir. Anayasanın yukarıda yazılı maddesi de bu raporlara uygundur.

İmar, çevre ve kamulaştırma gibi konularda meydana gelen uyuşmalıkların çözümü Danıştay'da görülmektedir. Danıştay da bu davalarda Genellikle Anayasanın 56. maddesini temel almaktadır. Ayrıca kişi dokunulmazlığı, yaşan hakkı gibi alanlar da bu konu ile yakından ilgili olduğundan 17. maddeye de sık sık yer verilmektedir. Çevre konularında ülkemizde maalesef çok karşılaşılan sorunlardan birisi mahkeme kararlarının uygulanmamasıdır. Bu nedenle 125. madde de bu uyuşmazlıklarda uygulanana maddelerden birisidir²⁵⁵.

Bu hakkın sınırlanması ihtimallerini inceleyecek olursak:

- Anayasa'nın 56. maddesinde Sosyal ve Ekonomik Haklar başlığı altında düzenlenerek Çevre Hakkı, sosyal bir hak olarak kabul edilmiştir. Söz konusu haklar 65. maddede devletin ekonomik ve sosyal alanlarda Anayasa'da belirtilen görevlerini yerine getirirken "ekonomik istikrarın korunmasını gözetmesi ve bu hakları mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirmesi" sınırlamasına dahildirler. Çevre hakkının da Anayasa'nın bu bölümünde düzenlenmesi ile söz konusu sınıra takıldığı tartışılmaktadır. Söz konusu sınırlama konusunda en başta söylenmesi gerekenlerden biri sınırlamanın sadece devlete yöneltildiği bireylerin yükümlülüğüne bir sınır getirilmediğidir. Ayrıca madde kesinlikle devletin yükümlülüğünün kaldırıldığı şeklinde yorumlanamaz, düzenleme sadece bir sınırlamadır. Zaten çevre hakkı devlete geliştirme, koruma, önleme

²⁵⁵ Berberoğlu, Ahmet: Kent ve Çevre Davalarında Kamu Yararı Kavramı ve Uygulanmayan Mahkeme Kararları konulu panelde sunulan bildiri, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2009, s. 15.

ödevleri yüklemektedir ve 65. maddede sayılan sınırlama etkisi bunlardan sadece birincisi için düşünülebilir. Buna da ek olarak devlet, mali olanakları ölçüsünde hareket etme durumunu fırsat eşitliği şeklinde kullanacak ve ekonomik istikrarın korunması adına sadece belli kesimlerin bu haktan yararlanabilmesi sonucunu doğuracak eylem ve düzenlemelere gidemeyecektir.

- Söz konusu hakka bir diğer sınırlama sorunu da TBMM'nin Bakanlar Kurulu'na kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermesini düzenleyen 91. maddeden kaynaklanmaktadır. Bu maddeye göre çevre hakkının yer aldığı bölüm, amacı, kapsamı, ilkeleri ve süresi belirtilmek şartıyla KHK ile düzenlenebilir. Anayasanın hükmünde de açıkça göreceğimiz üzere Bakanlar Kurulu'na verilen KHK yetkisi mutlaka bir sınırlama olmak zorunda değildir bu bir düzenleme yetkisidir ve her düzenleme de mutlaka sınırlama değildir. Bu nedenle çevre hakkının KHK ile ancak sınırlamaya varmayan ölçülerde düzenlenebileceği sonucuna varırız.

b) Çevre Kanunu

Ülkemizin ilk çevre kanunu 1983 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren 2872 sayılı Çevre Kanunu'dur. Bu kanun 2006 yılında yürürlüğe giren 5491 sayılı Çevre Kanunu ile geniş çapta değişikliğe uğramıştır²⁵⁶. Kanunun geldiği son noktada amacı, "bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve

²⁵⁶ Keleş, Ruşen; Hamamcı, Can; Çoban, Aykut.: Çevre Politikası, İmge Kitabevi, 6. Baskı, Ankara, 2009, s. 517.

sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır”. Çevre Kanunu, çevre korumayı hem kirliliğin, bozulmanın önlenmesi hem de iyileştirme ve geliştirme çalışmalarının yapılması şeklinde geniş olarak düzenler²⁵⁷. Çevre kanununda yer alan tanımlara göre çevre politikası “İdarî, teknik, hukukî, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel araçları kullanarak doğal ve yapay çevre unsurlarının sürdürülebilir kullanımını ve gelişmesini sağlamak üzere yerel, bölgesel, ulusal ve küresel düzeyde belirlenen politika ve stratejilerin uygulanması” anlamına gelmektedir. Kanun çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi ile herkesin görevli olduğunu ve alınacak önlemlere herkesin uymakla yükümlü olduğunu belirterek günümüz modern çevre hukuku ilkelerine uygun bir düzenleme ihtiva etmektedir. Ayrıca bu kanun ile “çevre hakkı” 3. maddenin e bendinde getirilen düzenleme ile dolaylı olarak tanınmış olmaktadır²⁵⁸. Anılan maddede Bakanlık ve yerel yönetimlerin, vatandaşların çevre hakkını kullanacakları ortamı yaratmakla yükümlü oldukları düzenlenmektedir.

Suyun bir doğal kaynak olarak tanımlandığı Kanunda, bir insan hakkı olduğu doğrudan kabul edilmemiştir. Buna rağmen Türkiye'nin çevre hukuku düzenlemeleri pek çok ülkeye göre daha ileri düzeyde bulunmaktadır. Elbette ki eksiklerimiz vardır fakat ülkemizde çevre korumada asıl problemimiz yargı kararlarının uygulanmaması olarak görülmektedir²⁵⁹.

²⁵⁷ Turgut: s. 57.

²⁵⁸ Age: s. 80.

²⁵⁹ Dinç: s. 41.

c) Türk Ceza Kanunu

Ülkemizde çevre hakkının korunması için getirilmiş önemli düzenlemelerden birisi de Türk Ceza Kanunu'nun Çevreye Karşı Suçlar bölümüdür. Bu bölümde çevreye kasten ve taksirle zarar verme suçları düzenlenmiş ardından gürültüye ve imar kirliliğine neden olma suçları hükme bağlanmıştır. TCK'da yapılan düzenleme ile Çevre Kanunu'nda düzenlenen idari para cezalarından daha etkin olan hapis cezalarına da yer verilmiştir.

5. Türkiye'de Kamu Hizmeti Kavramı

a) Anayasa Mahkemesi

Mahkemenin kamu hizmeti kavramına yaptığı tanım “devlet ya da diğer kamu tüzel kişileri tarafından ya da bunların gözetim ve denetimleri altında, genel ve ortak gereksinimleri karşılamak, kamu yararı ya da çıkarını sağlamak için yapılan ve topluma sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli etkinliklerdir²⁶⁰. Mahkeme bu konuyu şu şekilde tartışmakta: “Görevsel bakımdan bir girişim ve etkinliğin kamu hizmeti sayılması veya sayılmaması, değişik koşullar dikkate alınarak yasa koyucunun görüşleri doğrultusundaki belirlemelerine göre şekillenen değişken ve göreceli bir konudur. Kamu hizmetinin yönetsel ögesi, genelde kamusal yönetim biçimi ise de, idarenin özel hukuk hükümlerine göre yürüttüğü kimi etkinliklerin de bu nitelikte olduğu görülmektedir. Fakat bir hizmetin amacı kamu yararı ise kamu hukuku esaslarına bağlı kalacağı açıktır. Bu nedenle idarenin, toplumun yararına olarak genel ve ortak gereksinimlerini karşılamak için giriştiği etkinlikler hangi yol ve usulle

²⁶⁰ AYM: E. 1994/ 71, K. 1995/ 23, RG. 20.03.1996- 22586.

yapılırsa yapılınsın kamu hizmeti sayılacağından "kamu hizmeti" kavramının en önemli ögesi yönetim biçimi değil, hizmetin amacı ve bunun sorumluluğunu üstlenen organın niteliğidir. Böyle olunca, kamu hizmetleri, devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin toplumun genel ortak gereksinimlerini karşılamak amacıyla yürüttüğü veya buyruğu ve sorumluluğu altında başkalarına yaptırdığı etkinlikler olarak tanımlanabilir”²⁶¹.

Anayasa Mahkemesi'nin 1990'lı yılların özellikle ilk yarısında verdiği kararlarda mutlakçı kamu hizmeti görüşünün benimsendiği görüyoruz. Bu kararlarında mahkeme, bir hizmetin kamu hizmeti olup olmadığını anlamak için faaliyetin niteliğine bakılması gerektiğine hükmetmiştir. Söz konusu kararlarda Mahkeme, anayasal denetim görevini gerçekleştirirken kanun koyucunun tespitleri ile bağlı olmadığına, bir uyuşmazlık durumunda saptamayı kendisinin yapacağına yer vermektedir. Mahkemenin kararlarında benimsediği tanıma göz atacak olursak kamu hizmeti “ devlet ya da diğer kamu tüzel kişileri tarafından ya da bunların gözetim ve denetimi altında, genel ve ortak gereksinimleri karşılamak, kamu yararı ya da çıkarını sağlamak için yapılan ve topluma sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli etkinlikleridir”²⁶².

Anayasa Mahkemesi, kararlarında kamu hizmetlerinin bütünlüğü ilkesine de değinerek, hizmetlerin günün koşullarına uyum sağlaması için karma hukuk kurallarına tabi olabileceğini fakat bunun hizmetin kamusal değerini ortadan kaldırmayacağını şu şekilde belirtmiştir: “Kamu hizmetleri, aslında bir bütündür.

²⁶¹ AYM: E. 1996/63, K. 1997/ 40, RG. 28.06.2001, S: 24446.

²⁶² AYM: E. 1994/ 43, K. 1994/ 42- 2, RG. 24. 01.1995- 22181; E. 1994/71, K. 1995/ 23, RG. 20.03.1996- 22586.

Bunun yerine getirilmesi de ilke olarak Devlete aittir. Ancak toplum hayatının gittikçe genişlemesiyle çoğalan kamu hizmetlerinin mutlaka klasik idare kuruluşları tarafından görülmesi koşulu artık aranmamakta, bunların dışında özel kişilerce de gerçekleştirilebileceği kabul edilmektedir. Başka bir deyişle, kamusal hizmet ünitelerinin nitelik ve özellikleriyle uyuşabildiği ölçüde, kamu ve özel hukuk kurallarından oluşan karma nitelikte yapılandırılmaları mümkündür. Bu sebeptendir ki, kamu hizmetleri ne suretle yürütülürse yürütülsün kamu kurum ve kuruluşlarının gözetim ve denetimleriyle hizmeti yönlendirme yetkileri var olduğu sürece, hizmet kamusal niteliğini korumuş olur²⁶³.”

Mahkeme, kanun koyucunun bir faaliyeti kamu hizmeti olarak benimseyip benimsememesi ile bağlı olmadığına, bu belirlemenin Mahkemenin anayasal denetim görevi doğrultusunda denetlenebileceğine ve doğası gereği “önemli” olan faaliyetlerin yasa koyucunun iradesi ile dahi kamu hizmeti olmaktan çıkarılamayacağına hükmetmiştir²⁶⁴. Söz konusu saptama “önemlilik” gibi subjektif bir kritere dayanması bakımından eleştirilebilse de Mahkemenin “önemli” saydığı faaliyetler arasında su hizmetleri de yer almaktadır²⁶⁵. Mahkemenin su hizmetlerini doğası gereği kamu hizmeti olmalarına hükmetmesi, söz konusu kriteri, subjektif olsa bile insan haklarına ve kamu yararına uygun yorumladığının göstergesidir.

Mahkeme, yasama organının kamu hizmeti kapsamını genişletici davranışlarında ise bu davranışı desteklemekte ve göreceli kamu hizmeti yaklaşımına

²⁶³ AYM: 12.04.1990, E. 1990/4, K. 1990/ 6, RG 18.06.1990, S: 20551.

²⁶⁴ Ulusoy: s. 45.

²⁶⁵ AYM: E. 1973/32, K. 1974/ 11, RG: 21.6.1974- 14922.

kayan bir tutum sergilemektedir. Yasama organının herhangi bir alanı yasal statü içine alarak kamu hizmeti tesis edebileceğine hükmetmektedir²⁶⁶.

Ülkemizde, yargı organının bu şekilde davranmasının uygun olmadığını, kamu hizmeti niteliğine siyasi iradenin karar vereceğine, yargı organının ise sadece siyasi iradenin bu konuda nasıl karar verdiğini inceleyebileceğine dair görüşler bulunmaktadır. Yasalar bu konuda açık değilse yargı organının, söz konusu faaliyetin kamu hizmeti olmadığına karar vermesinin daha uygun olacağı çünkü bir faaliyetin kamu hizmeti olarak kabul edilmesinin maliyeye ek gelir olarak döneceğinin ve bu kabulün temel hak ve özgürlükleri sınırlayabileceğinin unutulmamasını savunanlar da mevcuttur. Yani bir faaliyetin niteliği gereği kamu hizmeti sayılmasına karşı çıkan görüşler bulunmaktadır²⁶⁷.

Ülkemizde konunun tartışılmaya başlandığı ilk yıllarda göze çarpan önemli çalışmalardan birisi Modern Türk İdare Hukukunun kurucusu olarak da kabul edilen Sıddık Sami Onar'ın yaptığı tanımlamadır. Yaklaşık 55 yıl önce yapılan bu kamu hizmeti tanımı şöyledir: “ Devlet veya diğer amme hükmi şahısları (kamu tüzel kişileri) tarafından veya bunların nezaret ve murakabaları, kontrolleri altında umumi ve kolektif ihtiyaçları karşılamak ve tatmin etmek, amme menfaatini sağlamak için icra edilen ve umuma arz edilmiş bulunan devamlı ve muntazam faaliyetlere amme

²⁶⁶ AYM: E. 1967/ 41, K. 969/ 57, RG. 12.3.1971, S: 13776; AYM, E. 1985/7, K. 1985/22, RG. 21.1.1986- 11895.

²⁶⁷ Ulusoy, Ali: s. 29. Aynı eser s. 29, dipnot: 43: Günday Metin, İdare Hukuku, 3. Baskı, Ankara, 1998, s. 222- 225; Giritli, Pertev Bilgen- Akgüner, Tayfun: İdare Hukuku, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s. 772 vd; Gözübüyük, Şeref- Tan, Turgut: İdare Hukuku, C.1., 5. Baskı, Genel Esaslar, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s. 653.

hizmeti denilmektedir²⁶⁸.” Tanımdan da anlaşılacağı üzere Onar, mutlakçı anlayıştan esinlenmiştir. Anayasa Mahkemesi’nin de kararlarında kullandığı kamu hizmeti kavramı tanımın Onar’ın tanımı esas alınarak yapıldığı görülmektedir.

b) Kamu Hizmetinin Kurulması

Kamu hizmetinin kurulması, sağlanmasında kamu yararı olduğu için kamu hizmeti olarak görülmesine karar verilmiş faaliyetin görülmesi için gereken teşkilatı, yasal düzenlemeleri oluşturmak ve bu örgüte görev vermektir.

Kamu hizmeti doğrudan doğruya kanunla kurulabilir. Yasama organı hangi hizmetin kamu hizmeti olarak görüleceğini kararlaştırır. Yasanın Anayasaya aykırı olması durumunda bu durum Anayasa Mahkemesi tarafından incelenebilir.

Bir başka yolu ise doğrudan kanunla kurulması yerine kanunla, idareye bu kamu hizmetinin kurulması için yetki verilmesidir. Kamu hizmeti bu durumda idari işlemle kurulmuş olur ve bu işlemler idari yargı mercileri tarafından incelenebilir.

İdarenin bu şekilde kamu hizmeti kurucu işleminin kamu yararı ilkesine dayandığını daha önce görmüştük. Bu durum bizim ülkemizde 1982 Anayasasının devletleştirmeyi düzenleyen 47. maddesinde kamu yararı olduğu zaman idarenin bu yetkiyi kullanabileceği şekilde karşılığını bulmaktadır. Düzenleme belirli bir alan için yapılmış olsa da tüm kamu hizmetlerini kapsayacak şekilde genel olduğu açıktır²⁶⁹.

²⁶⁸ Onar, Sıddık Sami: İdare Hukukunun Umumi Esasları, C-1, 3. Baskı, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, s. 13.(Aktarım: Ulusoy: s. 61).

²⁶⁹ Giritli; Bilgen; Akgüner: s. 962.

Kamu hizmetlerinin bu şekilde yasa ile yasanın yetki vermesi durumunda idari işlem ile kurulmasının nedenleri:

- Anayasanın 123. maddesi organik açıdan kamu hizmetlerinin ancak kanunla ya da kanunun açıkça verdiği yetkiyle kurulabileceğini düzenlemektedir.
- Bu hizmetlere ayrıcalıklı haklar tanındığından bazı temel hak ve özgürlükleri ihlal eder yapıda olabilirler bu nedenle yasa ile yasanın yetki vermesi durumunda kurulabilmeleri niteliklerine daha uygundur.
- Bu hizmetleri yürütmek için yapılan harcamaların bir bütçeden karşılanması gerekmektedir. İşlemi yürütecek personelin ve diğer harcamaların karşılanması için oluşturulacak bütçelerin hazırlanması ve denetlenmesi yasama organının görevidir. Bu nedenle hizmetin kurulması da bütçesi de yasama organı tarafından oluşturulmaktadır.

Bu şekilde kanunla kurulmanın yanında bir de anayasada kamu hizmeti olarak sayılmış faaliyetler mevcuttur. Kamu Hizmeti bölümünde de açıklandığı üzere Anayasanın anayasal kamu hizmeti şeklinde saydığı hizmetler, bu düzenlemeler değiştirilmedikçe aksine hareket edilemez. Yani faaliyetlere dair, anayasada dahi başkaca hükümler getirilse de bir hizmet anayasal kamu hizmeti olarak sayıldıysa bu niteliğinin değişmesi için bu maddenin değiştirilmesi gerekmektedir. 1982 Anayasası 56. maddenin ikinci fıkrasında çevre sağlığının korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi konularını kamu hizmeti olarak saymıştır²⁷⁰.

²⁷⁰ Ulusoy: s. 46.

c) Kamu Hizmeti Görülüş Yöntemleri

Pozitif hukukumuzda iki türlü kamu hizmeti görülüş yöntemi bulunmaktadır²⁷¹.

(1) Emanet Yöntemi: Kamu hizmetini yerine getirecek kamu otoritesinin, söz konusu faaliyeti doğrudan kendisinin yönetmesine verilen isimdir. Burada dikkat edilecek konu, faaliyetin herhangi bir kamu otoritesi tarafından değil; doğrudan hizmetle ilgili kamu otoritesi tarafından yürütüleceğidir.

(2) Yetkilendirme Yöntemi: Kamu hizmetlerinin özel kişiler tarafından yürütülmesi yöntemine verilen isimdir. İmtiyaz olarak da adlandırılan yönteme, bu isim bazı olumsuz çağrışımlar yaptığından yetkilendirme denmesi genel kabul gören isimdir. Bu yöntemde, kamu hizmetini üstlenen kamu otoritesi, söz konusu hizmeti gerçekleştirmesi için, yoğun denetim ve gözetim gerçekleştirmek koşulu ile başka bir kamu tüzel kişisi ya da özel hukuk tüzel kişisini yetkilendirmektedir. Bu yetkilendirme yasal yani yetkilendirmenin bir kanunla verilmesi ile olabileceği gibi sözleşme ile de gerçekleştirilebilir. Bunların yanında idari izin olan ruhsat ya da lisans ile yetkilendirme de mevcuttur. Söz konusu sözleşme ise idari sözleşme olabileceği gibi özel hukuk sözleşmesi de olabilir. Fakat özel sözleşme yöntemi, kamu hizmetlerinin sürekliliği bakımından tehlike doğurabileceğinden ve kamu otoriteleri için daha dezavantajlı olduğundan, hizmet mutlaka özel kişilere gördürülecekse öncelikli tercih edilmesi gereken yöntem idari sözleşmelerdir.

²⁷¹ Age: s. 31- 39.

Anayasada kamu hizmeti olarak sayılan konular: ulusal güvenlik (md 5), kamu düzeni (md 5), adalet hizmetleri (md 36, 40), ormanları koruma (md 169), çevre sağlığını koruma ve çevrenin kirlenmesini önleme (md 56), eğitim öğretim, sağlık hizmetleri (md 60)'dir. Anayasal kamu hizmetleri, kanun koyucuyu, o faaliyeti kamu hizmeti olarak sunma konusunda bağlar; yasa koyucu bu hizmet ve faaliyetleri kamu hizmeti olarak sunmak durumundadır.

d) Kamu Hizmeti İlkelerinin Ülkemizde Görünümü

(1) Süreklilik: Kamu hizmetlerinin toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamaları ve kamu yararını gerçekleştirmeleri nedeni ile kesintisiz şekilde yerine getirilmesi gereği Anayasa Mahkemesi tarafından da belirtilmiştir. Mahkeme, kamu hizmetinin topluma sunulan sürekli ve düzenlik olarak nitelendirmiştir²⁷². Söz konusu durum kamu hizmetinin imtiyaz usulü ile özel kişilere gördürülmesinde de geçerlidir. Özel kişiler de bu hizmeti kesintisiz ve sürekli şekilde gerçekleştirmekle yükümlüdürler. Danıştay da kararlarında bu ilkeye vurgu yapmaktadır²⁷³.

(2) Değişkenlik: Kamu hizmetinin değişen ve gelişen koşullara uyarlanması gereğini ifade eden bu ilke, kamu hizmetinin temelinde yatan ortak kamu ihtiyacını gerçekleştirme amacının doğal bir sonucudur. Danıştay da kararlarında kamu hizmetini görev olarak üstlenmiş bir kamu kurumunun görev alanına giren hizmetleri halkın yakın ve uzak gelecekteki gereksinimlerini dikkate alarak planlaması gerektiğini ve bir kamu kurumunun hizmetlerin artması, koşulların değişmesi karşısında hizmeti karşılama olanağı olmadığı gerekçesi ile olanaklarını

²⁷² AYM: E. 1994/ 43, 1994/ 42-2, RG: 24.1.1995- 22181.

²⁷³ Danıştay 8.D: 27.11.1997, E. 1996/ 1687, K. 1997/ 3669.

değiştirmek yerine hizmeti dondurma yoluna giderek ihtiyaçların sürüncemede kalmasına neden olamayacağına hükmetmiştir²⁷⁴.

(3) Eşitlik: Kamu hizmetinden yararlanmaya herkesin hakkı olduğu ve idarenin bu hizmeti eşit durumdakilere eşit; farklı durumdakilere farklı şekilde sunmakla yükümlü olduğu doktrince ve mahkeme kararlarınca kabul edilmektedir. Hatta yararlananların sözleşme ile hizmete dahil edildikleri ekonomik ve sınai kamu hizmetlerinde dahi idarenin, hizmetten yararlanmak isteyenlerle sözleşme yapmak zorunda olduğu kabul edilmektedir²⁷⁵.

Danıştay su hizmetlerinden yararlanma konusunda önüne gelen bir davada, belediyenin, su hizmeti almak isteyen kişiye, yaşadığı evde daha önce oturan kişinin fatura borcu olması nedeni ile o faturalar ödenmeden su verilemeyeceği yönünde işlem yapmasının eşitlik ilkesine aykırı olacağına karar vermiştir²⁷⁶.

e) Anayasa Değişikliği

13 Ağustos 1999 tarihli Anayasa değişikliği ile Anayasanın 47. Maddesine “Devlet, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişileri tarafından yürütölen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzelkişilere yaptırılabilceği veya devredilebileceği kanunla belirlenir.” hükmü eklenmiştir. Değişikliğin kapsamı kamu hizmetlerini de kapsayacak şekilde idarenin

²⁷⁴ Gözübüyük; Tan: s. 666.

²⁷⁵ Age: s. 667.

²⁷⁶ Danıştay 8.D: 14.12.1995, E. 1994/ 5437, K. 1995/ 4391.

üstlendiği her türlü hizmettir. Bu değişikliğin niteliği ve ülkemizde uygulanacak kamu hizmeti hükümlerine getirdiği değişikliğe kısaca şu şekildedir²⁷⁷:

- Değişiklik, bir kamu hizmeti tanımı getirmemiş
- Hangi faaliyetlerin kamu hizmeti olacağına dair bir kriter belirlememiştir. Dolayısıyla ülkemizde uygulanacak kamu hizmeti tanımında ya da hangi faaliyetin kamu hizmeti olarak uygulanacağına dair kriterlerde de bir değişiklik olmamıştır.
- Düzenlemenin temelinde idarenin faaliyetlerine hangi hukuksal rejimin uygulanacağı yatmaktadır. Düzenleme sayesinde kamu hizmeti görülüş yöntemleri kanun ile belirlenecek. Bu düzenleme ile kamu otoriteleri bir kamu hizmetini özel kişilere, ister kamu hukukuna, ister özel hukuka tabi olarak gördürebilecek.

Bu değişikliğin ardından kamu hizmetleri “kamu tüzel kişileri ya da bunların denetim, gözetim, sorumluluğu altında özel girişim tarafından yürütülen etkinlikler” şeklinde de tanımlanmaktadır²⁷⁸.

Eş zamanlı yapılan değişikliğin bir başka yönü de Anayasanın 125. maddesine eklenen “...kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve milletlerarası tahkim yoluyla buradan doğan uyuşmazlıkların milli ve milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir” ibaresidir. Söz konusu maddenin eklenme nedeninin

²⁷⁷ Ulusoy: s. 66- 74.

²⁷⁸ Giritli; Bilgen; Akgüner: 957.

yabancı yatırımları teşvik etmek olduğu açıktır fakat bu madde Türk yargı düzenine getirilen ağır bir darbe olarak yorumlanmaktadır²⁷⁹.

f) Kamu Hizmetlerine Özel Hukuk Uygulanması

Bu değişikliği, kamu otoritelerinin her kamu hizmetini özel kişilere gördürebileceği ve Anayasada bir faaliyetin yürütülmesi için teşkilat kurulmuş olmasının onu Anayasal kamu hizmeti haline sokmak zorunda olmadığını; hizmetin bizzat idarece görülme zorunluluğu getirmediği savunan yazarlar bulunmaktadır. Bu görüşe göre zorunlu olarak kamu hukuku rejimine tabi tuttuğu kamu hizmeti, Anayasada minimum düzeyde tanınmıştır. Bu minimum düzeyin sınırları ise tam çizilmemiştir.

Fakat bu görüş dahi Anayasanın söz konusu maddesinin, yasama organına kamu hizmetlerinin tümünü özel hukuka tabi olarak düzenleyebileceği yolunda bir yasa oluşturma yetkisi verme olarak yorumlanamayacağını, 47. maddenin yasa koyucuya verdiği yetkinin bütün kamu hizmetlerini kapsamadan, özel hukuk rejimine tabi olacak hizmetlerin tek tek sayılması yetkisi verdiğini söylemektedir. Ayrıca bu madde özel kişilere özel hukuk sözleşmesi ile kamu hizmeti gördürme yetkisi verse de bu hizmetten yararlanan bireylerin, idare hukuku ilke ve kuralları gereğince hizmetin asıl sorumlusu idareye başvurup, hizmetin gereği gibi yerine getirilmesini isteme ve bu sağlanmazsa idari yargıya başvurma haklarını ortadan kaldırmamaktadır²⁸⁰. Söz konusu değişiklik ile yukarıda da bahsedildiği gibi kamu hizmetleri özel hukuka tabi olarak yürütülebilecektir.

²⁷⁹ Age: s. 974.

²⁸⁰ Ulusoy: s. 49, 50, 55.

Bu hüküm getirilmeden önce Anayasa Mahkemesi, ekonomik yönü ağır basan kamu hizmetlerinin kamu hukuku ve özel hukukun karışımı karma bir hukuka tabi olmasını öngörmektedirler²⁸¹. Doktrinde de kamu hizmetlerine pratik düşünceler nedeni ile özel hukuk uygulanması önceki yıllardan itibaren dile getirilen bir düşünceydi. Devletin faaliyetleri mutlaka kamu yararı taşıdığından hizmetlere kamu hukuku uygulanması savunulmakta fakat kamu hukukuna tabi olmanın kamu hizmetinin bir unsuru, şartı olmadığı ileri sürülmekteydi²⁸².

Görüldüğü gibi kamu hizmetlerinin çeşitli nedenlerle özel hukuk hükümlerine tabi olmasını savunan görüşler mevcuttur. Fakat bu görüşler ve düzenlemeler iki istisna getirmektedir.

1. Kamu hizmetine özel hukuk uygulanacaksa bile bu sözleşme yürürlüğe girene kadar yani ihale aşamasına kadar kamu hizmeti uygulanacaktır
2. Bizim de konumuzla doğrudan bağlantılı olacak şekilde, görülecek kamu hizmeti doğal veya hukuksal tekel niteliğinde ise hizmetin görülmesi esnasında kamu hizmeti uygulanacaktır²⁸³.

g) Kamu Hizmetlerinde Son Durum

Günümüzde ülkemizde kamu hizmetlerine nasıl yaklaşıldığına bakacak olursak kamu hizmetlerinin zamana ve mekana göre değişen hizmetler olarak kabul edildiğini görürüz.

²⁸¹ Gözübüyük; Tan: s. 653.

²⁸² Duran, Lütfi: İdare Hukuku Ders Notları, Fakülterler Matbaası, İstanbul, 1982, s. 321 (Aktarım: Ulusoy: s. 51).

²⁸³ Ulusoy: s. 52.

Günümüzde asıl olarak üzerinde durulan kamu hizmetinin kimin tarafından yerine getirildiği değil; kamu yararının sağlanıp sağlanamadığı olmuştur. Bu nedenle de artık birçok kamu hizmeti sadece idare ve yetkili kıldığı organları tarafından değil, idarenin denetim ve gözetimi altında olmak şartı ile özel kesim tarafından da yerine getirilir olmuştur. Günümüzde kamu hizmeti hukuki ve organik yönü ağır basan değil; siyasal bakımdan ele alınan ve işlevsel fonksiyonu üzerinde durulan bir kavram olmuştur.

6. Kamu Hizmetlerinde Yaşanan Dönüşümün Türkiye’de Yansımaları

a) Özelleştirme

Dünyada su sorununa çözüm olarak özelleştirme politikalarının hızla yayılmakta olduğunu önceki bölümde ayrıntılı şekilde incelemiştik. Bu nedenle bu bölümde özelleştirme politikalarının Türkiye’de nasıl yaşandığını ele alacağız.

Hükümet yağışların azlığı ve karşılaşılması kaçınılmaz olan su krizi için çözümü yap- işlet- devret modelinde buldu. Bu çözüme göre nehir ve göletlerin kullanım hakkını ile en fazla 49 yıllığına olmak üzere satışa çıkardı. Projeye Kızılırmak dahil 12- 13 akarsuyun dahil edilmesi bekleniyor. Öneri gerçekleşirse devletin, bütçeden pay aktarmadan baraja sahip olacağı; özel sektörün ise suyu satarak işletme maliyetini karşılayacağı ve kar elde edeceği açıklanıyor²⁸⁴. Bu politikaya karşı çıkan, “devral- işlet” anlamına geldiğini ileri süren kesimler

²⁸⁴ Üstün, Gülçin: İşte Hükümetin Su Krizi İçin Çözüm Paketi: Baraj Yap İşlet Devret, 31.07.2007 tarihli Milliyet Gazetesi.

bulunmaktadır²⁸⁵. Türkiye’de TÜSİAD gibi aktörlerin ise beyanlarla ya da raporlarla su hizmetlerinin özelleştirilmesini desteklediğini görüyoruz. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı su havzalarının özelleştirileceğini belirtmiştir. Çevre ve Orman Bakanı ise santrallerin ve içme kullanma sularının dağıtma gibi işlemlerinin özelleştirilebileceğini açıklamış, alanda yaklaşık olarak 50 milyar dolarlık yatırım olanağı olduğunu ve özel sektörün devreye girmesini desteklediğini söylemiştir²⁸⁶.

Özelleştirmeyi savunan siyasi ve özel aktörler olduğu gibi bu duruşa karşı çıkan çok sayıda sivil toplum kuruluşu, akademisyen ve uzman da bulunmaktadır. Hatta bu politikalara karşı forumlar oluşturularak ses getiren çalışmalar dahi yapılmaya çalışılmaktadır. Örneğin V. Dünya Su Forumu’na tepki olarak alternatif bir forum düzenlenmiştir. Bu forumda suyun yaşamsal bir ihtiyaç olduğu ve özelleştirilmesi durumunda kişilerin maddi güçleri kadar suya erişebileceği, bazı kişilerin ise hiç ulaşamayacağı savunulmuştur.

Ülkemizde özelleştirmelere getirilen eleştirilerden birisi de süreçlerin şeffaf olmamasıdır. Hizmetlerin özelleştirilmesi geleneksel ihale yöntemlerine dayanarak yapılmaktadır. Fakat Anayasa Mahkemesi’nin de kararlarında hükme bağladığı üzere doğal bir kaynak olan suyun işletilmesinde sözleşmeler imtiyaz sözleşmesi formunda yapılmalıdır ve bu işlemler Danıştay denetimine tabi olmalı ayrıca kullananlar tüketici sıfatıyla korunmalıydı. Fakat işlemler tamamen özel hukuk hükümlerine göre yapılmış Anayasa ile oluşturulan kamu hizmeti anlayışından sapılarak su hizmetlerinin niteliği değiştirilmiştir. Bunlara ek olarak ihalelere inşaat sektöründe

²⁸⁵ Bayer, Yalçın: Nehirlerimiz de Satılıyor, 07.07.2007 tarihli Hürriyet Gazetesi.

²⁸⁶ TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: s. 51.

varlık gösteren şirketler katılmakta ve katılımcı sayısı çok düşük rakamlarda kalmakta bu nedenle şeffaf rekabet ortamının varlığından söz edilememektedir²⁸⁷.

Türkiye’de yapılan bazı özelleştirmeler ve sonuçları:

- 3996 sayılı Bazı Yatırım Ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun kapsamında gerçekleştirilen Yap- İşlet- Devret projesi ile İzmit Belediyesi ve Thames Water, Gama, Guriş tarafından imzalanan sözleşme yürürlüğe girmiştir. Proje kapsamında üretilen suyun üçte ikisinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından satın alınması öngörülmüş fakat İstanbul Büyükşehir Belediyesi, suyun fiyatının çok fazla olduğu gerekçesi ile ilerleyen dönemlerde suyu satın almamıştır. Bedelin diğer belediyelerden yaklaşık üç kat fazla olduğu da Sayıştay kararı ile sabit kılınmıştır. Anlaşma, hazine garantili olduğundan Büyükşehir Belediyesi’nin almadığı suyun bedelini hazine ödemiş, üretici firma hiçbir zarara uğramamıştır. Buna rağmen yüksek maliyetler halktan tahsil edilmiş, su birim fiyatları kat kar artmıştır²⁸⁸.
- Antalya ilinde su faaliyetleri Fransız su şirketi Suez tarafından görülmeye başlanmış; il belediyesi, şirketin tekrar talep ettiği fiyat artışını reddedince Suez, 10 yıllık kontratını 6 yıla çekti. Şehirde su fiyatları ise %130 artmış

²⁸⁷ Su Hizmetleri Yönetimi Genel Yapı: s. 153, 168.

²⁸⁸ İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu: s. 38.

durumda. Şirket yapacağını taahhüt ettiği yatırımları yapmayı başaramadı²⁸⁹.

- Çeşme’de ise Belediye, su dağıtım şebekesi için Dünya Bankası’ndan kredi almış ve faaliyetler Çeşme Alaçatı Belediyeleri Çevre Koruma, Altyapı Tesisleri Kurma ve İşletme Birliği tarafından görülmekte. 2000 yılında atık su bedeli dahil olmak üzere su fiyatları İstanbul’da 400 bin, Ankara’da 330 bin, İzmir’de 440 bin, Ege’deki turistik beldelerden Kuşadası’nda 112 bin 500, Marmaris’te ise 250 bin lira iken Çeşme’de atık su bedeli hariç 1 milyon 100 bin lira. Bu fiyatlandırma, yapılan anlaşma nedeniyle dolar üzerinden yapılıyor ve Dünya Bankası’nın belediyeyi sıkıştırarak fiyatı 2.4 dolara çıkarmasını talep ediyor. Bunun karşılığında ise şehre büyük yatırımlar yapılacağını vaat ediyor²⁹⁰.

b) Dışarıdan Yönlendirme

Su politikalarında yaşanan global dönüşüm, etkilerini neredeyse her ülkede göstermektedir. Ülkeler kendi rızaları ile ya da bazı etkileşimler nedeni ile bu dönüşüme katılmaktadır. Dönüşümü uygulamak isteyen bu ülkeler yine bazen kendi rızaları ile bazen de iradeleri dışında, akımı yaratan ve hızlandıran uluslararası aktörlerden yardım almaktadırlar. Bu durum ülkemiz için de söz konusudur. Dışarıdan alınan bu yardımların yansımaları ülkemizde yönetimde çok başlılığı giderme konusunda kendini göstermiştir: Ülkemizde su yönetimi konusunda DSİ,

²⁸⁹ <http://www.supolitik.org/istanbulkonferans.htm> (Erişim Tarihi: 03.12.2010).

²⁹⁰ En Pahalı Suyu Çeşmeliler İçiyor: <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/80248.asp#BODY> (Erişim Tarihi: 03.12.2010).

İller Bankası ve eskiden Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü yetkilidir. Yönetimde bu şekilde çok başlılık olması ulusal politika oluşturmanın önünde bir engel olmaktadır. Dünya Bankası'nın Haziran 2006 tarihli Türkiye'de Su Yönetimi üzerine hazırladığı son raporunda sürdürülebilir su yönetimi ve gelecekteki su sorununun önüne geçilmesi için DSİ'nin sulama projelerinden vazgeçmesi önerisi yapılmıştır²⁹¹. Bu öneriler DSİ'yi sulama ve enerji alanından çıkarmayı, sulama projeleri hazırlama fonksiyonunu ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Bu süreçte DSİ'den ayrılan ya da ayrılmak zorunda bırakılan tecrübeli personel gidince, kurumda bilgi ve birikim eksikliği doğmakta, kurumun içi boşlatılmaktadır²⁹². Son 6 yıl içinde DSİ'de işine son verilen nitelikli personel sayısı 2750'dir. Bu rakam teknik ve idari personelin %43'üne karşılık gelmektedir. Görevleri ya da yerleri değiştirilen personel sayısı ise yaklaşık 3200'e ulaşmıştır²⁹³.

c) Avrupa Birliği'ne Uyum

Ülkemizde su kaynakları yönetiminde yaşanmakta olan dönüşümün temel nedenlerinden birisi de Avrupa Birliği'ne uyum çalışmalarıdır. Türkiye, AB'ye aday ülke statüsünde olduğundan müktesebata uyum sağlama yükümlülüğü altındadır. Katılım Ortaklığı Belgesi ile kısa vadede, su müktesebatının uyumlaştırılmasını ve uygulanmasını uzun vadede ise müktesebatın iç hukuku aktarılmasının tamamlanmasını ve kurumsal, idari yapının, denetim mekanizmasının güçlendirilmesini vaat etmektedir. Su kalitesinin iyileştirilmesi ise öncelikli konulardandır.

²⁹¹ Çevre Mühendisleri Odası 2007 Su Raporu, s. 36.

²⁹² Su Hizmetleri Yönetimi Genel Yapı: s. 153.

²⁹³ Öngür, Tahir: Dünden Yarına Su Politikaları, Ege Çevre ve Kültür Platformu (EGEÇEP) 2. Kurultayı, 7- 8 Şubat 2009.

Kısa ve uzun vadeli öncelikli konuların bazılarına örnek verecek olursak: su kalitesinin iyileştirilmesi, su kaynaklarının tahsisi, kullanılması, geliştirilmesi, kirlenmeye karşı korunması ve bu işlemler için gerekli hukuki ve kurumsal yapının oluşturulması.

AB'nin özellikle su alt yapı projelerini tamamlamış ve havzaları genelde sınır aşan, kendilerinin de havzanın sonunda bulunduğu üyeleri tarafından oluşturulmuş Su Çerçeve Direktifi, Türkiye'nin mevzuatını uyumlaştırması gereken belgelerinden biridir. Fakat ülkemizde su alt yapı projeleri tamamlanmadığı ve suyun hem niteliği hem niceliği konusunda sorun yaşadığımız için söz konusu direktif ülkemizle tam uyumlu değildir ve bu durum 2007 yılına ait İlerleme Raporu'nda da AB tarafından belirtilmiştir. Söz konusu rapor mevzuatta ilerleme sağlandığı fakat mali planların oluşturulmasında eksik kalındığına dikkat çekmektedir. Üyelerinin 15'inde Su ve Çevre Bakanlığı bulunan Birlik tarafından hazırlanan bu direktif su yönteminin tek elde toplanmasını istemektedir. Türkiye'nin AB Çevre Mevzuatına uyum çalışmalarının kamu için 50 milyar, özel sektör için 18 milyar Avro maliyet getireceği hesaplanmaktadır²⁹⁴.

AB mevzuatında, çevreyi korumak için getirilmiş zorunluluklar, standartlar halinde sunulmaktadır. Ülkemizde gerçekleştirilen mevzuat uyumlaştırmalarında amaç sadece bir şekilde bu standartları sağlamak olduğundan oluşturulan tesislerin

²⁹⁴ TÜSİAD: s.201, 202.

ya da hizmetlerin gereken sorun çözme kapasitesine sahip olup olmadığı, amca uygunluğu araştırılmadan sadece mevzuat takip edilmektedir²⁹⁵.

Türkiye, AB üyeliği konusunda gereğinden uzun bir zamandır beklemekte, bekletilmektedir. Türkiye, ulusal egemenlik bakımından çok önemli olan kaynak yönetimine gereken önemi AB'ye uyum gibi bir amaçla da olsa ne katarsa kendi karınadır. Birliğe girilip girilmemesi konusuna odaklanmak yerine çıkarlarımıza da uyan Birlik politikalarına uymaya çalışmak, kaynaklarımızın, suyu ticari bir mal olarak görmediğini, kültürel miras olarak kabul ettiğini belirten bir uluslararası örgütü örnek alarak güçlendirmek atılabilecek akıllıca adımlardandır. Uyum süreci kapsamında üye ülkelerin deneyimlerinden de yararlanarak kurumsal yapısını güçlendirmek, egemenlik haklarından vazgeçmeden hukuki yapısındaki boşlukları doldurmak Türkiye Cumhuriyeti'nin yararına olacaktır.

Türkiye, coğrafi konumu sebebiyle küresel iklim değişikliğinden nispeten geç etkilenecek ülkeler arasında olması nedeniyle Avrupa ülkelerinden yoğun göç alma olasılığı çok yüksektir. Bu durum da Türkiye'de su kaynakları nedeni çatışmaların yoğun yaşanacağına işaretler. Gerçekleşmesi muhtemel bu durumlar nedeniyle şimdiden yapılan bazı hesaplara karşı ise çok dikkatli olunmalıdır. Uyum sağlama sürecinde unutulmaması gereken önemli konulardan biri de her ne kadar Birliğin mantığında politikaların bütünleştirilmesi ve egemenlik alanlarının devri yatıyor olsa

²⁹⁵ Gökdayı, İsmail: Yeni Bir Sömürü Alanı Olarak Çevre: Çevre Teknolojilerinde Türkiye Ölçeğinde Eleştirel Bir Bakış, 5. Kamu Yönetimi Forumu, Kamusal Bilinç, Kent ve Çevre: Güncel Sorunlar ve Çözümler, Umuttepe Yayınları, İzmit, 2008, s. 15.

da AB'ye üye ülkelerin, ulusal menfaatleri konusunda taviz vermediği gerçeğidir. Bu nedenle Türkiye de içinde olduğu süreçte kendisinden uyumlaştırma adına talep edilen kontrol ve kısıtlamalara karşı çok dikkatli olmalı, ulusal egemenliğin paylaşılması anlamına gelecek işlemlere karşı uyanık olmalıdır²⁹⁶.

AB mevzuatına uyum çalışmaları devam ederken bir yandan da AB'nin Türkiye'den istediği politikaların, akarsuların yönetimin uluslararası bir yönetime devredilmesini istemek olduğu bununsa AB'de uygulanmadığı sadece Türkiye'den talep edildiği tartışma konusu yapılmakta²⁹⁷.

d) İşbirliği Projeleri

Yukarıda sayılan başlıklarda da görüldüğü üzere dünyada yaşanan su kaynaklarının özelleştirilmesi akımının ülkemizde pek çok alanda yansımaları olmaktadır. Bu yansımaların sonuçları olarak pek çok alanda çalışmalar başlatılmıştır. Bunların başında, bu bölümün özelleştirme başlığı altında verilen özelleştirme örnekleri gelmektedir. Bunlardan farklı olarak da bazı projeler başlatılmıştır. Örnek olması açısından iki projeye kısaca yer verecek olursak:

- Seyhan Havzası 20.450 km²'lik bir alana sahip ve bol alüvyonlu topraklardan oluşuyor. Havzada 560 km'lik bir akış uzunluğuna sahip Seyhan Nehri, kaynağını Niğde, Sivas, Kahramanmaraş'tan alıp, Çukurova'dan denize dökülüyor. Çukurova Üniversitesi, TÜBİTAK, DSİ, Japonya İnsan ve Doğa Araştırma Enstitüsü işbirliğince yapılan bir

²⁹⁶ Kuloğlu: s. 57, 58.

²⁹⁷ AB'nin Su Oyunu, <http://www.tumgazeteler.com/?a=1408233> 22 Mart 2006 tarihli haber. (Erişim Tarihi: 11.12.2010).

araştırmada yapılan tahminlere göre 2070 yılında Adana Seyhan Havzası'nda ortalama sıcaklık 2- 3,5 derece artacak ve yağışlar %25- 35 azalacak. Bu havzada sadece iklim değişikliği nedeni ile yaşanacak susuzluk bile bölgede yaşayan 2 milyon insanı ardından da ülkemizin genelini etkileyecek. Bu tehlikenin farkında olan uzmanlar evre ve Orman Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı nclğnde Türkiye'nin İklim Değişikliğine Uyum Kapasitesinin Geliştirilmesi BM Ortak Programı'nı başlattılar. Havzada yaşayan farklı gruplarla birlikte yrtlen bu hibe çalışması tarım, su kaynakları ve kalitesi, havza ve kıyı alanlarının yönetimi, alternatif sulama teknikleri gibi pek çok konuda sorunları tespit etmeyi ve çözüm bulmayı amalıyor²⁹⁸.

- Ülkemizde su kaynaklarının azalması ve yeterli suya erişimde zorlukların etkileri gün geçtikçe daha fazla görülmekte ve dolayısıyla bu soruna farkındalık artmaktadır. Çeşitli kurum ve kuruluşlar hızla, yaşadığımız zor sonuçların daha da kötüleşmesini engellemek ve var olan kaynakları en iyi şekilde kullanabilmek için çalışmalar başlatmış durumdadır. Bunlardan birisi de Kuş Araştırmaları Derneği tarafından Çukurova Havzası'nda deniz suyu seviyesinin yükselmesinin yaratacağı riskleri araştırmak için başlatılan girişimdir. Söz konusu dernek deniz seviyesinde yaşanacak yükselmenin etkilerini azaltabilmek için bir eylem planı oluşturma

²⁹⁸ Acar, Alper: İklim Değişikliğine Hazırlık, National Geographic Su Varlığı da Yokluğu da Korkutuyor, Nisan 2010, s. 84, 85.

hazırlıkları içindedir ve yörede yaşayanları hem bilinçlendirmeyi hem de bu kişilerle birlikte çalışmayı hedeflemektedir²⁹⁹.

Bu siyasi irade, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri ile bir arada çalışarak kâr bazlı değil insan bazlı çalışmaların olumlu sonuçları alındıkça özelleştirme politikalarının tek çözüm yolu olmadığı, bu politikaların çözüm diye sunduğu alternatiflerin aslında sorunu daha da büyüttüğü görülecektir diye umuyoruz.

7. Türkiye’de Yaşanan Su Sorununun Nedenleri ve Eleştiriler

Global bir sorun olan su sorununun ülkemizde hissedilen sonuçlarının ele alacağımız bu bölüm hem sorunun kaynağını gösterme hem de soruna neden olan yanlışlara getirilen eleştirilere yer verme fonksiyonu taşıyacaktır.

a) Başarısız Yönetim Politikaları

Ülkemizde su kaynakları konusunda yaşanan sıkıntıların temel nedeninin iklim değişikliği değil, kötü yönetim ya da yetersizlikten kaynaklandığını görüyoruz. Belli bölgelerde iklim değişikliğinin etkileri yadsınmazsa da asıl sorunun suyun iklimsel nedenlerden azalması değil su kaynaklarının kirletilmesi, aşırı kullanılması, havzaların amaç dışı kullanımı olduğunu dikkate almak gerekmektedir. Aynı kötü yönetim suyun azlığına yol açtığı gibi kontrolsüz fazlalığa da yol açabilmektedir. Ülkemizde her geçen yıl taşkınların, sel felaketlerinin sayısı artmaktadır.

²⁹⁹ Age: s. 87.

- Ülkemizde 2000 yılında yapılan ulusal hastalık yükü çalışmasının sonuçları göstermiştir ki hanelerin kullandığı içme sularının %72,6'sı şebeke, %16,1'i ambalajlanmış, %4,9'u mahalle çeşmesi, %2,4'ü tulumba suyu, %3,2'si korunmasız kaynaktan sağlanmaktadır. Bu rakamlar bir sağlık hakkı olarak şebeke suyuna erişimin herkes için gerçekleştirilemediğinin bir kanıtıdır³⁰⁰.
- Türkiye, bundan 50 yıl önce yaklaşık 2,5 milyon hektar sulak alana sahipti. Günümüzde hesaplanan rakamlara göre bu miktarın 1 milyon 300 bin hektarlık bölümünün kaybolduğu açıklanmaktadır. Bu rakam üç Van Gölü büyüklüğündedir³⁰¹. 2007 yılında Tuz Gölü'nün suyu neredeyse tamamen çekildi. Artık göl ancak dönemsel yağışlara göre su toplayabiliyor³⁰².

Birbirinden çok farklı görünen bu sorunlar aslında aynı yanlıştın sonuçlarıdır. Kaynak yönetimi doğru yapılışaydı evlere ulaşan suyun kalitesinden, kaynakların varlığına kadar pek çok sorun daha doğmadan önlem alınmış olurdu. Anlaşıyor ki kamu kurumlarının kaynakları yönetirken bilinçli politikalar üretmesi zaruridir. Aksi takdirde bireylerin suya erişiminin sağlandığından bahsetmek de mümkün olmayacaktır.

³⁰⁰ T.C. Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi Başkanlığı Hıfzısıhha Mektebi Müdürlüğü: 21 Hedefte Türkiye, Sağlıkta Gelecek, Sağlık Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 711, 2007, Ankara, s.117 (Aktarım: TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: s. 68).

³⁰¹ Dünya Su Forumları ve Suyun Özelleştirilmesi, http://www.emo.org.tr/ekler/a51645e378e1c0e_ek.pdf?dergi=5 (Erişim Tarihi: 01.04.2010), s. 12.

³⁰² National Geographic Su Varlığı da Yokluğu da Korkutuyor: s. 61.

(1) Planlı Çalışılmaması: Yönetim politikalarında yaşanan başarısızlıkların temelinde plansız çalışma yatmaktadır. Çünkü üretilen projeler uygulanmıyor. Planlı çalışılmadığı için sıkıntı yaşandığında ekonomik, verimli, sağlıklı olmayan günü kurtarma amaçlı çözümler bulunuyor. Bu çözümler hem maliyetleri az olduğu hem de siyasal çıkarlar etkisinde kaldığı için uygulanıyor. Halbuki hem maliyet hesaplamaları yanlış yapılıyor hem de siyasal açıdan öncelikli olduğu iddia edilen konularda da bir gelişme görülüyor.

Plansız çalışmanın ve etkin yönetim uygulayamamanın sonuçları çok farklı alanlarda sonuçlarını göstermektedir. Kuraklıktan kalitesiz suya kadar her alanda sorunlar yaşanmaktadır:

- DSİ'nin yaptığı planlama raporlarına göre 2007 yılında Işıklı Gerede sistemi, 2005 yılında Kavşakkaya Barajı'nın, 2007 yılında ise Kızılırmak'ın devreye girmiş olması gerekiyordu. Fakat 2006 yılına kadar hiçbir yatırım yapılmadığı için Ankara'nın ihtiyacını karşılayacak kadar su da kalmadığından Işıklı Gerede Sistemi yerine Kızılırmak suyu yapılmak zorunda kalındı. Bu tercihin açıklaması Gerede suyunun daha pahalıya mal olacağı idi. Fakat yapılan hesaplamalar göstermiştir ki Gerede suyu Kızılırmak suyunun 1/3'üne mal olacaktı. Fakat yetkili kişi önceliğinin metro olduğunu söyleyerek, zamanında bu konuda yatırım yapmaktan kaçındı. Önceliğinin metro olduğunu söyledi. Ancak Ankara'da eklenen bir metro da olmadı³⁰³.

Bunlara ek olarak değinmememiz gereken diğer iki konu ise sulama ve ekim politikalarıdır. Ülkemizde bir yılda kullanılan toplam su miktarının %75'i tarımsal

³⁰³ Marim: s. 54, 55.

sulamada kullanılmaktadır. Fakat kullanılan yöntem büyük oranda “salma” yöntemi olduğu için suyun çok önemli bir bölümü boşa akmaktadır³⁰⁴. Bu şekilde yanlış sulama yöntemleri de planlı çalışılmamasının hem kanıtı hem sonucunu oluşturmaktadır. Yanlış sulama yöntemleri gibi plansız çalışmanın kanıtı ve sonucu olan bir başka durum ise yanlış ürün ekimidir. Örneğin Konya Ovası ülkemizin buğday deposu olarak bilinir ve az yağış alan bir alandır. Fakat günümüzde bu alan, buğdaydan altı kat fazla yağıza ihtiyaç duyan şeker pancarı üretimine açılmıştır. Bu durum ülkemizin su politikalarının hedef ve vizyona sahip olmadığına bir göstergesidir³⁰⁵.

(2) Yönetimde Çokbaşlılık: Su kaynakları yönetiminde çok başlılık ve yetki dağılımının belirsizliği de kaynak yönetimini olumsuz etkileyecek tartışmalara yol açmaktadır.

Bu tartışmalardan bir örnek verecek olursak DSİ ve Belediye Yönetimleri bu sorunların en açık şekilde yaşandığı alanlardır. Mevcut yasalara göre kaliteli içme suyu temininden Anakent Belediyesi ve DSİ birlikte yetkili ve sorumludur. Fakat Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı basına devamlı Türkiye'nin içme suyu temininden yasal olarak DSİ'nin sorumlu olduğunu bu nedenle Ankara'daki susuzluktan belediye olarak sorumlu olmadıklarını iddia etmektedir³⁰⁶. Buna ek olarak DSİ'nin belediyelere ya da kentlere su sağlama gibi bir yasal zorunluluğu olmadığını savunanlar dahi vardır. Bu görüşe göre yerleşim yerlerinin içme suyu

³⁰⁴ Yaşar; Yıldız: s. 81.

³⁰⁵ Age: s. 81.

³⁰⁶ Karabatak, Mustafa: Ankara'nın Su Sorunu ve Sorumluları, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2009, s. 13.

ihtiyacını karşılama görevi yetki ve sorumluluğu belediyelere verilmiştir. DSİ ise ilgili belediye kendisinden, belediyenin işini yapmasını istemedikçe hiçbir yerin su işine karışmaz³⁰⁷. Görüldüğü gibi mevzuatta bulunan boşluklar tartışmalara neden olmakta ve kaynakların etkin kullanımında zaman kaybedilmekte.

(3) Havza Bazında Düşünülmemesi: Tarımsal, sanayi ya da ev içi kullanım amaçlı su yönetiminde hesaplar havza başına düşen yağış yoğunluğu baz alınarak yapılmamaktadır. Örneğin Aral Gölü'nü besleyen Amuderya ve Siriderya nehirlerinin suları pamuk üretimini arttırmak için Rusya tarafından tarlalara yönlendirilmiştir ve Aral Gölü kurumuştur³⁰⁸. Aynı yanlış ülkemizde de tekrarlanmakta projeler hazırlanırken ve uygulanırken havza tümünden değil; sadece tek nehir ya da nehrin bir kolu dikkate alınmaktadır. Bunun en net örneği daha önce üzerinde durduğumuz Kızılırmak suyunun Ankara'ya boru hattı ile getirilmesinde yaşanmaktadır.

b) Alt Yapı ve İdari Yapı Eksikliği

1960 yılında 1,3 milyon hektar olan sulanan tarım alanlarımız günümüzde yaklaşık 5 milyon hektara çıkmıştır fakat ekonomik olarak sulanabilecek alanımız 8,5 milyon hektardır. Sulanan tarım alanları artmakta fakat buna rağmen sulanabilecek alanların tümünü kullanmamızı sağlayacak doğru barajları ve sulama

³⁰⁷ Akyar, Hasan:: Ankara'nın Su Sorunu ve Sorumluları, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2009, s: 29.

³⁰⁸ Yaşar; Yıldız: s. 83.

sistemlerini kurabilmiş değiliz³⁰⁹. Bunun yerine denetimsiz ve plansız baraj yapımı önlenemez bir hızla artıyor.

İdari yapıdaki eksiklikler ise uyum sektörel ve sektörler arası kullanımı ve yönetiminin planlanmasında etkilerini göstermektedir. İdari yapının güçlendirilmesi, personel eğitiminin sağlanması çok önemlidir. Çünkü ülkemizde su kaynakları yönetimi politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında en büyük sorunlardan birisi kurum ve kuruluşların görev ve sorumluluklarının belirsizliğidir. Bu belirsizliğin giderilmesi ve görev tanımlarının yapılması sorunların giderme çalışmalarına başlanmasını kolaylaştıracaktır. Türkiye sularının tek elden yönetilmesi sağlanmalıdır. Su yönetimi konusunda yetki devlet organlarına verilmeli ve bu yapı kurumsallaşmış, parçalı olmayan bir yapı olmalıdır. Bu konuda DSİ'nin etkin şekilde tanımlanıp, yönetimde karar mekanizması olacak kurumun boşluklara yer vermeyecek şekilde organize edilmesi ve kurumlar arası yetki karmaşasının ortadan kaldırılması başlıca hedefler arasında olmalıdır. Diğer taraftan da yer altı suyu kaynaklarının kullanımı dikkatli yapılmalı, işlemlerde kaynakların rezervlerini eksiltmemek ulusal politika amaçlarına eklenmelidir³¹⁰.

c) Kentlere Bakış Açısı

Ülkemizde yaşanan su sorunun nedenlerinden birisi de mevcut sistemin kentlere bakış açısıdır. Bu durumu şöyle bir anlatımla açıklayabiliriz: Solun benimsediği demokrasi kuramı Atina'dan Paris'e, Londra'ya kadar değişiklikçi ve kent yaşamının hızlı ritmiyle yakından ilgilidir. Solun tarihsel simgelerinden olan

³⁰⁹ Age: s. 81.

³¹⁰ Cömert, Özlem: Türkiye'de Su Kaynakları Yönetimi ve Çevre Sorunları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s: 68, 69.

iddialı kalabalıkları, mitingleri kentin kamusal yüzüdür. Britanyalı Siyaset Bilimci Ceof Mugan'a göre ise sağ hiçbir zaman kentte kendini evinde hissetmemiştir. Çünkü sağ, kentleri suç ve ahlaksızlığın başkaldırının kaynağı olarak görür ve buralar oy tabanları olmayan yerlerdir. Türkiye'de de kentlerin sadece adı kent olan köyler olduğu göz önüne alınırsa Türkiye sağını temsil eden anlayış ne kadar değiştim dese de büyük ölçüde eski niteliğini sürdürdüğü ve yukarıda anlatılanların Türkiye'ye de uyduğu görülecektir. Yerel yönetimlerin çok büyük kısmında iktidar olan anlayışa göre kentler eğlence mekanları, içkili lokantalarıyla ahlaksızlığın ve muhalif duruşun kaynağıdır. Sağın oy tabanı köyler olduğu için kentlerde sağlık, temiz hava, suyun kalitesi gibi konuların üzerine hiç düşülmez, yeşil alanlar rant alanı haline getirilir³¹¹. Ülkemiz de bu anlayışın etkisi altında yönetilmekte, sayılan alanlarda hiçbir gelişme yapılmaya çalışılmamaktadır. Bu nedenle de mevcut sorun gün geçtikçe büyümekte, su kaynaklarının kentsel yönetimi hızla değişime uğramaktadır.

d) Siyasi Etkiler ve Dış Borçlanma

Dünyada suya ve tarıma dayalı en önemli bütünleşmiş bölgesel kalkınma projesi GAP'tır. GAP için bugüne kadar 18 milyar dolar harcandı. Bu proje karbon emisyonunu ve fosil yakıtları azaltacak, Orta Doğu'ya su ve temiz enerji sağlayacak fakat bitirmek için kredi bulamıyoruz³¹². Bu proje, su konusunun siyasi menfaatlere ne kadar bağlı olduğunu gösteren ve projelere adım atarken hesaplamalarımızı dikkatli yapmamız, destekçilerimizi iyi seçmemiz için iyi bir ders çıkarmamız

³¹¹ Coşar, Vedat Ahsen: Ankara'nın Su Sorunları ve Sorumluları, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2009, s. 8.

³¹² Yaşar; Yıldız: s. 116.

gereken bir örnek teşkil ediyor. Siyasi mekanizmalar sadece seçim dönemlerini kapsayacak vadeli yatırım ve projeler yapıyor, uzun soluklu düşünülüyor.

Ulusal irademizin dış etkenlerden de etkilendiği yadsınamayacak bir gerçektir. Bu durum da ülkemizde yaşamakta olduğumuz ya da yaşayacağımız su sorununun ana nedenlerindedir. Kararlar ulusal menfaatler değil de çok uluslu şirketlerin çıkarları düşünülerek verildiğinde, kurtarma programı adı altında dışarıdan şartlı krediler alındığında hem borç batağına sürüklenmekte hem de su kaynaklarımızı kaybetmekteyiz. Ülkemizde kentsel su ihtiyacının yerel yönetimlerce karşılanması yapısı ağırlık kazandıkça bu yönetimlerin mali yükleri ve bunun sonucunda da dış borçlanmaları hızla artmıştır. Yerel yönetimlerin Hazine garantili borçlarını ödeyememeleri ise Hazineye düşen yükü arttırmıştır ve bu miktarlar günümüzde çok büyük boyutlara ulaşmıştır³¹³.

e) Mevzuat Eksikliği

Ülkemizde ilgililerin kolayca ulaşabileceği, ülkenin hedef ve ilkelerini belirleyen, bilimsel çalışmaları dikkate alan, anlaşılır hükümlerden oluşan temel bir doküman yoktur ve bu Türkiye mevzuatın çok önemli bir eksikliğidir³¹⁴. Örneğin AB’de uygulanmakta olan Su Çerçeve Direktifi gibi temel bir düzenlemeye sahip değiliz³¹⁵.

³¹³ Çınar, Tayfun: Yerel Kredi Sistemi ve Yerel Yönetimlerin Dış Borçlanması, Kamu Yönetimi Dünyası, Yıl: 5, S. 17- 18, s. 22- 30 (Aktarım: Çınar, Tayfun: Kentsel Su Politikaları ve İller Bankası, Antalya Su Sempozyumu, 8 Aralık 2007, s: 81).

³¹⁴ Eğerci: s. 38.

³¹⁵ Özkaya: s. 71.

Su hakkı ve diğer tüm insan haklarını sağlamada ve korumada mevzuat eksikliği yaşansa dahi gerçekten amaç bu hakların sağlanması ise insan onurunu koruyucu hükümlere giderek bireyler lehine sonuçlar oluşturulabilir. Ülkemiz Anayasası ve Anayasa Mahkeme kararları insan onurunu korumak için önemli düzenlemelere yer vermektedir. Anayasanın Başlangıç kısmında her Türk vatandaşının onurlu bir yaşam sürdürme hak ve yetkisine sahip olduğu kabul edilmiş; 5. maddede devletin amaç ve görevleri arasında insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak sayılmıştır. 17. maddede ise İnsan onuru işkence bakımından korumaya alınmıştır. Anayasa Mahkemesi ise insan onurunu şu şekilde tanımlar³¹⁶: "İnsan haysiyeti kavramı insanın ne durumda, hangi şartlar altında bulunursa bulunsun sırf insan oluşunun kazandığı değer tanınmasını ve sayılmasını anlatır". Yaşamakta olduğumuz mevzuat eksikliğini bu temel düzenleme ve kararlara dayandırarak tamamlamamız mümkündür.

f) Eksik Bilinçlendirme Kampanyası

Kaynaklarımızın korunmasında bilinçlendirme çok önemlidir. Ülkemizde de bunun eksikliği ve önemi artık fark edilmeye başlanmıştır. Halkımız su kullanımı konusunda yeterli bilinç düzeyine erişmiş değil. Örneğin İstanbul'da kişi başına günlük harcanan su miktarının dörtte birini sifon çekmekten kaynaklanan harcamalar oluşturuyor³¹⁷. Ev içi kullanımda tasarrufa gitmek için son yıllarda büyük çaplı kampanyalar yapılmış, çok çeşitli etkinliklerle bilgilendirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunlar tiyatro oyunlarından³¹⁸, broşür dağıtmaya³¹⁹. kadar pek

³¹⁶ AYM: E. 1693/ 32, K. 1966/ 29, RG. 27.6.1967- 12632.

³¹⁷ National Geographic Türkiye, Su Varlığı da Yokluğu da Korkutuyor: s. 88.

³¹⁸ Hacivat Karagöz Suyun Özelleştirilmesine Karşı: <http://www.ivmedergisi.com/hacivat-karagoz-suyun-ozellestirilmesine-de-karsi.html> (Erişim Tarihi: 21.12.2010).

çok farklı yöntemi içermektedir. ve geri dönüşümler de alınmıştır. Aynı şekilde sulama ve sanayi sektöründe de suyun etkin kullanılması ve tasarruf yöntemleri hakkında bilinçlendirme kampanyaları oluşturulmalıdır.

g) Özelleştirmeler Sorgulanmalı

Dünyada çok popüler olan ve ülkemizin de kapıldığı akım belediyelerin, il özel idarelerinin ve genel olarak kamu yönetiminin yani devletin küçültülmesini amaçlayan bir yapıya sahiptir. Yeniden yapılandırma çalışmaları, kamu yönetimine işletmecilik ilkelerinin egemen kılınması ile çevre korumanın bir kamu hizmeti olmaktan çıkarılması yolunda bir gidişat olarak değerlendirilmektedir³²⁰. Bu gidişatla paralel olarak Türkiye'nin de taraf olduğu GATS pek çok konuda olduğu gibi içme suyu alanında da kamunun yürüttüğü hizmetlerin özel sektöre devrini öngören bir anlaşmadır. Ayrıca Dünya Ticaret Örgütü'ne özelleştirileceği sözü verilen sektörler genellikle çevre ile ilgili konulardır³²¹. Bir yandan da 2011 yılının Mart ayında yayınlanarak yürürlüğe giren 6172 sayılı Sulama Birlikleri Yasası ile Türkiye'deki en büyük özelleştirme gizli şekilde ilerletilmiştir. Ayrıca ülkemizde Dünya Bankası ile 1998 yılında imzalanan anlaşma pek çok özelleştirme yapılmıştır. Bu

³¹⁹ Pearce: s: 356, 357.

³²⁰ Çağlar, Yücel: Kamunun Yeniden Yapılandırılması ve Çevre, Kamu Yönetimi Dünyası, Ocak- Haziran 2004, S. 17- 18, (Aktarım: Duru, Bülent: Küreselleşme, Avrupa Birliği ve Türkiye Çevresi, s. 2 <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1426/> (Erişim Tarihi: 05.11.2011).

³²¹ Duru: <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1426/>, s. 3.

özelleştirmelerde Sulama Birliklerinin rolü öncüdür. Bu düzenlemelerle %83'lere ulaşan özelleştirme oranlarına ulaşılmıştır³²².

Suyun kıt bir kaynak olduğu ve ülkelerin birçok kamu kurumunca en ideal şekilde yönetilemediği bir gerçektir. Fakat bu durumun, suyun en ideal yönetiminin ticarileştirilerek piyasa fiyatlandırmasına tabi tutulmasını getirdiği ve bunu haklı kıldığı söylenebilir mi, bunu sorgulamak gerekir. Tezin önceki bölümlerinde de bu başlık altında da sayıldığı üzere ülkemizde hızlı bir özelleştirme akımı hüküm sürmektedir. Bu sorgulamanın yapılıp yapılmadığı ise şüphelidir. Sistemde özel sektöre hiç yer verilememesi gibi bir koşul olması gerekmez fakat bu şekilde önüne bakmaksızın hesapsızca özelleştirme su sorununu büyütmekten başka bir fonksiyona sahip olamaz.

³²² Kaymakçı, Mustafa: Suyun Sahibi Kim?, 28.07.2011 tarihli Yeni Adana Gazetesi, <http://www.yeniadana.net/web/YaziDetay.aspx?id=4140> (Erişim Tarihi: 04.11.2011).

V. BÖLÜM

GENEL KAMU HUKUKU BAKIŞ AÇISIYLA

Su, sahip olduğu yaşamsal değer nedeni ile pek çok kamu hukuku kavramı ile yakından ilgilidir. Bu bölümde su kaynaklarının kamu yararı, kamu sağlığı, kamu düzeni, kamu güveni gibi toplumun refahını ilgilendiren konularla bağlantısını, kamusal akıl açısından yaklaşımı ve kaynakların ve hizmetlerin ulus devlet ve ulusal egemenlik bakımından önemine değineceğiz.

Çalışma boyunca da ayrıntılı şekilde açıklandığı üzere su kaynaklarının ve sunum hizmetlerinin özelleştirilmesi çok uluslu şirketlerin cebini doldurmaktan başka bir yarar sağlamamakta; toplumun her kesimine ve gelecek nesillere büyük zararlar vermektedir. Kaynakların ve hizmetlerin özelleştirilmesi kamu yararına aykırılık oluşturmakta, kamu düzenini, kamu güvenliğini ve kamu sağlığını temelinden bozmaktadır.

Genel Kamu Hukuku kavramlarının ele alınacağı bu bölümde de görülecektir ki suyun kamu hizmeti yaklaşımı ile yönetilmesi, hukuki düzenlemelerin bu bakış açısı ile yapılması suyun yaşamsal değeri açısından isabetli yoldur. Kaynaklar üzerinde egemenlik yetkisinin ulus devlette olmasının ve hizmetlerin sunumunda idarenin söz sahibi olmasının sonuçlarının ele alınacağı bu bölümde söz konusu yaklaşımın, suyun insan hakkı olma niteliğine ne kadar uygun olduğu bir defa daha ele alınacaktır.

A. KAMUSAL FAYDA

Kamu yararı kavramı, Roma hukukuna kadar uzanmaktadır. O dönemde, kamulaştırma yapılabilmesi için mutlak suretle kamu yararı aranmakta idi yani Roma hukukunda kamu yararı kavramı kamulaştırmayı sınırlayıcı bir kriter olarak karşımıza çıkmaktaydı. Roma'da kamu yararı, toplumun zorunlu maddi gereksinimlerine ek olarak estetik ve artistik duyguları da kapsayacak şekilde geniş algılanan ve uygulanan bir kavramdı³²³.

Kamu yararı kavramı ile aynı anlama gelecek şekilde "toplum yararı" "ortak çıkar", "genel yarar" gibi birbirinin kavramlar da kullanılmaktadır. Tüm bu kavramların ortak noktası ve amacı, "bireysel çıkar" dan farklı olmaları; onun üstünde ya da dışında ortak bir yararı gerçekleştirmeyi hedeflemeleridir³²⁴.

"Kamusal Fayda", "Kamu Yararı" gibi birbirinin yerine de kullanılabilen kavramın somut şekilde tanımlanmasında bazı sorunlar yaşanmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "kamu yararı", "Devletin gereksinimlerine cevap veren ve bu ihtiyaçları karşılayan, topluma yarar sağlayan değerler bütünü, menafiumumiye" şeklinde tanımlanmaktadır. Kamu yararı gibi geniş bir kavramın, soyut ve teorik tartışmalardan arındırılıp, pratik hayata uygulanmaya çalışılmasında sorunlar doğmaktadır. Öncelikli sorun her "kamu" için ortak veya kamusal bir fayda olup

³²³ Karadeniz, Özcan: Roma'da Kamulaştırma ve "Kamu Yararı" Kavramı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını No: 366, s. 33.

³²⁴ AYM: E. 1992/13, K. 1992/50, RG. 30.06.1993- 21623; AYM: E. 2004/ 76, K. 2007/ 83, RG. 19.01.2008- 26761.

olmadığıdır. Ardından, bütün insanların dahil olduğu tek bir dünya kamusu olup olmadı tartışılmaktadır. Bu sorun, ulaşılmak istenen kamusal faydanın da mümkün olup olmadığı sorusunu beraberinde getirmektedir.

Her “kamu” için ortak veya kamusal bir fayda olup olamayacağı sorunu, toplumda çok farklı menfaat gruplarının varlığından kaynaklanmaktadır. Bunların ortak bir çatıda toplanması ise en iyimser yaklaşımlar “imkansız derecede zor”dur. Bir toplumda gerçekten ortaklaşa paylaşılan değerler, menfaatler yoksa o toplumda kamusal faydadan söz edilemez³²⁵. Toplumca ortaklaşa paylaşılan değerlerin olmadığı toplumlarda “kamusal fayda” adı altında gerçekleştirilmeye çalışılan “sınıfsal fayda”lar mevcuttur. Özelleştirmeler maalesef sadece belli bir sınıfın faydasını gerçekleştirmeye yaramaktadır. Kaynaklar üzerinde hak sahibi olan şirketler, piyasaya göre belirledikleri fiyat üzerinden kâr elde etmekte; varsıllar suya erişebilmekte, bu sınıflar “fayda”larını gerçekleştirebilmektedir. Fakat yoksulların suya erişememe sonucu, özelleştirmenin “kamusal fayda”yı gerçekleştirmekten uzak olduğunu gözler önüne sermektedir. Fakat suyun yaşamsal değeri, onu bütün “kamu”lar için zorunlu kılmaktadır. Çünkü suya ekonomik açıdan bakanların dahi, öncelikle yaşamak için suya ihtiyaçları vardır. Görülüyor ki su her kamu için ortak ve kamusal faydayı haiz bir kaynaktır ki bu çözümlene bizi ikinci soruya bağlamaktadır.

³²⁵ Lukacs, Georg: Geschichte und Klassenbewusstsein, Neuwied, Berlin, 1968/1923 –Tarih ve Sınıf Bilinci, Belge Yayınları, çev: Yılmaz Öner (Aktarım: Geuss, Raymond: Kamusal Şeyler, Özel Şeyler, Çev: Gülayşe Koçak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 96).

Bütün insanların dahil olduğu tek bir “kamu” olup olmadığı sorusuna geldiğimizde, bir topluluğun “kamu” oluşturması için ortada ilgilenilmesi gereken “sistemik” koşulların olması gerektiği kriterine yer verildiğini görürüz. Suyun insan hayatı için vazgeçilmezliği, bütün kamuyu ilgilendiren bir fayda olduğu konusunda şüphe bırakmamaktadır. Söz konusu sorun su olduğu zaman, “kamu”nun “kamu olduğunun” bilincinde olması bile gerekmeden hedeflenebilecek ve gerçekleştirilebilecek ortak faydadan söz edebiliriz³²⁶. Bu nedenle kamusal fayda konusunda suyun, bu sorunu da aşan bir önemi ve faydayı; faydadan öte, hayati bir zorunluluğu barındırdığı açıktır. Bu nedenle su konusu tüm dünyayı tek bir kamu çatısı altına toplamaktadır ve toplumda hiçbir ayırım gözetmeksizin herkese sağlanması zorunluluğu kaçınılmazdır.

Günümüzde pek çok konuda kamusal/ özel ayrımı tartışılmakta, bunun ne kadar isabetli bir ayırım olduğu sorgulanmaktadır. Aynı durum kamusal fayda ve özel fayda konularında da yapılmakta; konuya, hangisinin üstün olması gerektiği, bu kavramların aslında var olup olmadığı ya da böyle bir ayırımın olup olmadığı gibi pek çok farklı açıdan bakılmaktadır³²⁷. Fakat tartışma su kaynakları üzerinde döndüğü zaman, kilit noktası ve bütün sisleri dağıtan anahtar her zaman suyun yaşamsal değerinden doğmaktadır. Su, insanın yaşamını devam ettirebilmesi için mecburi olduğundan suya erişimin özel faydayı sağlamak için mi kamusal faydayı sağlamak

³²⁶ Lukacs, Georg: Geschichte und Klassenbewusstsein, Neuwied, Berlin, 1968/ 1923 –Tarih ve Sınıf Bilinci, Belge Yayınları, çev: Yılmaz Öner (Aktarım: Geuss, Raymond: Kamusal Şeyler, Özel Şeyler, Çev: Gülayşe Koçak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 96, 97).

³²⁷ Lukacs: Age (Aktarım: Geuss: Age: s. 104).

için mi olduğu; bunların hangisinin üstün olduğu; böyle bir ayrımın olup olmadığı ve daha niceleri kifayetsiz kalmaktadır. Tek bir gerçek vardır ki her insan yaşamını devam ettirebilmek için suya ihtiyaç duyar bu nedenle de suyun bütün bireylere ulaştırılması hayati önem taşımaktadır.

Kamu yararı, devletin en önemli amaçlarının başında gelir. Özellikle yürütme erki kullanılırken, kamu yönetiminin başlıca hedefi kamu yararını gerçekleştirmektir. Kamu yararı ise halkın ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin kamu bürokrasisi tarafından üretilmesi olarak tanımlanabilir. Devlet bu amacı ve üretimi kamu görevlileri aracılığıyla gerçekleştirir bu nedenle kamu görevlilerinin, çalışmaları sırasında temel amaçları kamu yararını gerçekleştirmektir, böyle olmalıdır. Bu açıklamalardan da ortaya çıkacağı üzere kamu yönetimine ve buna hakim olan hukuka, toplumun genel çıkarlarının bireylerin çıkarlarından üstün olduğu ruhu egemen olmalıdır³²⁸. Örgütlenmiş toplumların varlıklarını sürdürebilmeleri için kamu yararının bireysel yarardan daha ağır basması zorunluluğu vardır³²⁹. Kamu yöneticilerinin esas sorumluluğu, şirketlerin karlarını arttırmak değil; vatandaşa hizmet etmektir. Fakat maalesef günümüzde yönetenler aldıkları kararlarda kamu yararı kriterinde çok kendi konumlarını güçlendirme, kendi çevrelerine yarar sağlama ve politik düşünceler doğrultusunda hareket edebilmekte, kamu kaynaklarının transferinde rasyonel ve adil hareket etmek yerine politik çıkarlara göre karar verebilmektedirler. Bu şekilde kamu yararı kriterinden uzaklaştıkça rant,

³²⁸ Özdemir, Murat: Kamu Yönetiminde Etik, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 7, 2008, s. 180.

³²⁹ Karadeniz: s. 2.

rüşvet, yozlaşma gibi olumsuzluklar artmaktadır³³⁰. Çoğunluğun refahı, farklı ihtiyaç ve menfaatlerin bir arada olduğu bir yapıya bağlıdır ve bu yapıda her olgu birbirine bağlıdır. Bu nedenle her menfaat grubuna göre öncelikler farklı olabilir. Çoğunluğun refahını sağlayan bu yapılar birbirine çok yakın olduğu zaman su yönetimi politikaları da politik kararlara göre oluşturulur. Kararların ve eylemlerin temelinde politik kaygılar yer alır. Bu nedenle su kaynakları yönetiminde politikaları objektif şekilde belirlemek önemlidir. Aynı zamanda pek çok menfaat grubu olduğu unutulmamalı bunlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi takdirde toplumsal refah sağlanamaz ve kapsayıcı bir su yönetimi yerine parçalı ve eksik bir yönetim hazırlanmış olur³³¹.

Anayasa Mahkemesi'nin de kamu yararının özel yarardan önce geleceği ilkesi doğrultusunda kararları bulunmaktadır³³². Anayasa Mahkemesi kararında da belirttiği üzere, bir hukuk devletinde, devlet erki kullanılarak yapılan tüm kamu işlemlerinin nihai amacı kamu yararı olmalıdır. Kamu yararı kriteri aynı zamanda yasama organının kullanacağı takdir yetkisinde de sınır konumundadır³³³. Anayasa

³³⁰ Kartal, Dr. Filiz: Kamu Politikalarındaki Dönüşümün Yurttaşlık Perspektifinden İrdelenmesi: Yeni Bir Yurttaşlık Rejimi, 5. Kamu Yönetimi Forumu, Kamusal Bilinç, Kent ve Çevre: Güncel Sorunlar ve Çözümler, Umuttepe Yayınları, İzmit, 2008, s. 48.

³³¹ Botschen, Helmut; et al: Wasserwirtschaftliche Planung Heute und Morgen, Carl Heymanns Verlag, Het 22, Bonn, 1979, s. 75.

³³² AYM: E. 1990/ 23, K. 1991/ 29, RG. 3.01.1992- 21120; AYM: E. 2000/ 14, K. 2000/ 21, RG. 05.01.2011- 24278.

³³³ AYM: E. 2003/ 36, K. 2003/ 91, RG. 14.04.2005- 25785; AYM: E. 2009/ 24, K. 2011/ 75, RG. 23.07.2003.

Mahkemesi, yasaların, hukuk devletinin vazgeçilmez öğeleri olduğunun ve yasalara, kamu yararı düşüncesinin egemen olması gerekliliğinin üzerinde önemle durmaktadır. Tüm kamusal girişimler de kamu yararını gerçekleştirmeyi amaçlamalıdır. Aynı şekilde yasama da Anayasa'da belirtilen amacı gerçekleştirirken kamu yararı yerine kişisel, siyasal ya da saklı amaç gütmesi, yetki saptırmasına yol açar ve bu durum Anayasa Mahkemesi'nin denetimi altındadır. Anayasa Mahkemesi bu durumda kanunun kamu yararı gerçekleştirmek için yapılıp yapılmadığını denetler³³⁴. Bazı durumlar birden fazla kamu yararını içinde bulundurlar. Böyle durumlarda daha yaşamsal yararları barındıran koşullara öncelik verilmesi uygun olacaktır. Örneğin Anayasa Mahkemesi'nin de isabetle belirttiği gibi orman arazilerinin hem turizm alanı olarak kullanılmasında hem de orman olarak kalmasında kamu yararı mevcuttur fakat kuşkusuz ki ormanların orman olarak korunmasındaki kamu yararı daha öncelikli ve üstündür³³⁵. Bu üstünlüğe ise karar vermek her zaman çok kolay olmayabilir. Bu nedenle bazı kriterler belirlenmesi isabetlidir. Örneğin doğacak faydanın toplumda yarayacağı mekan ve katmanlar ile bunların genişliği; bu kamu yararına hangi maliyetler ile ulaşıldığı, hangi kamu yararına öncelik verileceği konusunda yardımcı olabilecek kriterlerdir³³⁶.

Kamusal konular, birlikte çalışmayı, karar almayı gerektirir. Birlikte çalışma ise beraberinde zıtlaşmayı karşı karşıya gelmeyi de meydana getirir çünkü farklı aktörlerin ya da menfaat gruplarının bir arada bulunması, karşılanması beklenen

³³⁴ AYM: E. 2005/ 120, K. 2006/ 120, RG. 22.11.2007- 26078; AYM: E. 2009/ 24, K. 2011/ 75, RG. 23.07.2011- 28003.

³³⁵ AYM: E. 2006/ 169, K. 2007/ 55, RG. 24.11.2007- 26710.

³³⁶ AYM: E. 2004/ 67, K. 2007/ 83, RG. 19.01.2008- 26761.

farklı çıkarların sağlanması gereğini de doğurur. Su yönetimi için birlikte çalışmak gerekmektedir fakat bu durum yukarıda da açıklandığı gibi çakışmalara da neden olmaktadır³³⁷. Bu çakışmalarda sorunların çözümünde ana hedef toplumsal faydanın ön planda yani bireysel menfaatlerin üzerinde tutulmasıdır.

B. KAMUSAL AKIL

Kant'a göre insan, akıl sahibi, düşünen bir varlıktır. Fakat içi doldurulamayan, içeriksiz bir akıl ancak zoolojik olabilir yani artık insana dair değildir. Ve içerdiği yıkıcı potansiyel nedeni ile akıl, doğru yönlendirilmediği zaman bireyler arası ortaklığı ve dayanışmayı imha eden bir savaş makinesine dönüşebilir. Çünkü akıl kavramı, tüm felsefi ve bilimsel tartışmalara ve kriterlere rağmen belli bir cemaat ya da grubun tahakkümünü meşrulaştırmak için kullanılmaya açık bir kavramdır. Kant'a göre kamusal akıl ise aklın kamu önünde, kamusal amaçlar için kullanılmasıdır. Aydınlanmanın yolu, bireyin, aklının kamusal kullanımının sağlanması ile mümkündür. Kamusal akıl, bireylerin sorumlu ve özerk bir donanıma kavuşmasının aracı olmalıdır³³⁸.

Kamusal akıl kavramını anlamak için başvurulacak ilk kaynaklardan birisi de Rawls'un Halkların Yasası adlı eseridir. Çok uzun ve derin bir felsefi tartışma olan bu eserden, kamusal akıl kavramını anlamak için kısaca faydalanacak olursak;

³³⁷ Umwelt Bundes Amt für Mench und Umwelt, Jahresbericht 1998, KOMAG Berlin- Brandenburg, s. 115.

³³⁸ Kant, Immanuel: What is Enlightenment, Columbia University, New York, 1949, s. 132- 139 (Aktarım: Çiğdem, Ahmet: Kamusal Alan, Kamusal Din ve Kamusal Akıl, ed: Özbek, Meral: Kamusal Alan, Hil Yayınları, İstanbul, 2005, s: 508, 509).

Rawls'a göre kamusal akıl, iyi düzenlenmiş anayasal demokratik bir toplum anlayışına ait bir kavramdır ve bu kavramın nasıl algılandığı demokrasinin bir parçasıdır. Kamusal aklın bir doktrini kabul etmesinin koşulu ise, söz konusu doktrinin anayasal demokratik rejimi ve bu rejimin getirdiği meşru yasaları kabul etmesidir. Aklın “kamusal” olduğunu söyleyebilmemizin nedeni, 1. Özgür ve eşit vatandaşların aklı manasında kullanılıyor olması, 2. Konusunun temel siyaset alanları ve özellikle adalet gibi kamu yararını ilgilendiren konular olması, 3. Doğası ve içeriği kamusal olmasıdır. Rawls'a göre kamusal akıl çevre kirliliği gibi konuları incelemez ve liberal bir yönetimi savunur³³⁹. Bu sınırların, temel sorunlarda uzlaşya varıldıktan sonra kaldırılabilmesine değinir³⁴⁰. Teorinin bu taraflarına katılmamakla beraber kamusal akıl kavramının Rawls'un teorisinde özgür ve eşit vatandaşların aklı manasında kullanılması ve anayasal demokratik bir toplum anlayışına ait bulunması, konumuzla da uyum göstermektedir. Çünkü su hakkının korunması, bireylere ayırım gözetmeksizin bu yaşamsal değerlerin ulaştırılması kamusal aklın demokratik ve eşit toplum vurgusuna birebir uyum göstermektedir.

Rawls'a göre bir “kamusal akıl ideali” vardır ve bu ideali gerçekleştirmenin yolu karar verme mekanizmasındaki yetkililerin siyasal tutumlarını vatandaşlara en makul olduğunu düşündükleri adalet anlayışı içinde açıklamaktır. Yetkililer

³³⁹ Rawls, John: Halkların Yasası ve “Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması”, çev: Gül Evrin, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,, İstanbul, 2006, s. 59, 144- 147.

³⁴⁰ Avşar, Hüseyin: Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls'un Adalet Teorisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 76.

vatandaşlara karşı yurttaşlık görevlerini ancak bu şekilde gerçekleştirmiş olurlar. Yetkililerin kamusal akla uygun davranış davranmadığını ise günlük konuşma ve davranışlarından anlayabileceğimizi savunur. Çalışma boyunca da yetkililerin konu hakkında söylediği sözlere sıkça yer verdiğimiz üzere, yetkililerin konu hakkında ne düşündükleri, icraatlarını hangi doğrultuda gerçekleştirdikleri açıklamalarında açıkça takip edilebilmektedir. Bu açıklamalardan vatandaşlara karşı yurttaşlık görevlerini yerine getirip getiremedikleri, en makul adalet anlayışına ne kadar yakın ya da uzak oldukları kolayca anlaşılmaktadır. Örneğin su konusunda kamusal akıl kullanılmayıp sadece özel şirketlerin güdeleri ile hareket edilince Güney ülkelerindeki yoksul halkın suyu alınıp Kuzey ülkelerindeki zenginlere satılması gibi durumlarla karşı karşıya kalıyoruz.

Rawls'a göre vatandaşların kamusal akıl idealini gerçekleştirmesinin yolu ise hükümette bireysel olarak görev almasalar dahi sanki kendileri milletvekili imiş gibi kendi kendilerine düşünerek hangi düzenlemelerin yasalaşmasının uygun olacağını sormalarıdır. Bu sorunun cevabında kamusal akla aykırı hareket ettiğine inandıkları yetkilileri reddetmek, liberal demokrasinin siyasal ve toplumsal temelinin bir parçasıdır ve Rawls'a göre bu hak ahlaki bir görevdir³⁴¹. Yani vatandaşların, yaşamsal değer olan su hakları ihlal edildiğinde, yetkililer yükümlülükleri doğrultusunda davranmadıklarında vatandaşların buna itiraz etme hakkı ve görevi vardır.

Fakat maalesef günümüzde işleyen düzen, vatandaşların kararlar alınırken sürece dahil edilmediği açıktır. Ama görüyoruz ki demokrasi, kamusal kararların 'kamusal akıl-yürütme'yle alınması esasına dayanır. Kamusal akıl-yürütme

³⁴¹ Rawls: s. 144- 147.

yönteminin özel- akıl yürütmeden farkı ise müzakereci olmasıdır. Bu, siyasal düzenin işleyişine karar verirken ahlaki ilkeler ve genel normlar tartışılarak vatandaşların birlikte mutabakata varması anlamına gelir³⁴². Fakat küresel zirvelerden bahsederken, bu geniş çaplı organizasyonlarda sivil toplum örgütlerine ve yöre halklarına yer verilmediğini görmüştük, kadınların su krizinden en başta etkilenen gruplardan biri olmalarına rağmen, karar mekanizmalarına alınmadıklarını okumuştuk.

C. KAMU DÜZENİ

Kamu düzeni kavramı da diğer pek çok kamu hukuku kavramı gibi tam olarak tanımlanması zor bir kavramdır. Klasik anlayışa göre kamu düzeni, “maddi ve dış düzen”i oluşturur; kamu güvenliği, kamu sağlığı ve kamu huzuru unsurlarından oluşur³⁴³. Kamu ve düzen sözcüklerini ayrı ayrı ele alarak inceleyecek olursak Türk Dil Kurumu Sözlüğü’ne göre kamu “bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme”; düzen “Belli yöntem, ilke veya yasalara göre kurulmuş olan durum, uyum, nizam, sistem” olarak tanımlanmakta; kamu düzeni ise karşılığını “Bütün toplumu ilgilendiren düzen” olarak bulmaktadır. Türk doktrininde kamu düzeni kavramı için yapılan tanımlara göz atacak olursak bu kavrama şu şekillerde yer verilmiştir: kamu düzeni,

³⁴² Erdoğan, Mustafa: Kamusal Akıl ve Anayasa Mahkemesi, 8.5.2008 Star Gazetesi, <http://www.demokrahukukcular.com/altsayfamustafaerdogan.php?sayfa=iktibaslar/mustafaerdogan/kamusalakil> (Erişim Tarihi: 26.10.2011).

³⁴³ Gözübüyük, Şeref: Yönetim Hukuku, 26. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s. 303; Gözler, Kemal: İdare Hukuku, Cilt 2, 2. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2009, s. 472.

toplumun yaşamını barış ve güven içinde sürdürmesini sağlayan ortam³⁴⁴, toplumda iç barışın sağlanması³⁴⁵, toplum hayatını gerçekleştirmek ve sürdürebilmek için güvenli, sağlıklı ve huzurlu asgari koşulların sağlanması³⁴⁶.

Kamu düzeni kavramını tarihsel süreç içindeki gelişimi ile ele alacak olursak temelinin çok eskilere dayandığını görürüz. Platon, kamu düzenini, insanların kendilerine yetememeleri nedeni ile birlikte yaşamlarından doğan düzen olarak tanımlamaktadır. Platon'a göre insanlar kendilerine yetemedikleri için bir arada yaşayarak yardımlaşır ve bu birlikte yaşama kamu düzenini oluşturur³⁴⁷. Orta Çağ felsefecilerinden Aquinolu Thomas ise insanların bir arada yaşaması zorunludur ve örgütlü bir toplum oluşturularak bir yaşam düzeni kurulması mümkündür. 1848 yılına geldiğimizde kamu düzenine bakış açısı, aile, çalışma, mülkiyet kavramları ile birlikte Cumhuriyet'in temel nitelikleri arasında sayılır hale gelmiş; kamu düzeni kavramı, modern devletin temel amaçlarından birisi olarak kabul edilmiştir³⁴⁸.

Günümüzde kamu düzeni kavramı, hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı bir düzeni ifade etmektedir. Bu saptamada AİHM de içtihatları ile büyük rol

³⁴⁴ Gözübüyük: s. 303.

³⁴⁵ Kaboğlu: Özgürlükler Hukuku, s. 93.

³⁴⁶ Tunaya, Tarık Zafer: Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, 4. Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980, s. 221.

³⁴⁷ Platon: Devlet, çev: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, 17. Baskı, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 54, 55.

³⁴⁸ Akad, Mehmet: Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasası'nın 10. Maddesi, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1948, s. 17- Fenet, Alain: Les Libertes Publiques En France, Documents Pour Une theorie Generale, P.U. F., Paris, 1975 ve s. 41 (Aktaran: Şimşek, Altın Aslı: s. 15).

oyunmaktadır. Buna ek olarak kavramın anlamı ve sınırları da günümüz gelişen koşullarında hızla genişlemektedir. Artık sadece bireylerin, birbiri ile çatışma yaşamadan bir arada bulunmaları olarak algılanmayan bu anlamına bir de çevresel etkiler dahil edilen kamu düzeni ile karşı karşıyayız. Günümüzde ekolojik dengenin korunması, doğaya kalıcı zararlar verilmesinin engellenmesi hep çevresel kamu düzenini korumak için yapılmaktadır³⁴⁹.

Ülkemizde kamu düzeni kavramının bu tanım ve gelişim bağlamında mevzuatta ele alınışını inceleyecek olursak, Anayasa'ya koyulan ekonomik ve sosyal hükümlerle farklı açılardan güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Ekonomik açıdan kamu düzenini korumayı amaçlayan düzenleme 167. maddede yer almaktadır. Bu maddeye göre devlet para,... mal, hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlar, bunun için tedbirler alır. Bu hüküm kamu düzenini sağlamak için getirilmiş olsa da yanlış yorumlarla aslında tam tersine düzeni sarsıcı durumlara yol açabilecek bir maddedir. Konumuz olan su kaynakları ve günümüzde bu kaynakların aç gözlü şirketlerin ilgi alanında olduğu hatırlanacak olursa, devletin kamu düzenini sağlamak, refahı arttırarak bireylerin düzen içinde yaşamasını temin etmek için amacını aşan özelleştirmeler ve bu özelleştirmelerin sıcak para akışı olarak görülmesi ekonomik kamu düzenini sağlamayı çok tehlikeli sonuçlar doğurmaktadır. Anayasa'nın kamu düzeni ile ilgili bir diğer maddesi ise Çevre Hakkı bölümünde de ele aldığımız 56. maddedir. Bu maddede, çevresel kamu düzeninin korunması için getirilen hak ve yükümlülükler yer almaktadır. Aynı şekilde konumuzla ilgili olarak Çevre Kanunu da çevresel kamu düzeninin kurulması ve korunması için kirletme

³⁴⁹ Kaboğlu: Özgürlükler Hukuku, s. 95, 96.

yasağı, biyolojik çeşitlilik barındıran ekosistemin korunması, tehlikeli kimyasalların kontrolü gibi çeşitli düzenlemeler içermektedir³⁵⁰.

Sonuç olarak diyebiliriz ki toplum halinde yaşamak, insanlarda toplumda bir düzenin hakim olması istediğini doğurur³⁵¹. Toplum hayatı, bir düzen içinde olmazsa, sahip olunan hak ve özgürlükler de bir anlam ifade etmemektedir çünkü düzen olmadığı zaman hak ve özgürlüklerin kullanılması da mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla devletin amacı, birlikte yaşayan insanlardan oluşan toplumun, bu yaşantıyı barış ve huzur içinde geçirmesini sağlamaktır³⁵². Tüm bunlar dikkate alındığında görülecektir ki su kaynakları da hem ekonomik kamu düzeni, çevresel kamu düzeni gibi alt dallar açısından hem de toplumun yaşamını sagari koşullarda yaşaması açısından son derece önemlidir. Kamu düzeninin sürdürülmesinin ana şartlarından birisi de yaşamsal değeri olan su kaynaklarına erişimin, insan hakları göz önünde tutularak sağlanmasında yatar.

D. KAMU GÜVENLİĞİ

Kamu güvenliğini kısaca kişiye veya eşyaya zarar verecek tehlikelerin yoklu olarak tanımlayabiliriz³⁵³. Kamu güvenliği, bireylerin can ve mallarına zarar

³⁵⁰ Turgut: s.78, 79.

³⁵¹ Şimşek, Altın Aslı: s. 6.

³⁵² Okandan, Recai G.: Umumi Amme Hukuku (Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi, Unsurları) Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976, s. 211. (Aktaran: Şimşek, Altın Aslı: s. 12).

³⁵³ Onar, Sıddık Sami: İdare Hukukunun Umumi Esasları, 3. Cilt, 3. Baskı, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1952, s. 1482 (Aktaran: Şimşek, Altın Aslı: s. 66).

gelmesinden endişe duymadan yaşamasıdır³⁵⁴. Su kaynaklarına kamu güvenliği açısından baktığımızda konunun iki ana kola ayrıldığı görürüz. Ele aldığımız “güvenlik” hem bireylerin, toplumun güvenliği, hem de ulusal açıdan karşılık bulmaktadır. Konunun ulusal güvenlik boyutu, aşağıda “ulus devlet” bağı altında ele alınacaktır.

Su sorunun kamusal güvenlik bakış açısı ile ele alınmasında bireylerin, toplulukların bundan nasıl zararlar gördüğü açıktır. Özellikle de kadınlar ve çocuklar su sorunlarından en çok ve çabuk etkilenen grupların başında gelmektedir. Kadınlar evsel su ihtiyacını ve hem kendi hem çocukların su ihtiyacını karşılamak durumunda olduğundan kullanılabilir su ve içme suyuna erkeklerden daha çok ihtiyaç duymaktadırlar. En büyük su sorununun yaşandığı bölgelerde hızlı bir nüfus artışının da yaşanıyor olması sorunun gittikçe büyümesine yol açmakta. Kadınlar suya daha çok ihtiyaç duymakla birlikte su kaynaklarına ulaşmak için kilometrelerce yol yürüyen kesimi de oluşturmaktadır. Çünkü az gelişmiş ve su kıtlığı yaşanan ülkelerde su kaynaklarına yürümek ve dönüşlerce litrelerce suyu taşımak görevi ya çocuklara ya kadınlara verilmekte. Bu çocuk ve kadınlar ise uçsuz bucaksız ve boş arazilerde bir damla kullanılabilir içilebilir suya ulaşmak için yürürken saldırılara maruz kalmakta, bazen kaçırılmakta, tecavüze uğramakta, öldürülmekte ya da zorlu şartlara dayanamayıp hayatlarını kaybetmekte. Kadınların suyu kilometrelerce uzaktan taşımaları gerekmesi ve bu yolun çok tehlikeli olması yetmiyormuş gibi kadınlar bir de su bulamadıklarında evde sinirli kocalarının ya da babalarının gazabına uğruyorlar. Yapılan çalışmalarda bu şekilde suyu uzaktan temin etmesi

³⁵⁴ Gözübüyük: Yönetim Hukuku, s. 303.

gereken gecekondü bölgelerinde aile içi şiddette artış olduğunu ortaya koymuştur. Suyun bu şiddet için neden sayılma oranı da gün geçtikçe artmaktadır³⁵⁵.

Ve işin ironik tarafı kadınların su sorunlarında öncelikle etkileniyor olmalarına rağmen karar mekanizmalarında neredeyse hiç yer almıyor olmalarıdır³⁵⁶. Suyun insan hakkı olmak yanında suya ulaşmada söz konusu bu durumlar da hepimizi yakından ilgilendiren kamu güvenliği sorunlarıdır.

E. KAMU SAĞLIĞI

Suyun yaşamsal değeri ve önemi pek çok yerde ayrıntılı şekilde açıklandı. Günümüzde temiz ve güvenilir suya erişimde meydana gelen sorunlar, rakamlar, suya erişememe nedeni ile yaşanan ölüm oranları, su kaynaklı hastalıklarda meydana gelen korkutucu artışlar tekrar tekrar vurgulandı. Su kaynakları ve kamu sağlığı bağlantısı günümüzde kimsenin inkar edemediği bir insanlık sorunu haline gelmiş durumdadır. Birleşmiş Milletler'in Milenyum Gelişme Hedefleri arasında da saydığı temiz ve güvenilir suya erişim hedefinin moral bozucu derecede gerisindeyiz. Halbuki toplum sağlığını etkileyen pek çok faktörün başında kuşkusuz ki temiz içme ve kullanma suyu ile kanalizasyona ulaşım gelir. Günümüzde yerleşim yerlerinin sağlıklı suya erişim durumu uluslararası arenada bu yerlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin belirleyicisi ve küresel düzeydeki insani kalkınmanın bir göstergesi olarak görülmeye başlanmıştır. Yapılan çalışmalar açıkça göstermiştir ki sağlıklı su ve sanıtasyona ulaşım özellikle bebek ve çocuk ölümlerinin üzerinde

³⁵⁵ Barlow: s. 166.

³⁵⁶ Gupta: s. 342.

oldukça etkilidir³⁵⁷. Bunu şöyle de çarpıcı bir örnekle görebiliriz: Ayrıca Karakalpakya'da su kaynaklarının aşırı kirlenmesi o kadar yaygındır ki sütlerine zehirli madde karıştığı için yeni doğum yapan annelere çocuklarını emzirmemeleri söylenmektedir. Üçüncü dünya ülkelerinde meydana gelen ölümlerin %85'i kirli su kaynakları yüzündendir ve her gün 35 000 çocuk su kirliliğinden dolayı ölmektedir. Bu rakam yetişkinlerle birlikte 50 000'i bulmaktadır ve her gün meydana gelen ölümlerin üçte birini oluşturmaktadır. Bu da diğer bir çarpıcı saptamadır: Aral Denizi ve Orta Asya'da meydana gelen ekolojik tahribat Çernobil'dekinden daha fazladır³⁵⁸.

Bu bölümde su sorunun kamu sağlığı açısından ne kadar önemli olduğu ve suya ulaşamamanın ya da kirli su içilmesi nedeni ile meydana gelen hastalık ve ölüm rakamlarına tekra yer vermeyeceğiz. Sadece kirli su ya da buna bağlı hastalıklardan ölen çocukların sayısının, trafik kazalarında, savaşta ya da AIDS nedeni ile ölen çocukların sayısının toplamından fazla³⁵⁹ olduğunu belirtip bu sorun karşısında aktörlerin duruma bakış açısını ve çalışmalarını, konunun farklı alanlarını ele almaya çalışacağız.

³⁵⁷ T. Ünalın: Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri, Ulusal ve Uluslararası Uygulamalar, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, Sayı: 2, 1, TÜBİTAK Matbaası, Ankara, 2003; S. Gupta, M. Verhoeven ve E. Tiongson: Does Higher Government Spending Buy Better Results in Education and Health Care, IMF Working Paper, WP/99/21, 1999. (Aktaran: Lorcu, Fatma; Acar Bolat, Bilge: Yaşlara Göre Ölüm Oranları ile Sosyo- Ekonomik Göstergeler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt: 38, Sayı. 2, İstanbul, 2009, s. 4).

³⁵⁸ Jean: s. 44, 47.

³⁵⁹ Barlow: s. 19.

Suya erişimin gelişmişlik ölçütü olarak algılanması ile paralel olarak suyun kamu sağlığı açısından önemi günümüzde herkes tarafından kabul edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü, suya erişimin sağlık boyutu ile entegre şekilde ele alındığı başlıca kuruluşlardan birisidir. Kuruluş, ülke bazında suya erişim verilerinden, suyun ölüm oralarındaki yerine kadar pek çok istatistiki çalışma tamamlamıştır³⁶⁰. Ayrıca örgüt sağlıklı, erişilebilir güvenli su amacı için çok sayıda proje yürütmektedir³⁶¹. Dünya Sağlık Örgütü'nün yanında Avrupa Birliği'nin de suyun kamu sağlığı boyutu açısından çalışmaları bulunmaktadır. Birlik, kamu sağlığı açısından başlıca hedeflerini üç başlık altında toplamaktadır bu hedefleri şu şekilde sıralamaktadır: hastalıkların önlenmesi, sağlıklı yaşam koşullarının geliştirilmesi ve bireylerin sağlıklarına tehdit oluşturabilecek unsurlardan korunması. Ayrıca Birlik bu hedefleri gerçekleştirebilmek için hazırlanmış geniş bir mevzuata da sahiptir³⁶². Burada tek tek yer veremeyeceğimiz üzere su sorununun kamu sağlığı bakımından önemi yadsınamayacak kadar göz önündedir ve başta Birleşmiş Milletler olmak üzere pek çok kurum, kuruluş, örgüt, ülke gibi aktörün bu konuda teoride ve pratikte pek çok çalışması bulunmaktadır.

Su kaynaklarının insan sağlığı üzerinde bir diğer çarpıcı etkisi de dolaylı yoldan yani besinlerden kaynaklanmaktadır. Ve bu sorun tüm dünyada yaşanan

³⁶⁰ Dünya Sağlık Örgütü'nün oluşturduğu istatistiklere örnek olarak: <http://www.who.int/entity/en/> (Erişim Tarihi: 26.10.2011).

³⁶¹ Bu projelerin isim ve bilgilerine şu adresten ulaşılabilir: <http://www.who.int/entity/en/> (Erişim Tarihi: 26.10.2011).

³⁶² Good Health For Everybody: http://europa.eu/pol/health/index_en.htm (Erişim Tarihi: 26.10.2011).

küresel bir sorun haline gelmiş bulunmaktadır. Suya sadece kâr bakış açısı ile bakılması bu kaynakların daha çok gelir getireceği ve daha çabuk dönüşüm sağladığı için sanayi bölgelerine aktarılmasına neden olmakta bu durum ise tarımsal alanlarda yeterli suya erişememe sonucuna yol açmaktadır. Hal böyleyken gıda üretimi azalmakta bireylerin gıda güvencesi de düşmektedir³⁶³. Gıda güvencesi bakımından suyun yetersizliği kadar kirliliği de küresel bir sorun haline almış bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar dünyanın marul, domates, mango, hindistan cevizi gibi pek çok farklı ekininin en az onda birinin lağım suyu ile sulandığını ve bu lağım sularının genellikle hiçbir işlemden geçmemiş olduğunu; dünyadaki pek çok megakentin çevresinde bulunan ve hem bu kenti hem pek çok kesimi doyuran tarlaların doğrudan kanalizasyon suyu ile sulandığını açıkça ortaya koymaktadır³⁶⁴. Özelleştirmelerin, kaynaklar üzerinde yanlış yönetim ve hukuku düzenlemelerinin, kâr amaçlı yaklaşımın her alanda olduğu gibi bu alanda da suyun yaşamsal değeri ile çatıştığını bir defa daha görmüş oluyoruz.

Özelleştirilen kaynakların halka ulaştırılmasında yaşanan aksaklıklar, kalite kontrol denetimlerinde meydana gelen sorumsuzluklar, kâr güdüsüyle hareket edildiği için su fiyatlarında artışlar, suyun yaşamsal değeri göz ardı edilerek farklı alanlara yönlendirilmesi ve daha pek çok sorun kamu sağlığını temelden tehdit etmektedir ve biran önce önüne geçilmesi gereken durumlardır. Çünkü günümüzde suya erişememe kısa süreliğine meydana gelen su kesintilerini ya da kaynaklardaki kirlilik belli bir bölgede kaynaklara yabancı madde karışmasından çok daha vahimdir ve küresel bir sorun haline gelmiş durumdadır. Bu nedenle de sorun kimsenin aç gözlülüğüne bırakılamayacak bir insanlık sorunudur.

³⁶³ Gupta: s. 343.

³⁶⁴ Barlow: s. 29.

SONUÇ

Çalışma boyunca gördüğümüz üzere su sorunu ve doğuracağı sonuçlar belli bir süre bölgesel düzeyde olsa bile uzun vadede küresel bir konudur. Fakat çözümü yerel ve bölgesel birimlerde doğru yönetimi ile mümkündür. Bu nedenle suyun yokluğu ve bolluğu arasındaki ince sınırı ve bizim bu sınırın hangi tarafında olacağımızı hem yerelde hem küresel düzeyde, suyu doğru kullanmak ya da tüketmek arasında yapılacak seçim belirleyecek³⁶⁵. Bu seçim yapılırken bir yandan asıl amacın her vatandaşın sürekli ve düzenli temiz suya ulaşması olduğu hatırlanmalı; suyu kirleten ve verimsiz kullanıma neden olan etkenlerin azaltılmasına çalışılmalıdır bir yandan da iklim değişikliğinin etkileri de dahil olmak üzere pek çok konu bir arada dikkate alınmalıdır.

Doğal kaynakları, isimlerinden de anlaşıldığı üzere kimse tarafından üretilmiş olmayan, kendiliğinden doğal yollarla var olan bu nedenle üzerinde kimsenin sahiplenme hakkı iddia edemeyeceği varlıklardır. Doğal varlıklar kamu malıdır ve bu kaynakları üzerinde tasarruf hakkı, kaynakların nasıl kullanılacağına karar verme yetkisi tüm toplumdur. Bu yetki kullanılırken kamu yararı ilkesi gözetilmelidir ve yönetimin temelinde yaşam için vazgeçilmez olan bu suya erişim hakkı oturmalıdır³⁶⁶. Fakat uluslararası kuruluşlar, suyun yönetimine uluslararası karakter kazandırmaya çalışmaktadır. Bu nedenle devletler yönetim politikalarını oluştururken egemenlik konusunda istikrarlı olmalıdırlar. Bir ülkenin bağımsız olma kriterleri uluslararası hukukta belirlenmiştir ve yaşam kaynağı olan yer üstü ve

³⁶⁵ National Geographic Su Varlığı da Yokluğu da Korkutuyor: s. 60.

³⁶⁶ İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu: s. 29.

yeraltı kaynaklarının, dolayısıyla da akarsularının yönetiminin o devletin kurumlarının ve iktidarının yönetiminde olması devletin egemenliğini göstermektedir ve düzenlemeler yapılırken doğacak çatışmalardan kaçınmak için devletlerin egemenlik ve bağımsızlık unsurlarına dokunulmamalıdır³⁶⁷. Su kaynaklarının paylaşımı, hukuki rejimi gibi konular sadece komşu ülkeler arasında değil; aynı ülke içinde farklı gölgeler arasında da sorunlara yol açar nitelikli alanlardır. Bu nedenle su kaynakları yönetimi planlanırken ülkenin kendi içinde bölgeler arasında ya da bölge içinde nasıl halkın ihtiyaçlarına en iyi biçimde çözüm sağlanacak biçimde hazırlanması da çok önemlidir.

Bu unsurları dikkate alan bir yapının su mülkiyeti ve işletmeciliği konusunda kamu yönetimi esası benimsenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Toplumsal değerlerin piyasa ekonomisi değerinden üstün tutulması suyun, insan hakkı olma niteliğine ve yaşamsal önemine daha uygundur. Aynı nedenlerden dolayı suya erişim herkese sağlanması gereken bir hak olduğundan devlet tarafından sunulması da söz konusu hakkın yerine getirilmesini sağlar. Suyun hiç ya da değerinin çok altında fiyatlandırılmasının suyun etkin kullanıma vurulan bir sekte olduğu inkar edilemez. Fakat piyasa fiyatı üzerinden biçilen değerlerin de suya erişimin bir insan hakkı olması ile çeliştiği ve halkın suya erişimini engellediği de bir gerçektir. Arada bir denge kurabilmek için bir insanın günlük su ihtiyacının yaklaşık olarak belirlenmesi ve bu miktarın aşılması durumunda kullanılan miktarın ücretlendirilmesi yoluna gidilebilir³⁶⁸. Parası olmayanların suya erişememesi sonucunu doğuran piyasa sistemi, su sunumunun kalitesinin denetlenmesinde zorluklara yol açmakta ve kişilerin

³⁶⁷ Suda Özelleştirme Bağımlılıktır, <http://www.ivmedergisi.com/su-da-ozelleştirme-bagimlilik.html> (Erişim Tarihi: 01.04.2010).

³⁶⁸ TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: s. 66.

erişmesini zorlaştırmaktadır. Herkese sağlanması gereken bir hak olma doğası bu şekilde delinmektedir. Halbuki su kullanımı projelerinin maliyetlerinin kamu yararına gerçekleştirilen hizmetleri karşılamak için ayrılmış yıllık vergilerden ve ödemelerden yapılması parası olmayanların suya erişememe sorununu ortadan kaldıracak bir çözümdür³⁶⁹. Ama maalesef siyasi iktidarlar asli görevi olan vergileri halka alt yapı yatırımı olarak döndürmek yerine suyun bir insan hakkı olmasını hiç umursamadan özelleştirme politikalarına yer vermekte; özelleştirmelerden ve vergilerden gelen gelirleri kendilerinin de menfaat sağladığı şirketlere aktarmaktadırlar³⁷⁰.

Dünya genelinde su kaynaklarının özelleştirilmesinin pek çok tehlikesine çalışma boyunca ayrıntılı şekilde değinilmiştir. Suyun özel ve yabancı şirketler eliyle yönetilmesinde gözden kaçırılmaması gereken bir konu, bu kadar büyük çaplı projelerin yapımı ve finansmanının tek kişiye ya da gruba bırakılması durumunda söz konusu hizmetin her yönüyle düşünülmesinin ve karşılanmasının mümkün olamayacağıdır. Bu nedenle sisteme özel sektör dahil edilecekse dahi projelerden elde edilecek muazzam milli faydalar göz önünde tutularak devletin iştirakinin devamı hatta artırılması yoluna gidilmesi gerekmektedir³⁷¹. Çünkü pek çok örnekte gördüğümüz gibi su kaynakları yönetiminde karar mekanizmasına özel sektör girdiği zaman yaklaşım kâr odaklı oluyor ve insan ikinci planda kalıyor. Özelleştirme politikalarının halka benimsettirilmesi ve çözümün bu olduğuna inandırılması için halk susuz bırakılarak terbiye edilmeye çalışılıyor, su kaynaklarını koruyamayanlar, insanların ve diğer canlıların yararına yönetemeyenler halkı susuz bırakarak destek

³⁶⁹ Straus: s. 8.

³⁷⁰ TMMOB İstanbul İKK Ölçü Dergisi: s. 7.

³⁷¹ Straus: s. 13.

sağlamayı, özelleştirmeleri çözümmüş gibi göstererek yanlış bilgilendirme yöntemleri ile meşrulaştırmaya çalışıyorlar. Faaliyetlerini meşrulaştırmanın bir başka yolunu ise kampanyalara katılma şeklinde gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Fakat özel şirketlerin su kaynakları konusunda daha ilgili görünmesi, pek çok konuda hangi yatırımların mali açıdan karlı olacağını anlamak için oluşumlarda netlik istiyorlar³⁷².

Suyun etkin ve tasarruflu kullanımı için talebin yönetilmesinin de gerektiği açıktır. Bu durum hem halkın kararlara katılımını hem de bu kararlara bilinçli şekilde katılabilmesi için bilgilendirilmesini gerektirir. Fakat maalesef günümüzde politika üretme tekeli düşük gelir düzeyli toplumsal kesimlerin dışarıda bırakıldığı bir yapının elidedir³⁷³. Bu durumun acilen çözülmesi gerekmektedir. Bilinçlendirme politikaları için kullanılacak birinci araç medyadır. Günümüzde her konuda olduğu gibi medya, insan hakları üzerinde de etkili bir role sahiptir. Halka gösterilmek, dikkat çekilmek istenen konular en iyi medya yoluyla gösterilir ya da iktidara verilmek istenen mesajlar medya ile iletilebilir. Medya olunması istenenin resmini çizmede doğrudan kaynak oluşturmaktadır³⁷⁴. Bu nedenle kararlara halkın katılımı için etkin mekanizma oluşturulurken bir yandan da bu katılımın bilinçli yapılabilmesi için bilgilendirme faaliyetleri hızlandırılmalıdır.

³⁷² Begley, Sharon: Başarısız Zirve İyi Zirvedir, Türkiye Newsweek, Sayı: 59, 2009, s. 62.

³⁷³ USİAD Su Raporu: s. 95.

³⁷⁴ Eyal, Hadas: New Media, New Opportunities? Technology and Human Rights Organizatioan in a Digital Globalized World, ed.Holland- Hoffmann, Klaus, s. 63.

ÖZET

Su kaynaklarının dünya üzerinde eşitsiz dağılımı artık bilenen bir gerçektir. Belli dönemlerde yağışların azalması da su yoksunluğunun hissedilmesini arttırmaktadır. Fakat günümüzde yaşamakta olduğumuz su sorununun temel nedeni mevcut kaynaklarımızın aşırı kullanımı, kirletilmesi ve iyi yönetilememesidir. Kaynakların aşırı kullanımı ve kirletilmesi konularını, yönetim konusu içinde düşünebiliriz. Bu sorunların giderilmesi halinde yaşanmakta olan su sorununun etkilerinin çok daha hafif hissedileceği açıktır. Suyun insan hayatını devam ettirmede yaşamsal değeri göz önünde tutulursa yokluğunun yaratacağı küresel kriz daha net görülebilir. Bu hayati değer nedeni ile kaynakların acilen etkin ve verimli bir yönetime ihtiyaç duyduğu ortadadır.

Günümüzde pek çok ülkede farklı yaklaşımlar benimsenmekle birlikte, diğer pek çok alanda olduğu gibi özelleştirme politikaları su kaynaklarına da ulaşmış durumdadır. Fakat su, uluslararası şirketlerin kar güdüsü ile hareketine mahal veremeyecek kadar yaşamsal bir kaynaktır. Parası olanın suya erişimini sağlayıp, olmayanın umursanmadığı bir sistem yaşam hakkının açık ihlalini doğurmaktadır.

Yaşamak için suya zorunlu olarak ihtiyaç duyan insanoğlunun bu ihtiyacını karşılamak için insan haklarına en uygun yaklaşım düzgün işleyen bir kamu hizmeti politikasıdır. Kamu hizmetlerinde prensip olarak kar etme ya da vatandaşan hizmetin tam bedelini alma gibi bir amaç olmadığından bu yaklaşım, bireylerin suya erişimini sağlamada en insani yol olarak karşımıza çıkmaktadır. İyi işleyen kamu hizmeti yaklaşımında hizmetin devamlılığı asıldır, hizmet değişen ihtiyaca göre uyumlaştırılır, düzenli denetimlerle hizmetin kaliteli olması sağlanır.

Su kaynakları yönetim politikaları oluşturulurken suyun insan hayatı için yaşamsal değeri ve bu nedenle bir insan hakkı olduğu göz önünde tutularak, bu hakkın sağlanabileceği politikaların ve hukuk düzenini oluşturulması insanoğlunun bugünü ve yarını için hayati önem taşımaktadır.

SUMMARY

It is a known fact that distribution of water resources on world is not homogeneous. Diminishing rains through particular time periods makes water crises more noticeable. But the main reasons for the water crises we are having today are the over usage of the resources, polluted water and inefficient management policies. Over usage and polluting can be integrated in inefficient policies. It is obvious that the effects of water crises will be less recognised if the problems in policies are solved. Realizing the vital value of water for human life, the results of the absence of water can be seen clearly. Because of this vital value, it is urgent to perform an active and generous management.

Today many different countries have many different water management policies. In this policies, privatization is becoming popular day by day like any other policy areas. However water has such a vital value for human life that it can not be determined by the profit targets of international water firms. Because this way of thinking results in a contra human rights situation. When water resources are turned over to private managers, only the ones who has money can reach safe and clean water.

The most appropriate way to maintain water as a human right is a well organised public service. On principle profit or exact cost is not aimed in public services. That makes public services seem to be the most humanist way to provide access to water. In a well organised public service continuity of the service is

essential, services are harmonised with the changing needs and services are kept high qualified with the regular audits.

When composing and developing water management policies and law system, it is essential fo today and future of human life to keep the vital value of water for human.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR VE MAKALELER

Arsava, A. Fusun: Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 15, S. 1, 2011.

Atamer, Yeşim: (Tekinalp/ Tekinalp) AB Hukuku, Beta Yayınları, 2. Bası, İstanbul, 1997.

Aurand, K., Hâsselbarth, U., Schumacher, W., von Nieding, G., Steuer, W.: Die Trinkwasserordnung, Einführung und Erläuterungen Wasserversorgungsunternehmen und Überwachungsbehörden, Erich Schmidt Verlag, 2. Auflage, München, 2010.

Avşar, Hüseyin: Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls'un Adalet Teorisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Barlow, Maude: Mavi Sözleşme Küresel Su Krizi ve Su Hakkı Mücadelesi, çev: Barış Cezar, Yordam Kitap, İstanbul, 2009.

Barlow, Maude; Clark, Tony: Blue Gold The Fight to Stop the Corporate Theft of the World's Water, The New Press, New York, 2002.

Botschen, Helmut; et al: Wasserwirtschaftliche Planung Heute und Morgen, Carl Heymanns Verlag, Het 22, Bonn, 1979.

Burak, Selmin: Su Gündemi Su Kaynakları, Yönetimi, Sınır Aşan Sular, Beta Yayınları, İstanbul, 2009.

Coşkun, Vahap: İnsan Hakları Liberal açıdan Bir Tahlil, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.

Cömert, Özlem: Türkiye’de Su Kaynakları Yönetimi ve Çevre Sorunları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Çeçen, Anıl: İnsan Hakları, Savaş Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 2000.

Deutsch, M; Hack, P.; Pörtge, H.; Rost, K. T.: Wasser- Lebensnotwendige Resource und Konflikstoff, Fachgebiet Geographie Universität, Erfurt, 2004.

Dinç, Güney: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Göre Çevre ve İnsan, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2008.

Doehring, Karl: Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku), çev: Prof. Dr. Ahmet Mumcu, 2. Baskı, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2002.

Duru, Bülent: Küreselleşme, Avrupa Birliği ve Türkiye Çevresi, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1426/> (Erişim Tarihi: 05.11.2011).

Durul, Ferzan: İnsan Hakları ve Küreselleşme, Toroslu Kitaplığı, İstanbul, 2008.

Ekinci, Oktay: İnsan Hakları ve Çevre, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1992, İstanbul.

Breitenmoser,Stephan et al, Human Rights, Democracy and the Rule of Law, Dike Verlag AG Zürich, Nomos Verlagsgesellschaft Baden- Baden, 2007.

Engbruch, Katharina: Das Menschenrecht auf einen angemessenen Lebensstandard, Peter Lang International Verlag der Wissenschaften, Frankfurt, 2008.

Führ, Martin; Wahl, Rainer; Von Wilmowsky, Peter: Umweltrecht und Umweltwissenschaft, Festschrift für Eckard Rehbinder, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 2007.

İlgün, Mühübe Gürlek: Su Davaları Kaynak Suları Mecra Hakkı Alacak Davaları, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008.

Geuss, Rayond: Kamusal Şeyler, Özel Şeyler, Çev: Gülayşe Koçak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

Giritli, İsmet- Bilgen, Pertev- Akgüner, Tayfun: İdare Hukuku, Der Yayınları, 3. Baskı, 2008, İstanbul.

Gözler, Kemal: İdare Hukuku, Cilt 2, 2. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2009.

Gözübüyük, Şeref: Yönetim Hukuku, 26. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.

Gözübüyük, A. Şeref, Tan, Turgut: İdare Hukuku Genel Esaslar, C. 1, 5. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

Gupta, S. K.: Modern Hydrology, Sustainable Water Development, Wiley-Blackwell, New Delhi, 2011.

Güler, Birgül Ayman (ed): Su Hizmetleri Yönetimi Genel Yapı, TODAİE Yayını No: 298, Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi No: 9, 1999.

Gülmez, Mesut: İnsan Haklarında, Uluslararasılıktan Ulusalüstülüğe Geçiş süreci ve Türkiye’de Durum, Sivil Toplum Dergisi, S: 13- 14, 2006.

Günday, . Metin: İdare Hukuku, 10. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011.

Higgins, Rosalyn: Problems and Process, International Law and How We Use It, Clarendon Press, New York, 2007.

Hobe, Stephan: Einführung in das Völkerrecht, 9. Auflage, A. Francke Verlag, Tübingen, 2008.

Holland- Hoffmann, Klaus: Ethics and Human Rights in a Globalized World, An Interdisciplinary and International Approach, Gulde- Druck, Tübingen, 2009.

Jacobsen, Anette Faye: Human Rights Monitoring, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2008.

Jean, Robert: Suyun Ekonomi- Politikü, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2003.

Kaboğlu, İbrahim: Özgürlükler Hukuku, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

Kaboğlu, İbrahim: İnsan Haklarına Yönelik Örtülü Bir Tehdit: 3 D Eksiği, Yirmi Birinci Yüzyılın Başında İnsan Haklarına Yönelik Tehditler, Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları ve Felsefesi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2004.

Karluk, Rıdvan: Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayınları, Ankara, 2007.

Kartal, Filiz: Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, S. 454, Ankara, 2009.

Kapani, Münci: Kamu Hürriyetleri, Yekin Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 1993.

Kaplan Mengi, Ayşegül: Avrupa Birliği'ne Üye Devletlerin Anayasalarında Çevre ile İlgili Düzenlemeler, Prof. Dr. Cevat Geray'a Armağan, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2001.

Karadeniz, Özcan: Roma’da Kamulaştırma ve “Kamu Yararı” Kavramı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını No: 366.

Keating, Michael: Yeryüzü Zirvesinde Değişimin Gündemi Gündem 21 ve Diğer Rio Anlaşmalarının Popüler Metinleri, UNEP Türkiye Komitesi, Ankara, 2003.

Keleş, Ruşen; Hamamcı, Can; Çoban, Aykut.: Çevre Politikası, İmge Kitabevi, 6. Baskı, Ankara, 2009.

Konuralp, Pamukçu: Su Politikası, Bağlam Yayınları, Ankara, 2000.

Kuçuradi, İoanna: İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, Ankara, 1982.

Kuçuradi İoanna, Etik, Meteksan Yayınları, Ankara, 1988.

Kuçuradi, İoanna: İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2007.

Marim, Gökhan: Ankara’nın Su Sorunları ve Sorumluları, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2009.

McCormick, John: The Role of Environmental NGOs in International Regimes, ed: Vig, Norman J.; Axelrod, Regina: The Global Environment, Institutions, Law and Policy, Congressional Quarterly Inc., Washington, 2009.

Mengi, Ayşegül; Algan, Nesrin: Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme AB ve Türkiye Örneği, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003.

Mumcu, Ahmet; K zenci, Elif: İnsan Hakları ve Kamu  zg l kleri, Turhan K tabevi, Ankara 2007.

Murphy, Sean D.: Principles of International Law, Thomson West, USA, 2006.

Nixon, S. C.;Lack, T. J.: Ist Europas Wasser Nachhaltig Nutzbar_ Europ sche Umweltagentur, Kopenhagen, 2000.

 zbek, Meral (ed): Kamusal Alan, Hil Yayınları, İstanbul, 2005.

Pearce, Fred: Nehirler Kuruyunca, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2009.

Pennington, Karrielynn; Cech, Thomas: Introduction to Water Resources and Environmental Issues, Cambridge University Press, 2010, Cambridge.

Petek Eğerci: Türkiye'nin Avrupa Birliği Su Politikasına Uyum Durumunun Kurumsal ve Yasal  ereve Açısından İncelenmesi ve İleriye Yönelik  neriler, Hacettepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Peter H. Gleick, Gary Wolff, Elizabeth L. Chalecki, Rachel Reyes: The New Economy of Water The Risks and Benefits of Globalization and Privatization of Fresh Water, Pasific Institute in Development, Environment and Security, California, 2002.http://www.pacinst.org/reports/new_economy_of_water/new_economy_of_water.pdf (Erişim Tarihi: 05.12. 2010).

Platon: Devlet, ev: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, 17. Baskı, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

Ponting, Clive: Dünyanın Yeşil Tarihi Çevre ve Uygarlıkların Çöküşü, çev: Başcı-Sander, Ayşe, Detay Basım, İstanbul, 2000.

Postel, Sandra: Son Vaha Su Sıkıntısıyla Karşı Karşıya, çev: F. Şebnem Sözer, TÜBİTAK- TEMA Yayınları, Ankara, 2000.

Rawls, John: Halkların Yasası ve “Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması”, çev: Gül Evrin, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,, İstanbul, 2006.

Sancar, Mithat: Hukuk ile Siyaset Arasında İnsan Hakları, Toroslu Kitaplığı, İstanbul, 2008.

Shiva, Vandana: Özelleştirme, Kirlenme ve Kar Su Savaşları, bgst yayınları, İstanbul, 2007.

Springer, Allen L.: The International Law of Pollution, Protecting the Global Environment in a World of Sovereign States, Quorum Books, London, 1983.

Straus, Michael W.: Dünya Su Ekonomisi, Ankara Çankaya Matbaası, Ankara, 1948.

Şimşek, Bedia Sanem: Su Sektöründe Reform Hareketleri Yeni Politika Arayışları ve Rekabet Olanakları, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi No: 79, 2007, Ankara.

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Çölleşme ile Mücadele Ulusal Koordinasyon Birimi: Çölleşme ile Mücadele Türkiye Ulusal Eylem Programı, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayınları No:250, 2005.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Bölgesel ve Sınırşan Sular Dairesi: Orta Doğu'da Su Sorunu, Ankara, 1994.

T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü: Avrupa Birliği ve Türkiye, 5. Bası, Ankara, 2002.

Tepe, Harun: İnsan Hakları Nedir ve Neyin Aracıdır?, Sivil Toplum Dergisi, Sayı: 13- 14, 2006.

Tezcan, Durmuş; Erdem, Mustafa Ruhan; Sancakdar, Oğuz; Önok, Rıfat Murat: İnsan Hakları El Kitabı, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2009.

The Tr. Hon. Lord Justice Stephen Sedley: Are Human Rights Universal, and Does It Matter?, Human Rights, Democracy and the Rule of Law, ed: Breitenmoser, Stephan et al, Dike Verlag AG Zürich, Nomos Verlagsgesellschaft Baden- Baden, 2007.

Tunaya, Tarık Zafer: Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, 4. Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980.

Türk Dil Kurumu Genel Türkçe Sözlük.

Türk Dil Kurumu İktisat Terimleri Sözlüğü

TÜSİAD: Türkiye’de Su Yönetimi: Sorunlar ve Öneriler, 2008, İstanbul.

Ulusoy, Ali: Kamu Hizmeti İncelemeleri, Ülke Kitapları, İstanbul, 2004.

Vig, Norman J.; Axelrod, Regina: The Global Environment, Institutions, Law and Policy, Congressional Quarterly Inc., Washington, 2009.

Yalçinkaya, Ozan: Su Kaynaklarının ve Hizmetlerinin Özelleştirilmesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Wolf, Joachim: Umweltrecht, Verlag C. H. Beck, München, 2002.

Yaşar, Doğan; Yıldız, Dursun: Küresel Isıtılan Dünya ve Su, Truva Yayınları,, 2009, İstanbul.

Yıldız, Dursun: Tarihi Geçmiş, Stratejik Önemi ve Su Sorunu Açısından Akdeniz'in Doğusu, Bizim Kitaplar, İstanbul, 2008.

Yıldız, Dursun; Özbay, Özdemir: Su ve Toprak, USİAD, İstanbul, 2009.

Yılmaz Turgut, Nükhet: Çevre Politikası ve Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009.

KONFERANSLAR

Ankara'nın Su Sorunu ve Sorumluları, Açık Oturum, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2009.

Antalya Su Sempozyumu Bildirileri, 8 Aralık 2007.

Berberoğlu, Ahmet: Kent ve Çevre Davalarında Kamu Yararı Kavramı ve Uygulanmayan Mahkeme Kararları, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2009.

Gökdayı, Dr. İsmail: Yeni Bir Sömürü Alanı Olarak Çevre: Çevre Teknolojilerinde Türkiye Ölçeğinde Eleştirel Bir Bakış, 5. Kamu Yönetimi Forumu, Kamusal Bilinç, Kent ve Çevre: Güncel Sorunlar ve Çözümler, Umuttepe Yayınları, İzmit, 2008.

Kartal, Filiz: Kamu Politikalarındaki Dönüşümün Yurttaşlık Perspektifinden İrdelenmesi: Yeni Bir Yurttaşlık Rejimi, 5. Kamu Yönetimi Forumu, Kamusal Bilinç, Kent ve Çevre: Güncel Sorunlar ve Çözümler, Umuttepe Yayınları, İzmit, 2008.

Öngür, Tahir: Dünden Yarına Su Politikaları, Ege Çevre ve Kültür Platformu (EGEÇEP) 2. Kurultayı, 7- 8 Şubat 2009.

Özhan, Erhan (editör): Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları I. Ulusal Konferansı Bildiriler Kitabı, 24- 27 Haziran 1997, Kıyı Alanları Yönetimi Türk Milli Komitesi, ODTÜ, Ankara.

RAPORLAR

Atılğan, Dr. Ahmet: Su Raporu, Hizmet- İş Sendikası Yayınları, Ankara, 2009.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı: Küresel İnsani Gelişme Raporu,
<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=693> (Erişim Tarihi.
24.01.2010).

Çevre Mühendisleri Odası 2007 Su Raporu,
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:9Dzwm45SMZQJ:www.ziyaguney.com/dosyalar/dokumanlar/cevremuhendisleriodasisuraporu.doc+kilometrek%C3%BCp&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, (Erişim Tarihi: 07.06.2010).

Devlet Planlama Teşkilatı Su ve Toprak Kaynakları'nın Geliştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) Raporu 2007.

DSİ Faaliyet Raporu, 2006, http://www.dsi.gov.tr/faaliyet_raporlari/2006_faaliyet_raporu.pdf (Erişim tarihi 29.11.2010).

İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu: Su Hakkı Raporu, Türkiye Mühendislik Haberleri, Temel ve Vazgeçilmez İnsan Hakkı Olarak Su, S. 454, Ankara, 2009.

Robb, Cairo, A. R.: International Environmental Law Reports Volume 3, Human Rights and Environment, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: Çevre Mühendisleri Odası 2007 Su Raporu, Su ve Çevre, S. 18, 2008.

Türkiye İstatistik Kurumu: Belediye Atıksu İstatistikleri Veri Tabanı, http://tuikrapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?cevredb2=&report=CEVAT21.RDF&p_kod=0&p_yil1=2008&p_dil=1&desformat=html&ENVID=cevredb2Env (Erişim Tarihi: 10.12.2010).

Türkiye İstatistik Kurumu: İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi ve Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Belediye Sayısı ve Nüfusu 2008, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6236&tb_id=1 (Erişim Tarihi: 10.12.2010).

United Nations, The Right to Water: 20/01/2003. E. C. 12/2002/ 11 (General Comments), Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 15. http://www.righttowater.info/code/no15_1.asp (Erişim Tarihi: 05. 12. 2010).

UN World Water Development Report 2002: Water a Shared Responsibility, 2006, <http://www.unesco.org/water/wwap/wwdr/wwdr2/>, (Erişim Tarihi: 10.12.2010).

United Nations World Water Development Report, World Summit on Sustainable Development, Plan of Implementation, III, 8, a. http://www.unesco.org/water/wwap/facts_figures/water_industry.shtml (Erişim Tarihi: 15.12.2010).

UN World Water Development Report 2003: Water for People, Water for Life, Executive Summary, UNESCO, UN Water, World Water Assesment Programme. http://www.unesco.org/water/wwap/wwdr/wwdr1/ex_summary/index.shtml (Erişim Tarihi: 10.12.2010).

USİAD Su Raporu, Ulusal Su Politikası İhtiyacımız, İstanbul, 2007.

2003 Year of International Fresh Water: Facts and Figures: Water as a Human Right
http://.../en/ev.php-URL_ID=4087&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Erişim Tarihi: 24.01.2011).

DERGİLER

Artı İvme Dergisi: Hacivat Karagöz Suyun Özelleştirilmesine Karşı: (24.04.2009)
<http://www.ivmedergisi.com/hacivat-karagoz-suyun-ozellestirilmesine-de-karsi.html>
(Erişim Tarihi: 21.12.2010).

Artı İvme Dergisi: Suda Özelleştirme Bağımlılıktır, (24.07.2009)
<http://www.ivmedergisi.com/su-da-ozellestirme-bagimlilik.html> (Erişim Tarihi: 01.04.2010).

Artı İvme Dergisi: Sıra Suyu Geliyor: (31.07.2009),
<http://www.ivmedergisi.com/s%C4%B1ra-suya-geliyor.html> (Erişim Tarihi: 21.12.2010).

Artı İvme Dergisi: Su Hakkı"nı Kabul Ettiren Bolivya ve Bütün Mümkünlerin Kıyısı,
Özcan, Merthan: (19.12.2010) <http://www.ivmedergisi.com/su-hakk%C4%B1n%C4%B1-kabul-ettiren-bolivya-ve-b%C3%BCt%C3%BCn-m%C3%BCmk%C3%BCnlerin-k%C4%B1y%C4%B1s%C4%B1-merthan-%C3%B6zcan.html> (Erişim Tarihi: 21.12.2010).

Eko Enerji Dergisi: Türkiye'nin Stratejik Yer Altı Kaynaklarının Ulusal Güvenliğe Etkisi, Kuloğlu, E. Tümgeneral Armağan: S. 38, 2010.

İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi: Yaşlara Göre Ölüm Oranları ile Sosyo- Ekonomik Göstergeler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Lorcu, Fatma; Acar Bolat, Bilge: Cilt: 38, Sayı. 2, İstanbul, 2009.

İvme Dergisi: Dünyada Suyun Ticarileştirilmesi ve Su Mücadeleleri, S. 7, <http://ekolojiagi.wordpress.com/2011/03/01/dunyada-suyun-ticarilestirilmesi-ve-su-mucadeleleri/> (Erişim Tarihi: 30.10.2011).

Mimarlar Mektup Bülteni: Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, İstanbul, Ekim 2008.

National Geographic Türkiye, Su Varlığı da Yokluğu da Korkutuyor, Nisan 2004.

Natur und Recht, Zeitschrift für das Gesamte Recht zum Schutze der Natürlichen Lebensgrundlagen und der Umwelt, Springer, Tübingen, 2007.

Natur und Recht, Zeitschrift für das Gesamte Recht zum Schutze der Natürlichen Lebensgrundlagen und der Umwelt, Springer, Tübingen, 2010.

Umwelt und Planungs Recht, Zietschrift für Wissenschaft und Praxis, Jahrgang 2007.

Umwelt und Planungs Recht, Zietschrift für Wissenschaft und Praxis, Jahrgang 2009.

Sivil Toplum Dergisi: İnsan Hakları Liberalizmin Tekelinde Mi?, Türe, Fatik: Sayı: 1- 14, 2006.

Sivil Toplum Dergisi: İnsan Haklarında Yeni Model Arayışları: Bu Elbise Her Bedene Uymuyor, Yıldız, Mustafa: Sayı: 13- 14, 2006.

TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni: Dünya Su Forumu ve Ticarileşen Su, TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu: Ankara, 2009.

Türkiye Adalet Akademisi Dergisi: Oschmann, Dr. Volker: Das Internationale Klimaschutzrecht nach Kopenhagen, çev: Dr. Ahmet M. Güneş, Türkiye Adalet Akademisi, S. 4, Ankara, Ocak 2011.

ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi: Kamu Yönetiminde Etik, Özdemir, Murat, Cilt 4, Sayı 7, 2008.

GAZETELER

Hürriyet Gazetesi: Nehirlerimiz de Satılıyor, Bayer, Yalçın: 07 Temmuz 2007.

Milliyet Gazetesi: İşte Hükümetin Su Krizi İçin Çözüm Paketi: Baraj Yap İşlet Devret, Üstün, Gülçin: 31 Temmuz 2007.

Radikal Gazetesi: Orta Doğu'nun Su Sorunu, Denk, Erdem: 8 Nisan 2000.

Star Gazetesi: Kamusal Akıl ve Anayasa Mahkemesi, Erdoğan, Mustafa: 8.5.2008.

Tumgazeteler.com: AB'nin Su Oyunu, 22 Mart 2006,
<http://www.tumgazeteler.com/?a=1408233> (Erişim Tarihi: 11.12.2010).

Türkiye Newsweek: Başarısız Zirve İyi Zirvedir, Begley, Sharon, Sayı: 59, 2009.

Yeni Adana Gazetesi: Suyun Sahibi Kim?, Kaymakçı, Mustafa: 28.07.2011
<http://www.yeniadana.net/web/YaziDetay.aspx?id=4140> (Erişim Tarihi: 04.11.2011).

İNTERNET

www.alternatifsuforumu.org

www.anayasa.gov.tr

www.bianet.org

www.birgun.net

www.citizen.org

www.danistay.gov.tr

www.emo.org.tr

www.eurlex.europa.eu

www.imf.org

www.kureseylem.org

www.mfa.gov.tr

www.msb.gov.tr

www.ntvmsnbc.com

www.oecd.org

www.sendika.org

www.supolitik.org

www.ulugbay.com/blog_hikmet/?p=50

www.unep.org

www.wateryear2003.org

www.who.org

www.worldbank.org